

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI**

**MEVLANA İLE KONFUÇYÜS'ÜN EVREN VE AHLAK GÖRÜŞLERİ
ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

İlknur SERTDEMİR

Ankara - 2012

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI**

**MEVLANA İLE KONFUÇYÜS'ÜN EVREN VE AHLAK GÖRÜŞLERİ
ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

İlknur SERTDEMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bülent OKAY

Ankara - 2012

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI

MEVLANA İLE KONFUÇYÜS'ÜN EVREN VE AHLAK GÖRÜŞLERİ
ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bülent OKAY

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası:

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

ÖNSÖZ

Tarih sahnesinde yer alan her medeniyet, hakimiyet kurduğu toprakların coğrafi özellikleri, yaşam koşullarını etkileyen sosyal ve geleneksel yapısı gereği kültürel manada farklı nitelikler göstermiştir. Toplumsal düzenin sağlanması yolunda kabul edilen siyasi bir anlayış, pek çok ulusun ortak yönünü temsil etmektedir. Bununla birlikte dini inanç sistemi ya da felsefi bir yaklaşım tarzı ile değişen düşünce ortamı, medeniyetler arası ortaya çıkan kültürel farklılıklara örnek oluşturmaktadır.

Köklü uygarlık geçmişine sahip iki ulus olarak karşımıza çıkan Çin ve Türk medeniyetleri, kendine özgü kültürel birliğini asırlar boyu ayakta tutmayı başarabilen toplumlar arasında yer almaktadır. Çin medeniyetinin düşünce yapısı, herhangi bir dini inanca bağlı olarak değil; Çin felsefesi bünyesinde yer edinen akımlar üzerine inşa edilmiştir. Düşünce yapısı dini inanışa bağlı olarak gelişen Türk medeniyeti ise, kültürel yaşamını İslamiyet inancına yönelik olarak şekillendirmiştir. Değişik kültür ortamlarına örnek teşkil eden bu iki uygarlık, tarihi gelişim sürecinde pek çok düşünür yetiştirmiştir. Çin felsefesi bünyesinde önemli yer edinen Ru Düşünce Ekolü'nün kurucusu Konfüçyüs ile Türk ve İslam dünyasında farklı bir konum elde eden Mevlevilik anlayışının öncüsü Mevlana, bu düşünürlerin başında gelen isimlerdir.

Geleneklere sıkı sıkıya bağı olan Konfuçyüs ile kendisine dini inancı yol edinen Mevlana, ilk bakışta karşıt fikirli iki düşünür gibi görünmektedir. Ancak onları ortak bir paydada buluşturan asıl unsurlar, yaşanılan dünyayı merkeze alan anlayışları ile insan sevgisi temelli görüşleridir. Bu bağlamda her iki düşünürün hayat hikayelerine göz atılarak hedef, ilke ve beklentilerine değinilecektir. Bununla birlikte, düşünce dünyalarının merkezinde yer alan evren, insan ve ahlaki değerler hakkındaki görüşleri incelenerek, aralarındaki ortak noktalar irdelenecektir.

Tez konusu seçiminde bana yol gösteren, beni yönlendiren ve karşılaştığım problemlerin çözüm aşamasında bana yardımcı olan danışmanım Sayın Prof. Dr. Bülent OKAY’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez yazım sürecinde Mevlana ile ilgili bana bilgi ve kaynak desteği sağlayan, Mevlana hakkında bana yol gösteren ve yorumları ile beni yönlendiren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ’a teşekkürlerimi sunarım.

İlknur SERTDEMİR

Ankara - 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	V
1. BÖLÜM	
MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN YAŞADIĞI DÖNEMLERE GENEL BİR BAKIŞ	1
1.1. Mevlana (1207 - 1273) ve Yaşadığı Dönem	1
1.2. Mevlana Öncesi İslami Görüş	17
1.3. Konfüçyüs (M.Ö. 551 - M.Ö. 479) ve Yaşadığı Dönem	22
1.4. Konfüçyüs Öncesi Felsefî Görüş	37
1.5. Mevlana ve Konfüçyüs'ün Temel Hedefleri	41
2. BÖLÜM	
MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN EVREN GÖRÜŞÜ	42
2.1. Evrenin Yaratılışı	42
2.2. Evrenin Düzeni	55
2.3. Kader	59
2.4. Zıtlıklar	67

3. BÖLÜM	
MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN AHLAK GÖRÜŞÜ	70
3.1. İdeal Toplum	70
3.2. İdeal İnsan	77
3.3. Ahlaki Değerler	85
3.3.1. İnsan Sevgisi	90
3.3.2. Bireyler Arası İlişkiler	99
3.3.3. Eğitim	116
SONUÇ	118
ÖZET	126
ABSTRACT	127
KAYNAKÇA.....	128

GİRİŞ

İnsanoğlu, antik çağlardan itibaren pek çok medeniyeti tarih bünyesinde bulundurmaya başarmıştır. İktidar mücadelesinin neden olduğu savaflara ve hakimiyetin el değiştirdiği topraklarda kurulan farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan tarih sahnesinde, bilinen en eski medeniyetlerden biri de hiç kuşkusuz ki Çin medeniyetidir.

Çin'in 4000 yıllık tarihsel gelişimi içerisinde, egemenliğin ilk olarak Xia Hanedanlığı (夏朝) (M.Ö. 2100 - M.Ö. 1600) ile başladığı söylenmektedir. Ancak, Çin'de yazılı kaynakların ilk olarak Shang Hanedanlığı (商朝) (M.Ö. 1600 - M.Ö. 1100) döneminde ortaya çıkması sebebiyle, tarihsel kanıtlar ışığında Çin'deki ilk uygarlık Shang Hanedanlığı olarak kabul edilmektedir. O dönemde kültürel açıdan en önemli gelişme yazıdır. Bronz kaplar, kaplumbağa kabukları ve hayvan kemikleri üzerine yazılmış olan ve “Fal Yazıtları”ⁱ olarak tanımlanan şekiller, günümüz Çin yazısını sembolize etmektedir.

Shang Hanedanlığı'nın yıkılmasının ardından kurulan Zhou Hanedanlığı (周朝) (M.Ö. 1100 - M.Ö. 221), Batı Zhou Hanedanlığı (西周朝) (M.Ö. 1100 - M.Ö. 771) ve Doğu Zhou Hanedanlığı (东周朝) (M.Ö. 771 - M.Ö. 221) olarak iki döneme

ⁱ Fal Yazıtları (Fal Belgeleri; Kaplumbaęa Kemięi Yazıtları) : Jiǎgǔwén 甲骨文.

ayrılmıştır. Doğu Zhou Hanedanlığı da İlkbahar Sonbahar Dönemi (春秋) (M.Ö. 771 - M.Ö.403) ve Savaşan Beylikler Dönemi (战国) (M.Ö. 403 - M.Ö. 221) olarak iki döneme ayrılmıştır. Bu iki dönem, siyasal istikrarın bozulduğu, sosyal düzenin ise tehlikeye girdiği bir periyot olarak anılmıştır.ⁱⁱ

Xia Hanedanlığı ile baş gösteren köleci toplum anlayışı, Çin medeniyetinde yaklaşık olarak 1600 yıl hüküm sürmüştür. Çin’de “Bronz Çağı” ile eşleşen ve Xia döneminin mirasını yüklenen Shang dönemi, bu toplum anlayışının ilerleyen zamanına tanık olmakla birlikte, ekonomik ve kültürel gelişim açısından da parlak bir süreci işaret etmektedir. Daha sonraki Zhou Hanedanı ise, ataerkil düzeni daha belirgin kılan bir yapıya sahip olmuştur ve yönetim babadan oğula geçen sistem üzerine kurulmuştur. Böylece, hiyerarşik düzene istikrar kazandırılarak ülkede birliğin devamı sağlanmıştır.ⁱⁱⁱ Bunun yanı sıra, bu dönemdeki toplumsal düzenin “Li Kuralları”^{iv} adı ile bilinen, töre ya da geleneklere karşılık gelen kaideler bütünüyle sağlandığı görülmektedir.

ⁱⁱ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mcneill, William H., **Dünya Tarihi**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, sf: 154-157.

ⁱⁱⁱ Sun, Xiaoyu, **A Chinese History Reader**, Cengage Learning Asia Pte. Ltd., Singapore, 2010, sf: 15-16.

^{iv} Li Kuralları olarak tanımlanan “礼 Lǐ”, lügat kapsamında tören, ayin ve seremoni başta olmak üzere; usul, yöntem ile birlikte kural ya da kaide gibi anlamlara da gelmektedir. Toplumsal hayatı düzenleyen kurallar olarak belirli bir geleneği ifade eden bu kavramın eski dönem Çin’deki manasını Prof. Dr. Bülent Okay, “Konfüçyüs” adlı kitabında şu şekilde izah etmiştir: “ ‘Li”nin asıl anlamı, ‘Tören’, ‘Tören Kuralları’, ‘Tapınaklarda Uyulması Gereken Kurallar’dır. Ancak sonraları, sadece soylular için ‘Uyulması Gereken Kurallar’ olarak anlam kazanmıştır. Tapınaklarda yapılan törenler, yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. Yöneticiler, tapınak içinde yapılan ayinlerde uyulması gereken kuralları bilmek zorundaydılar. Soylular için ‘Li’ adı verilen kurallar, halk için ise yasalar geçerliydi. Li kuralları yazılı metinler halinde değildi ama, soylular bunlara uymak zorundaydılar. Daha sonraları da, toplumun uyması gereken kurallar haline dönüşmüştür. Eğer soylular “Li”ye uysalar, merkezi otoriteye saygı gösterirler ve aralarında savaşmazlar.” Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 42.

Doğu Zhou Hanedanlığı'nın ilk dönemi olarak kabul edilen İlkbahar Sonbahar Dönemi (M.Ö. 771 - M.Ö. 403), ülkede beliren karmaşa ortamının yol açtığı sıkıntılı bir süreci kapsamaktadır. Siyasal bütünlüğün parçalandığı bu dönemde, toplumsal yaşama refah ve dirliğin yeniden hakim olabilmesi için pek çok düşünür ve siyasetçi ortaya çıkmıştır. Çin felsefesinin Altın Çağı olarak adlandırılan bu süreçte yaşayan düşünürlerin ortaya koyduğu fikir ve ilkeler, Çin düşünce tarihi içinde “Yüz Düşünce Ekolü”^v olarak bilinmektedir. Ortaya çıkan bu düşünce akımları arasında “Ru Düşünce Ekolü”^{vi}, önemli bir konuma sahiptir. Bu düşünce akımı, kurucusu Konfüçyüs (孔子) ile birlikte Doğu Asya'da günümüze kadar etkisini sürdürmeyi başarmıştır.

Tarihsel gelişim içerisinde Türk kültürü de sahip olduğu köklü uygarlık geçmişi ile dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu uygarlığın izleri, İskitlere^{vii} ve daha öncesine dek uzansa da Türklerin siyasal anlamda tarih sahnesine ilk çıkışlarının Hun Hükümdarlığı ile gerçekleştiği bilinmektedir. Orta ve Kuzey Asya topraklarında varlık gösteren Hun halkının devlet olarak ilk hükümdarlığı, Büyük Hun İmparatorluğu (M.Ö. 220 - M.Ö. 46) 'dur. Çin kaynaklarında “Xiōngnú (匈奴)” olarak adlandırılan ve Türk devlet geleneğinin temellerini kuran Hunlar, Çin ile 250

^v Yüz Düşünce Ekolü (Zhū Zǐ Bǎi Jiā 诸子百家), Çin felsefesinin temel yapı taşı olarak bilinmektedir. Aralarında çıkan çatışmalar sonucunda geriye dokuz adet akım kalmıştır. Ru Düşünce Ekolü başta olmak üzere, diğer akımlar sırası ile; Dao Düşünce Ekolü (道家), Mo Düşünce Ekolü (墨家), Fa Düşünce Ekolü (法家), Ming Düşünce Ekolü (名家), Nong Düşünce Ekolü (农家), Zong Heng Düşünce Ekolü (纵横家), Yin-Yang Ekolü (阴阳家) ve Za Jia (杂家) olarak bilinmektedir. Bahsi geçen dokuz ekole ek olarak, Xiao Shuo Jia (小说家) da sayılabilmektedir; ancak diğerleri kadar önem arz eden bir akım olarak görülmemektedir.

^{vi} Ru Düşünce Ekolü (Rú Jiā 儒家), batı dünyasında “Confucianism (Konfüçyanizm)” olarak bilinmektedir.

^{vii} Türk tarihinin ilk topluluğu olarak bilinen İskitler, diğer bir adı ile Sakalar, M.Ö. 8. yüzyıl ile M.Ö. 3. yüzyıl arasında varlığını sürdüren, göçebe bir halktır.

yıl boyunca karşı karşıya gelen bir hakimiyet mücadelesine girmiştir. Hunlar daha sonra ikiye bölünmüş, bir kısmı Çin'e bağlanmış; Çin egemenliğinden kurtulmak isteyen diğer kısmı ise batıya göç etmiştir. Bu olay, tarihte önemli değişimlere neden olan Kavimler Göçü^{viii}'nü başlatmıştır.

Hunların ardından, Türklerin Orta Asya topraklarında ikinci büyük imparatorluk olarak kurduğu Göktürk İmparatorluğu (552 - 745), Türk adı ile kurulan ilk Türk devletidir. Çin ile askeri, ekonomik ve siyasi ilişkilerin devam ettiği bu dönem, kültür tarihi açısından önemli bir mirası da beraberinde getirmiştir. Bu miras, Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun alfabesi ile Göktürkler tarafından yazılan Orhun (Göktürk) Yazıtları'dır. Bu bakımdan Göktürkler, Asya ve Türk tarihine kalıcı izler bırakan bir kağanlık olarak anılmıştır.^{ix}

Hunlardan Uygurlar (742 - 840)^x dönemine dek kurulan Türk devletleri, benimsedikleri göçebe yaşam tarzları sayesinde diğer halklar ile yoğun bir kültürel etkileşim yaşamıştır. Uygurlar ile yerleşik düzene geçen Türkler, sonraki dönemlerde geniş bir coğrafyaya yayılarak çok sayıda devlet kurmuş ve farklı topraklarda hakimiyet sağlayarak varlığını devam ettirmiştir.

^{viii} Kavimler Göçü, Avrupa'nın günümüz sosyal ve siyasal yapısına zemin hazırlayan, yeni ulusların ortaya çıktığı, feodalite (derebeylik) rejiminin baş gösterdiği, Roma İmparatorluğu'nun (M.Ö. 27 - M.S. 476) doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasına sebep olan bir olaydır. Ayrıca, Kavimler Göçü ile İlk Çağ sora ermiş ve Orta Çağ başlamıştır.

^{ix} Göktürkler dönemi, dönemin gelişim süreci, Göktürkler'in siyasi durumu ve Orhun Yazıtları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkznz: http://tr.wikipedia.org/wiki/Göktürk_Kağanlığı / Temmuz, 2012.

^x Hassan, Ümit ve diğerleri, **Türkiye Tarihi I: Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, Cem Yayınları, İstanbul, 2000, sf: 156.

1038 - 1157 yılları arasında Orta Asya topraklarında hüküm süren ve egemenlik döneminde geniş sınırlara ulaşan Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra, Selçuklu hanedan üyeleri yönettikleri bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Onların kurmuş olduğu devletler arasında sadece Anadolu Selçuklu Devleti (1077 - 1308) ayakta kalabilmiştir. Bu tarihler düşünüldüğünde, Türklerin İslamiyet ile tanışmalarının^{xi} üzerinden üç yüz yılı aşkın bir süre geçtiği ve o dönemdeki Türklerin yaşamında, İslam dininin etkili olduğu anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte Anadolu topraklarını tehdit eden iç ve dış saldırılar, siyasi otoritenin sarsılmasına ve toplumsal düzenin bozulmasına yol açmıştır. Öte yandan kültürel gelişmelerin yaşandığı, edebi ve bilimsel çalışmaların yapıldığı bu yıllarda, Anadolu Selçuklu döneminde düşünce ve yazın alanında önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bu şahsiyetlerin en başında ise, İslam ve tasavvuf dünyasında günümüze kadar adından sıkça söz ettiren Mevlana gelmektedir.

Çin ve Türk kültür tarihi içerisinde farklı dönemlerde ve değişik toplumlarda yaşamış olan Konfüçyüs ve Mevlana'nın ilk göze çarpan ortak noktası, barış ve refah ortamının bozulduğu dönemlerde yetişen iki düşünür olmalarıdır. Onlar, siyasal ve sosyal düzenin yok olmaya başladığı topraklarda, kültürel birliğin ve barışın yeniden sağlanması ile ilgili olarak düşüncelerini yaymaya çalışan ve toplumsal yaşamın şekillenme sürecine öncülük eden fikir adamlarıdır.

^{xi} “İslam dini, VII. yüzyılın başlarında Arabistan'da ortaya çıktı ve az bir müddet sonra da Türkler onunla temasa geçtiler. Bu temas, 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı'dır. Bu savaşın sonunda bir kısım Türkler İslam dinine peyderpey girmiş olmakla birlikte onların büyük kitleler halinde bu dine girmelerine şahit olabilmek için X. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Esasen bu yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslam dinine ihtida hareketi ve süreci, Türklerin arasında müteakip yıllarda da devam etmiş ve onların çok büyük bölümleri itibariyle Müslüman olmalarını görebilmek için XIII. ve XIV. yüzyılları beklemek gerekmiştir.” Günay, Ünver, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, sf: 239.

Mevlana'nın düşünsel dünyasının temelinde yer alan İslamiyet inancının benimsendiği topraklarda, kendisinden önce yaşamış olan düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürlerin başlıcaları, Muhyiddin İbn-i Arabi (1165 - 1240)^{xii}, İmam-ı Gazali (1058 - 1111)^{xiii} ve Hoca Ahmet Yesevi (1093 - 1166)^{xiv} dir. Onlar, tasavvuf anlayışını temel alan görüşleriyle toplumsal yaşama yön vermiştir. Bu mutasavvıfların sosyal yaşamdan uzak kalma düşüncesi yerine Mevlana, toplumsal hayatın düzenlenmesini temel alarak bireyler arası ilişkiler üzerinde durmuştur.

Konfüçyüs'ün kurucusu olduğu Ru Düşünce Ekolü'nün ortaya çıktığı Zhou Hanedanlığı dönemi, Çin felsefesinin Klasik dönemi ya da Altın Çağı olarak adlandırılmaktadır.^{xv} Çin tarihi kaynaklarında bu süreç ile ilgili olarak öne sürülen önemli bir detay, Dao Düşünce Ekolü'nün ilk akım olarak ortaya çıktığı yönündedir. Bu ekolün kurucusu olan Lǎo Zǐ (老子) (M.Ö. 571 - M.Ö. 471), Çin felsefesinin en eski düşünürü adıyla anılmaktadır. Konfüçyüs'den farklı olarak Lao Zi'nın benimsediği anlayış tabiata dönüktür ve toplumsal dirliğin sağlanmasını evrendeki düzene dayandırmaktadır.^{xvi} Konfüçyüs ise, toplumsal düzenin insani ilişkiler temelinde yeniden tesis edilmesini savunmaktadır.

^{xii} “Sufi metafiziğinin temel kavramlarını geliştirerek Ekberi sıfatıyla anılan Muhyiddin-i Arabi, Vahdet-i Vücut (Varlık Birliği) görüşüyle tanınan mutasavvıflar arasında ön sıralarda yer almaktadır.” bknz: Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 63.

^{xiii} El-Gazali ismi ile de tanınan İmam-ı Gazali, İslam dininin kuralcı eğilimlerini tasavvuf yolu ile bütünleştirmeyi amaç edinmiştir ve döneminin önde gelen bilginlerinden sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bknz: Çubukçu, İbrahim Agah, **İslam Düşünürleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, sf: 37-40.

^{xiv} “Ahmet Yesevi, tarihte bilinen ilk Türk mutasavvıfı adı ile anılır. İslamiyet’i Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile uygun biçimde sentezleyen düşünürün oluşturduğu kurallar manzumesi, Yesevilik tarikatının ana esaslarını belirlemiştir.” http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Yesevi /Temmuz, 2012.

^{xv} Collinson, Diana, **Otuz Beş Doğu Filozofu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, sf: 223.

^{xvi} Zhang, Jian An, **Zhongguo Gudai Zhaxue**, Hunan Kexue Jishu Chubanshe, Changsha, 2009, sf: 71-74.

Mevlana ve Konfuçyüs, hem yaşadıkları dönem toplumlarını hem de sonraki dönemlerde varlık gösteren toplumları derinden etkileyen düşünürlerdir. Bu nedenden dolayı çalışmamızın birinci bölümünde, Mevlana (1207 - 1273) ve Konfuçyüs'ün (M.Ö. 551 - M.Ö. 479) yaşadıkları dönemler, bu dönemlerin temel özellikleri, toplumlarında beliren siyasal, sosyal ve kültürel olaylar ile hayat hikayeleri konusunda genel bir inceleme yapılması amaçlanmıştır. Onların fikir dünyasına etki eden olay, gelişme ve unsurlara değinilmiştir. Görüş ve hedeflerinde yer alan kilit noktalar ise benzer ve farklı yönleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, Mevlana ve Konfuçyüs'ün evren, insan ve ahlak hakkındaki görüşleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bunun için iki düşünürün fikir dünyasındaki ortak noktalar belirlenmiş; birbirinden farklı olan niteliklerine de vurgu yapılmıştır. İki düşünür arasında beliren dönemsel farkın yanı sıra, daha başka farklılıklar da bulunmaktadır. Çünkü bir yanda toplumu ahlaki ilke ve gelenekler ile ayakta tutmak isteyen Konfuçyüs, diğer yanda ise İslam dini ve tasavvuf anlayışı ile topluma yön veren Mevlana yer almaktadır. Bu nedenle onların arasındaki düşünceler temelinde, benzerlikler kadar farklılıklar da dikkat çekicidir. Bununla birlikte iki düşünürün fikirleri çerçevesinde gelişen dünyası, birbirine paralel uzanan benzer bir amacın izlerini taşımaktadır. Bu bakımdan, anlayış biçimlerindeki benzerlik ve farklılıklara işaret etmek ile beraber düşüncelerinin özündeki temel gerçeğe ulaşarak ilke ve hedefleri doğrultusunda ne gibi bir bağlantı olduğu da detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Mevlana ile Konfüçyüs'ün evren ve ahlak görüşlerini karşılaştırdığımız bu çalışmada, öncelikli olarak kaynak taraması yapılmıştır. Mevlana'nın düşüncelerini incelemek için temel alınan kaynakların başında, Türkçeye de aktarılmış olan kendi yapıtları gelmektedir. Bu eserler, Mesnevi, Divan-ı Kebir, Fihi Ma-Fih (İçte Olanın İçinde Olan), Mektubat (Mektuplar) ve Mecalis-i Seb'a (Yedi Meclis)'dir. Toplamda altı cilt ve 25618 beyitten oluşan Mesnevi, Mevlana'nın İslamiyet inancının kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim temelli görüşlerini hikayeler ile harmanlayarak açıklayan bir eserdir. Divan-ı Kebir, Mevlana'nın şiirlerden oluşan, gazeller ve rubailer olarak iki bölüme ayrılan ve yaklaşık olarak 21366 beyiti kapsayan bir eserdir. Fihi Ma-Fih, Mevlana'nın konuşmalarından; Mektubat, yazmış olduğu mektuplardan oluşmaktadır. Mecalis-i Seb'a ise düşünürün çeşitli konular hakkında verdiği vaazlardan meydana gelmektedir. Bu eserler dışında, Mevlana'nın yaşamı ve düşüncesi üzerine farklı yazarların kaleme aldığı kitap ve makaleler de incelenmiştir. Ayrıca düşünürün fikir eksenini şekillendiren İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meal^{xvii} de çalışmamızda taranan kaynaklar arasında yer almıştır.

Konfüçyüs'ün görüşlerini incelemek için temel alınan kaynakların başında, düşünceleri hakkında en güvenilir bilgileri içeren ve Sî Shū 四书 (Dört Klasik) kapsamında yer alan Lún Yü 论语 (Konuşmalar) gelmektedir. Toplam 20 bölümden oluşan Lun Yü, Konfüçyüs'ün öğrencileri ve o dönemin insanları ile yaptığı

^{xvii} Kur'an- Kerim'in Türkçe mealini incelemek için başvurulmuş başlıca kaynaklar şunlardır: Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Meali**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009. Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meali**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007. Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur'an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009. Ancak, surelerin iniş sırası göz önünde bulundurularak Türkçemize daha sade ve akıcı bir dil ile aktarılması sebebi ile kaynakçada Mustafa Sağ'ın Kur'an-ı Kerim mealine yer verilmiştir.

konuşmaları içermektedir. Konfuçyüs'ün kendi eseri değildir; hatta öğrencilerinin öğrencileri tarafından kaleme alındığı söylenmektedir. Lun Yü dışında, Konfuçyüs'ün yeniden derlemiş olduğu Wǔ Jīng 五经 (Beş Klasik Kitap) ve Güney Song Hanedanlığı (南宋) (1127 - 1279) döneminde bir araya getirilen Sì Shū 四书 (Dört Klasik) gibi eserlerden bölümler içeren, farklı yazarların elinden çıkan kitaplar ile Konfuçyüs'ün hayatı ve düşünceleri hakkında yazılan kaynak ve makalelere de başvurulmuştur.^{xviii} Aynı zamanda bu çalışmamızda Hanyu Pinyin^{xix} sistemi kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkçesi verilen bazı Çince terimler, dipnot bölümlerinde açıklamaları ile birlikte yer almıştır.

Mevlana ve Konfuçyüs'ün yaşamış olduğu devirlerdeki gelişmelerin daha açık bir biçimde anlaşılabilmesi için görsel materyallerden de yararlanılmıştır. Bu sebeple iki düşünürün hayatını konu alan, yaşamış olduğu dönemlerin tarihi gelişim süreçlerini ve o süreçlerin koşullarını anlatan bazı belgeseller kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu belgesellerin künyeleri kaynakçada yer almamaktadır. Bunun yanı sıra iki düşünür ile ilgili temel bilgilere ulaşılabilen, iki düşünürün yaşadığı dönemlerdeki siyasi, askeri, kültürel ve toplumsal durum hakkında açıklayıcı bazı bilgiler edinilebilen internet sitelerinden de faydalanılmıştır. Bu belgelerin künyeleri ise kaynakçada yer almaktadır.

^{xviii} Konfuçyüs'ün hayatını ve düşüncelerini konu alan kitapların bazı bölümlerinde, ünlü tarihçi Sima Qian 司马迁 tarafından M.Ö. 109-91 yılları arasında kaleme alınan “Shi Ji 史记 (Tarih Kayıtları)” adlı eserin 30 bölümünü oluşturan “Shi Jia 世家” adlı kısımda yer alan “Kong Zi Shi Jia 孔子世家 (Konfuçyüs'ün Biyografisi)” içeriğinden kesitler yer almaktadır. Bu sebepten ötürü düşünürün yaşamına dair yapılan inceleme, Çin tarihinin en önemli kaynaklarının başında gelen Tarih Kayıtlarından yararlanılarak yapılmıştır.

^{xix} Hanyu Pinyin(汉语拼音 Hànyǔ Pīnyīn), Çince yazısında kullanılan romanizasyon sistemidir. Yani her biri ayrı bir ideogram olan Çince karakterlerin bu sistem ile Latin alfabesi gibi okunabilmesini sağlar. Bunun dışında Wide-Giles, Tongyong Pinyin, Postal Pinyin gibi sistemler de bulunmaktadır.

1. BÖLÜM

MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN YAŞADIĞI DÖNEMLERE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Mevlana (1207 - 1273) ve Yaşadığı Dönem

Türk ve İslam dünyasının büyük düşünürü, tasavvuf anlayışının temsilcisi ve edebiyat alanının değerli ozanı olan Mevlana, 1207 yılında günümüz Afganistan sınırları içinde yer alan Belh kentinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Celeleddin'dir. "Efendimiz" anlamına gelen Mevlana ismi ise, kendisine duyulan saygının bir göstergesi olarak Müslüman dünyası tarafından bahşedilmiştir.¹

Mevlana'nın mensup olduğu kavim hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri, baba tarafından soyunun İslam aleminin ilk halifesi olan Ebu Bekir'e kadar uzandığıdır. Ancak bu iddialar kesinlik değeri kazanmayan bir boyuttur. Düşünürün atalarıyla ilgili bilgilerde, göçebe yaşantıya dair izler olmadığı açıklanmakta ve tüm ailesinin Horasan topraklarına mensup olduğu söylenmektedir. O dönemde Harzemşahlar Devleti (1097 - 1230) sınırları dahilinde olan Horasan, Türkçe konuşulan bir yer olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra Mevlana, kaleme aldığı eserlerinde Türk kökenli olduğuna kanıt teşkil eden bazı sözler söylemiştir.²

¹ Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 57.

² Bknz: Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf 19.

Düşünürün babası, Belh kentinde “Hatibi – Hatipgiller” adı verilen soydan geldiği bilinen Ahmet Hatibi oğlu Hüseyin’den olma ve Harzemşah’ın amcası Alaeddin Muhammed’in kızı Melike İcihan Emetullah’dan doğma oğlu Bahaeddin Veled’dir.³ O dönem, “Sultan-ül Ulema (Alimlerin Sultanı)”⁴ unvanını taşıyan babası, sahip olduğu ilim ve irfan ile Belh topraklarda ün salmış bir bilgidir. Mevlana’nın annesi ise, Belh Emri Rüknuddin’in kızı olan Mümine Hatun’dur. Asil ve varlıklı bir aileye mensup olan düşünürün Alaeddin Muhammed isminde ve kendisinden iki yaş büyük olan bir ağabeyi de bulunmaktadır.

1038 - 1157 yılları arasında Orta Asya’ya egemen olan Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılmasının ardından, o topraklarda kurulan Harzemşahlar Devleti sınırlarına bağlı Horasan bölgesinde ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Mevlana, dönemin saltanat sahibi Anadolu Selçuklu Devleti (1077 - 1308) başkenti Konya’da yaşamına devam etmiştir. Yapılan savaşların Harzemşahlar lehine zaferlerle sonuçlandığı o dönem, geniş sınırlara ulaşılan bir hakimiyete ve yoğun bir kültürel etkileşime sahne olmuştur. Düşünürün doğduğu Belh şehri ise, İslamiyet temelli bir düşünce yolu olan Tasavvuf⁵ anlayışının halk tarafından benimsendiği ilk

³ Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 7-8.

⁴ Behçet, Osman, **Mevlana Celaleddin Rumi Hayatı ve Yolu**, Rumi Yayınları, Konya, 2009, sf: 13.

⁵ Tasavvuf, diğer bir deyişle Sufizm, milattan sonra 9. yüzyıldan itibaren özellikle Türkistan, İran ve Kuzey Afrika’da ortaya çıkan, İslam dininin esaslarını temel alan bir anlayıştır. Tasavvufun gelişip yayılmasında, Moğol saldırısı sonucu baş gösteren sosyo-ekonomik durumun toplumu manevi bir arayışa sevk etmesi büyük bir rol oynamıştır. O dönemden itibaren de Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi kentlerde çok sayıda mutasavvıf yetişmiş ve her biri, kendi fikirleri ile bu anlayışa yön vermiştir. “Arınma” manasını taşıyan bu düşünce sistemi, özellikle İran toplumunun inanç düzeyini şekillendirmiş, ilerleyen zaman ile birlikte gelişim göstererek İslam aleminin ahlaki ve gizemli yönünü temsil eden bir konum elde etmiştir. Tasavvuf anlayışının önde gelen isimlerinden olan Mevlana ise, düşünce dünyasında yer edinen görüşleri ile sufizm yoluna bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Bu konu ile ilgili gelişime ve Mevlana’nın tasavvuf üzerinde yaratmış olduğu etkiye sonraki bölümlerde yer verilecektir.

yerleşim yerlerindendir. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'in de bu anlayış sistemine bağlı bir alim olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, Mevlana'nın bir ilim ortamında dünyaya gözlerini açtığı açık bir şekilde anlaşılabilir. Zengin bir kültür merkezi olan Belh kenti, ilerleyen yıllarda yaklaşan Moğol tehdidi ile sarsılmış, Harzemşahlar hızla parlayan ışığını yitirmiş ve halk zorlu bir yaşam mücadelesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Çocukluk yıllarını ailesiyle birlikte geçiren Mevlana, ilk eğitimini dönemin tanınmış bilginlerinden olan babasından almıştır. Onun engin bilgi ve tecrübeleriyle öğrenim hayatına başlayan düşünür, tasavvuf anlayışını erken yaşlarda tanıma fırsatı bulmuştur. 1212 yılına gelindiğinde, düşünürün ailesiyle birlikte doğduğu topraklardan göç ettiği söylenmektedir. Bu göçün sebepleri ile ilgili olarak iki farklı iddia bulunmaktadır. Bunlardan biri, babasının saray mensupları ile ters düşen görüşleri sonucu Harzemşah tarafından Belh kentinden sürgün edilmesidir. Bir diğeri ise, yaklaşan Moğol saldırısı nedeniyle ailesini korumak isteyen Bahaeddin Veled'in yaşadığı toprakları terk etmesidir. Mevlana hakkındaki kaynaklarda her iki açıdan da değerlendirilen bu göçün başlangıç aşaması ve nedenleri ile ilgili olarak kesin bilgilere rastlanmamaktadır.

Bu söylenceler ışığında yollara düşen Mevlana ve ailesi, ilk olarak Horasan'a bağlı önemli kentler arasında sayılan Nişabur'a gelmiştir. Bu şehirde, dönemin ünlü mutasavvıflarından biri olarak kabul edilen Feridüddin Attar ile görüşülmüştür. Bu

ziyaret esnasında, çocukluk çağında olan Mevlana'nın terbiyesine hayran kalan Feridüddin, kendisine “Esrarname (İlahiname)” adlı eserini armağan etmiştir. Küçük yaşlardaki düşünürün hafızasına kazınan bu anı, düşünce dünyası için ilham kaynağı olmuştur. Ailenin bir sonraki durağı ise, günümüz Irak'ın başkenti Bağdat olmuştur. Seyahatler boyunca babası Bahaeddin Veled'e gösterilen ilgi ve saygı sebebiyle Mevlana, hatırı sayılır şahsiyetleri ve nam salan mutasavvıfları tanıma fırsatı bulmuştur. Bağdat'dan ayrılan aile hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye geçmiş, dönüş yolunda ise Suriye'nin başkenti Şam'a uğramıştır. Halep tarafından Anadolu topraklarına giriş yaptıktan sonra Mevlana, ailesi ile beraber Malatya üzerinden yola devam etmiş; Erzincan, Kayseri ve Niğde vilayetlerinden geçerek 1221 yılında günümüz Karaman ili olan Larende'ye varmıştır.⁶

Larende bölgesi, Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde ve başkent Konya'ya bağlı bulunan bir yerleşim yeri konumundadır. Bu bölgede kaldıkları dönem Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, yerel yönetici tarafından kurulan medresede ders vermiştir.⁷ 1225 yılına gelindiğinde on sekiz yaşında olan Mevlana, babası gibi alim olan Semerkanlı Lala Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun ile evlenmiş⁸ ve bir yıl sonra ilk oğlu Sultan Veled'i, daha sonra da ikinci çocuğu olan Muhammed Alaeddin'i kucağına almıştır. Evlatlarına verdiği isimler göz önüne alındığında büyük oğluna babasının adını, küçük oğluna da ağabeyinin adını verdiği açıkça görülebilmektedir.

⁶ Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 27-28.

⁷ Baldock, John, **Mevlana Gizli Öğretisi**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 52.

⁸ Mevlana, Celaleddin Rumi, **Mecalis-i Seb'a (Yedi Meclis)**, Çeviren Hicabi Kırlangıç, Ney Yayınları, İstanbul, 2007, sf: 9.

Larende’de geçen yedi yıllık süreç içerisinde, düşünürün annesi Mümine Hatun ve ağabeyi Alaeddin Muhammed’in vefatları vuku bulmuştur. Bu keder yüklü gelişmeler, dünya evine giren ve iki evlat sahibi olan düşünürün mutluluğuna gölge düşürmüştür. Hem eşini hem de ilk oğlunu yitiren Bahaeddin Veled ise, bu topraklarda yaşama arzusundan gün geçtikçe daha da uzaklaşmıştır. O dönemin Selçuklu Hükümdarının daveti üzerine müderrislik görevinden ayrılan düşünürün babası, Konya’ya yerleşme kararı almıştır.⁹

Alimlerin Sultanı unvanı ile anılan babasının Mevlana’nın tahsil hayatı üzerindeki etkisinin yanı sıra uzun yıllar süren seyahatler de düşünürün fikri yoluna ışık tutmuştur. Yaklaşık olarak on yedi sene süren konargöçer yaşam, kutsal yerlerin tanınmasına ve farklı kültürel özelliklere sahip yerleşim yerlerindeki toplumsal yapının öğrenilmesine katkı sağlamıştır. Orta Asya topraklarından Anadolu’ya uzanan bu yolculuk, Mevlana’nın bilgi birikimini arttıran ve düşünce dünyasına yön veren bir deneyim olmuştur. Ayrıca bu dönem, Mevlana’nın ruhunda yeşeren ahlaki görüşleri beslemiş ve ideal toplum düşüncesi doğrultusundaki temel hedeflerini belirlemiştir. Doğduğu topraklarda zengin ve görkemli bir ortamda yetişen, göç yollarında ise cefa çekerek büyüyen düşünür, yaşam koşullarının karşıt iki haline de tanık olmuştur.¹⁰ Hem varlıklı hem de yoksul evreleri ömrüne sığdıran Mevlana’nın nasıl bir sosyal düzeni amaç edindiği açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

⁹ Mevlana’nın yaşamını konu alan kaynaklarda, babası Bahaeddin Veled’in geniş topraklara yayılan ünü detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Dönemin en büyük bilginlerinden olan Baheddin Veled’in göç yollarında tecrübe ettiği yaşantı ve yerine getirdiği müderrislik görevinin yanı sıra diğer alim ve mutasavvıflar ile yaptığı görüşme ve sohbetler sonucu kazandığı saygınlık, Selçuklu hükümdarı tarafından tanınmasını sağlayan gelişmeler arasında sayılabilmektedir.

¹⁰ Behçet, Osman, **Mevlana Celaleddin Rumi Hayatı ve Yolu**, Rumi Yayınları, Konya, 2009, sf: 46.

Hicret ile baş gösteren zorlu süreç, Mevlana ve babası Bahaeddin Veled'in 1229 yılında Konya'ya yerleşmesi ile son bulmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti başkenti olan Konya, farklı ulustan insanların bir arada yaşadığı, kültürel açıdan zengin niteliklere sahip bir şehirdir.¹¹ O dönemin Selçuklu sultanları, bilgili insanlara değer vermekle beraber eğitim ve öğretim merkezi olan medreseleri de ilim ve irfan yuvası haline getirmiştir. En parlak yıllarını geçiren Konya vilayetine gelen Mevlana ile babası, Hükümdar Alaeddin Keykubad¹² tarafından hürmet ile karşılanmış ve saray mensuplarının yakın ilgisini hissetmişlerdir.

Belh kentinden başlayarak Anadolu topraklarına uzanan yolculuklar ile ününe ün katan Bahaeddin Veled, Konya'ya yerleşmesinin ardından Alaeddin Keykubat tarafından Altınapa medresesi müderrisliğine atanmıştır. Öğretim alanında mesleğini icra eden düşünürün babası, verdiği eğitim ile halkın aydınlanmasını sağlamış ve tasavvufi görüşlerini benimseyen çok sayıda öğrenci kazanmıştır. Öğretileri doğrultusunda oğlu Mevlana'nın tahsil hayatını da ihmal etmeyen Alimlerin Sultanı, Konya'daki müderrisliğinin ikinci yılında hayata gözlerini yummuştur. Yirmi dört yaşındayken babasını toprağa veren Mevlana, yaşadığı derin üzüntüye sabır ile katlanmak zorunda kalmıştır.

¹¹ O dönem Anadolu topraklarında beliren kültürel ortam, İsmet Zeki Eyuboğlu'nun "Bütün Yönleriyle Mevlana Celaleddin" adlı kitabında şu şekilde anlatılmıştır: "Anadolu, İÖ. 7000 yıllarına varan oldukça eski bir uygarlığın ocağıdır. Bu ocakta kimlerin ısındığı, kimlerin bu ocağa yakacak taşıdığı tarihin derinliklerinde kalmış bir sorunlar yumağıdır. Bilinen tek gerçek, Anadolu'nun uygarlık alanında tuttuğu yerin komşularından daha eski olduğu, daha verimli taban üzerinde bulunduğudır. Anadolu'da değişik topluluklar yaşamış, değişik diller konuşulmuş, değişik başarı ürünleri ortaya konmuştur." Eyuboğlu, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Mevlana Celaleddin**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 19.

¹² Alaeddin Keykubad (1192 - 1237), Anadolu Selçuklu Devleti saltanat döneminde 1220 - 1237 yılları arasında tahtta kalmıştır. Yönetim anlayışı dahilinde kazandığı itibar, sosyal ve kültürel yaşama katmış olduğu nitelikler ve askeri alanda imza attığı başarılar sonucu Türk ve dünya tarihi kaynaklarında en ünlü Selçuklu Sultanı olarak anılmaktadır.

Düşünürün fikri yoluna rehber olan ve gönlüne tasavvuf anlayışını aşılayan ilk kişi, hiç kuşkusuz ki babası Bahaeddin Veled'dir. İslamiyet inancı çerçevesinde gelişen ve tasavvuf yoluna uzanan temayülün tohumları, Mevlana'nın ruhuna babası tarafından ekilmiştir.¹³ Alimlerin Sultanı unvanı ile tanınan Bahaeddin Veled, umutlarını bağladığı oğlunun en iyi şekilde yetişmesi hususunda özen göstermiş, ahlaki değerlerle şekillenen bir kişiliğe sahip olması için büyük çaba harcamıştır. Bu sebepten ötürü koşullar ne olursa olsun öğrenimine devam eden düşünür, her alanda kendini geliştirerek esas hedeflerini belirlemiştir. Bu açıdan bakıldığında, çocukluk yıllarından itibaren aldığı eğitim ve göç yollarında kazandığı tecrübelerin Mevlana'nın düşünce dünyasına temel teşkil eden başlıca unsurlar olduğu görülebilmektedir. Ayrıca toplumsal yaşam dahilinde yer alan ahlaki görüşleri, erken yaşlarda tanıştığı İslam dini ve tasavvuf anlayışına bağlı niteliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Her geçen gün yeni tecrübe ve bilgiler ışığında karakter yapısını sağlam temeller üzerine oturtan düşünür, babası Bahaeddin Veled'in vefatı ile boşalan müderrislik makamına getirilmiştir. Belli bir müddet babasının yolundan ayrılmamış, eğitimini aldığı geleneksel ilimler kapsamında görevine devam etmiştir. Bu dönemde, düşünce dünyasında yer edinen görüşlerini benimseyen öğrencilerinin sayısı da hızla artmıştır. Ayrıca dönemin padişahları, şehzadeleri ve vezirleri de onun sohbetlerine ve derslerine katılmıştır.¹⁴

¹³ Aydın, Mehmet, **Hız. Mevlana'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı**, Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik (11-13), Konya, 2002, sf: 11.

¹⁴ Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 59.

Bu zaman diliminde, babasının Belh şehrinden eski öğrencisi ve yakın arkadaşı olan Seyyid Burhaneddin Muhakkik Konya'ya gelmiştir. Bu şahıs, günümüz Özbekistan topraklarının güneyinde yer alan Tirmiz kentine mensup olması nedeni ile “Tirmizi” unvanı ile anılmaktadır. Mevlana'nın gençlik yıllarındaki fikir dünyasına farklı bir boyut kazandıran Seyyid Burhaneddin, kendisine geleneksel ilimlerin yanı sıra çağın öğretilerini de aşlamıştır. Babası Bahaeddin Veled'in ardından, düşünürün fikri yoluna dokuz yıl boyunca kılavuzluk etmiş ve onun maneviyat ile tanışmasını sağlamıştır. Bu dönem içinde çalışmalarını ileri bir seviyeye taşımak amacı ile Halep ve Şam'a giden Mevlana, farklı alanlarda eğitim aldığı medreselerde tasavvuf anlayışına yönelik bilgi birikimini arttırmış, ünlü ilim ve fikir adamları ile tanışmıştır. Konya'ya döndükten kısa bir süre sonra Tirmizi'nin vefat haberini alan düşünür, yeni bir bakış açısı yaratmasına katkı sağlayan ve şekilcilikten sıyrılıp asıl olana ulaşma arzusunu gönlüne kazıyan bu bireyi hayatı boyunca asla unutmamıştır.¹⁵

Sonraki süreçte medresedeki müderrislik görevine devam eden Mevlana, öğrencilerine İslamiyet inancı ve tasavvuf anlayışı çerçevesinde yer alan düşüncelerini aktarmıştır. Yaşamının on bir yılını öğrenci yetiştirmeye adanmış düşünür, geleneksel ilimlerin hakikate ulaşma yolunda herhangi bir fayda getirmeyeceği kanısına varmıştır.¹⁶ Bu nedenden dolayı varlığın yegane sebebine bağlanma arzusu içinde bekleyişini sürdüren Mevlana, otuz yedi yaşına geldiğinde yaşamına damgasını vuran gelişme ile karşı karşıya kalmıştır.

¹⁵ Ayrıntılar için bkz: Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 9-10.

¹⁶ Ayrıntılar için bkz: Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 58.

Bu gelişme, düşünürün 1244 yılında Konya'ya gelen Şems-i Tebrizi adlı birey ile tanışmasıdır.¹⁷ Gerçek adı Şemseddin Muhammed (1186 - 1247) olan bu şahıs, günümüz İran'ın kuzey batısında yer alan Tebriz kenti topraklarına mensuptur. Mevlana ile ilgili kaynaklarda çocukluk yıllarından itibaren hür bir yaşam sürdüğü, fikir dünyasını tasavvufa bağlayan bir şahsiyet olduğu, pek çok şehri dolaştığı ve gittiği her yerde edindiği tecrübeler ile bilgi birikimini arttırdığı söylenmektedir. Dönemin nam salan alimlerinden sayılan Şems, gerçekleştirmiş olduğu uzun soluklu yolculuklar ile kendisine bir gönül dostu bulabilmeyi arzu etmiştir.¹⁸ Bu amaç uğruna Anadolu topraklarına gelen Şems-i Tebrizi, ruhundaki maneviyata eşlik edebilecek yoldaşına Konya'da kavuşmuştur.

Şems ile tanışmasının ardından Mevlana'nın hayatında yepyeni bir anlayış baş göstermiştir. Erken yaşlardan itibaren kalbinde yer edinen düşünceler gün yüzüne çıkmış, varlığın hakikatine Şems'in fikirleriyle ulaşmıştır. Tasavvufu bir yaşam biçimi haline getiren düşünür, vaktinin büyük bir bölümünü Şems ile geçirmeye başlamıştır. Böylece ailesi başta olmak üzere çevresindeki herkesi ihmal ederek kendisini sosyal hayattan tamamen soyutlamıştır.¹⁹ Aralarındaki gönül dostluğu, İslam dininde varlığın yegane sahibi olarak kabul edilen Allah yolunadır. Ancak Mevlana'nın sergilemiş olduğu tutum ve davranışlar, bir takım dedikoduları beraberinde getirmiş ve halk, Şems'e karşı düşmanlık beslemeye başlamıştır. Bu durumun sebepleri, Mevlana hakkındaki kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmıştır.

¹⁷ Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 61.

¹⁸ Küçük, Osman Nuri, **Şems-i Tebrizi'nin Tasavvufi Meşrebi ve Mevlana'nın Düşüncelerine Tesiri**, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (11-38), İstanbul, 2009, sf: 11-12-13.

¹⁹ Bknz: Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 39-40.

Bazı kaynaklar, o dönem medreselerde okutulan şeriat ile bir öğrenci olarak medrese ortamının dışında kalan tasavvuf arasında meydana gelen çelişkiye değinmiş ve Mevlana'nın eski inançlardan uzaklaşmasının nedenlerini Şems'in tasavvufi görüşlerine dayandırmıştır. Bazı kaynaklar ise Şems'in sohbetleri esnasında söylemiş olduğu sözlerin halk tarafından farklı yorumlandığını ve kınandığını açıklamıştır.²⁰

Mevlana'nın mevcut kaidelerden uzaklaşması ile ilgili olarak halkın suçlu ilan ettiği Şems, meydana gelen bu olumsuz gelişmelerden son derece rahatsız olmuş ve hiçbir haber bırakmadan Konya'dan ayrılmıştır. Bu süreç boyunca düşünür, derin bir keder ile baş başa kalmıştır. Ayrılığa sebebiyet verenlere karşı kırgın olmasından dolayı, halktan giderek daha da uzaklaşmış ve büsbütün içine kapanmıştır. Günlerden bir gün aldığı mektup ile Şems'in Şam'da olduğunu öğrenen Mevlana, oğlu Sultan Veled'i gönül dostunu ikna etmesi amacıyla Şam'a göndermiştir.²¹ Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya geri dönmesi ile yeniden hayat bulan düşünür, maneviyat yoluna tekrardan kavuşmuştur.

Mevlana, ilk eşi Gevher Hatun'un genç yaşta vefat etmesinin ardından Konya vilayetinde ikamet eden İzzüddin Ali isimli şahsın kızı olan Kerra Hatun ile yeniden dünya evine girmiştir. Bu evlilikten, Emir Alim Çelebi ve Melike Hatun adlarında iki evlat sahibi olmuştur.²² Mevlana'nın yaşamı hakkındaki kaynaklarda, Kerra Hatun'un Mevlana ile evlendiğinde Kimya Hatun ismindeki kızıyla yaşayan dul bir

²⁰ Bknz: Eyuboğlu, 2005: 40 ve 52; Gölpınarlı, 2010: 15.

²¹ Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 40.

²² Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 61.

kadın olduğu söylenmektedir. Ancak düşünürün ikinci evliliğini yaptığında, kaç yaşında olduğu ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Şems'in Konya'ya geri dönmesinin ardından, gönül dostunu üvey kızı Kimya Hatun ile evlendirdiği bilinmektedir.²³ Bu sebepten ötürü de Mevlana'nın ikinci evliliğini yaptığı dönem, müderrislik görevini sürdürdüğü yıllar olarak kabul edilmektedir.

Şems ile Mevlana arasında gelişen dostluğun gerçek manasını idrak edemeyen halk, dedikodu yapmaya devam ederek sükunet ortamının bozulmasına yol açmıştır. Varlığın gerçekliği ile huzur bulan düşünür, gönül dostunun ortadan kaybolduğu haberi ile yeniden hüzne yelken açmıştır. Şems'i aramak için Şam topraklarına gitmiş; fakat ona kavuşamamıştır.²⁴ Mevlana ile ilgili kaynaklarda, Şems'in ortadan kaybolması hususunda yaygın bir inanış bulunmaktadır. Bu söylentiler, Mevlana ile gönül dostu arasında baş gösteren yakın ilişkiden rahatsız olan bireyler arasında düşünürün oğlu Alaeddin Çelebi'nin de bulunduğu, görüşlerine karşı olduğu Şems-i Tebrizi'yi öldürdüğü ya da öldürülmesi için vesile olduğu yönündedir. Mevlana'nın olaydan iki sene sonra vefat eden oğlu Alaeddin'in cenaze törenine katılmaması ve evladının yasını tutmaması, bu inanışın gerçeklik boyutuna da bir kanıt teşkil etmektedir.

²³ Şems-i Tebrizi ile Kimya Hatun arasında gerçekleşen evlilik ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 16.

²⁴ Mevlana'nın yaşam biçimini ve düşünce dünyasını farklı yönde bir gelişime sevk eden Şems-i Tebrizi'nin ortadan kaybolmasının ardından düşünürün hayatında meydana gelen değişim, Prof. Dr. Erkan Türkmen'in "Şems ve Mevlana" adlı makalesinde şöyle tanımlanmıştır: "Bu tuhaf giyimli derviş, Mevlana'nın dünyasında birden doğan güneş gibi parlayıp sessizce batıp gitti. Şems'in ortadan kaybolmasından sonra onun Mevlana'da meydana getirdiği manevi tepecikler, dağlara dönüşmeye başladı. Her şeyde Tanrı'nın varlığını hissetmeye başladı. Mevlana'nın düşünce sisteminde Tanrı ve O'nun yarattıklarını görmeyen bir kişi İslam'dan yoksun bir hale geldi." Türkmen, Erkan, **Şems ve Mevlana**, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2), Mersin, 2010, sf: 16 ve 20.

Gönül dostunun ebedi diyara göçtüğüne dair düşüncesi her geçen gün daha da güçlenen Mevlana, hayatına farklı bir yön vermiş, uzun yıllar sürdürdüğü müderrislik görevini kesin bir karar ile bırakmış ve kendisini maneviyat yoluna adanmıştır.²⁵ Bu süreçte fikir dünyasında yer alan görüşlerini benimseyen yeni öğrenciler kazanmış, onlara ideal toplum düşüncesini aktarmıştır. Öğretileri ile aydınlanan öğrencilerinden biri de Kuyumcu unvanı ile bilinen Selahaddin Feridun'dur. Bilgin bir şahsiyet olmamasına rağmen olgunluğu ile düşünürün dikkatini çekmiştir. Şems-i Tebrizi'den sonra on yıl boyunca yakın bir dostluk kurduğu bu zatı kendisine halife seçmiş, kızı Fatıma Hatun'u oğlu Sultan Veled'e almış ve böylece manevi yakınlığı maddi bir bağ ile de pekiştirmiştir.²⁶

1258 yılında hastalanan ve vefat eden Selahaddin'in ardından Mevlana'nın maneviyat yolunu seçen bireylerden bir diğeri de Çelebi Hüsameddin olmuştur. Aldığı terbiye, ahlaklı duruşu ve mütevazı karakteri ile dikkat çeken bu şahıs, Selahaddin'den sonra Mevlana'nın halifesi ve yakın arkadaşı olmuştur. Öğrencilerine yoldaş olabilecek öğretilerinin daimi olması ve nesiller boyu yaşatılması için Mevlana'ya teşvikte bulunan kişi de Çelebi Hüsameddin'dir. Mevlana'nın müderrislik görevini sürdürdüğü yıllarda bazı şiirler yazdığı bilinmektedir; ancak şairlik yönü Şems-i Tebrizi ile tanışmasından sonra zirveye ulaşmıştır. Bu bağlamda edebi kişiliğini keşfeden düşünür, en önemli eseri "Mesnevi"²⁷ başta olmak üzere

²⁵ Behçet, Osman, **Mevlana Celaleddin Rumi Hayatı ve Yolu**, Rumi Yayınları, Konya, 2009, sf: 19.

²⁶ Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 17.

²⁷ Mesnevi, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün "Mevlana Celaleddin Rumi ve İnsan" adlı kitabında "İnsanlık Tarihinin En Büyük Mirası" olarak adlandırılmıştır. Bilgi için bkz: Öztürk, Yaşar Nuri, **Mevlana Celaleddin Rumi ve İnsan**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, sf: 12.

tüm yapıtlarını o yıllarda kaleme almıştır. Bu açıdan bakıldığında, Mevlana'nın en verimli dönemine Çelebi Hüsameddin'in damgasını vurduğu görülmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak yılları Alaeddin Keykubat'ın vefatı ile sona ermiş, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1237 yılında tahta geçmesinin ardından gerileme devri başlamıştır. Bu dönemde baş gösteren Moğol istilas ve Anadolu topraklarında ortaya çıkan ayaklanmalar, Türk insanını derinden sarsmıştır. Halk, umutların yok olduğu bir ortamda yaşam mücadelesi vermiş ve ahlaki değerler ile korunan kültür birliği dağılmaya yüz tutmuştur.²⁸ Selçuklu egemenliğinin sürüklendiği kargaşa sürecine birebir tanık olan Mevlana, dönemin sosyal ve siyasi durumuna yapıtlarında yer vererek toplumsal düzenin yeniden sağlanması yolunda görüşlerini beyan etmiştir.

Toplumun fikir hareketlerini çocukluk yıllarından beri ruhunda barındıran Mevlana, sosyal hayatın ahlaki değerler ile şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda ideal toplum düşüncesini, İslamiyet inancının temel direği olan Kur'an-ı Kerim ve tasavvuf anlayışı çerçevesinde yer edinen Vahdet-i Vücut (Varlık Birliği)²⁹ kavramı ile açıklamıştır. Ancak kendisinden önceki mutasavvıfların gündelik yaşamdan uzak bir anlayışı benimsemiş olması, düşünürün hedeflerine ters

²⁸ Ayrıntılar için bkz: Aydın, Mehmet, **Hız. Mevlana'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı**, Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik (11-13), Konya, 2002, sf: 13.

²⁹ Vahdet-i Vücut (Varlık Birliği), tasavvufi yolda yaratan ile yaratılanın tek kaynaktan geldiği ve "bir" olduğunu savunan bir görüştür. Bu anlayış kapsamında Allah, evren ve insan, varlığın özünü oluşturan unsurlardır. Bu özdeşlik, Mevlana tarafından da benimsenmiş, fikirlerinde yer alan Allah sevgisi, varlık birliği kavramı ile farklı bir niteliğe bürünmüştür. Mevlana'ya göre tabiat ve insan, Allah'ı yansıtan gerçekliktir. Bu sebepten ötürü Mevlana'nın bireye ve dünyevi hayata verdiği önem, vahdet-i vücut görüşünü karşılayan ilahi aşk ile bağdaşmaktadır.

düşen bir nitelik göstermektedir. O, sosyal sorunların çözümüne odaklanarak toplumun refah ve huzura yeniden kavuşabilmesini arzu etmiştir. Bu nedenle dünyevi hayata karşı ilgisiz kalmayarak tasavvuf yolunda kendine farklı bir amaç edinmiştir.

Ahlaki değerleri ön plana alarak hedeflerini belirleyen Mevlana, kültürel manada bir beraberlik ortamının yaratılmasını amaç edinmiştir. Savaşlar ile yıpranan siyasal ve sosyal yapının düzene kavuşması için bireyler arası ilişkilere de önem vermiş, herkesin maneviyat yoluna ulaşmasını arzu etmiştir. Bu bağlamda insanı merkeze alan düşünür, ideallerinde yer alan şahsı İnsan-ı Kamil (Kamil İnsan)³⁰ olarak tasvir etmiştir. Bu kavram her yönden kendisini yetiştiren, inanç bütünlüğü ve ahlaki değerler ile yaşamına yön veren bireyi tanımlamaktadır. Mevlana'ya göre bu özelliklerin benimsendiği bir yönetim anlayışı, barış ve huzur ortamının topluma yeniden hakim olmasına imkan tanımaktadır.

Düşünce dünyasında yer alan görüşlerini yapıtlarında detaylı bir şekilde dile getiren Mevlana, mütevazı bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Gönül dostu Şems-i Tebrizi'yi yitirmesinin ardından bıraktığı müderrislik görevi dışında başka bir meslek icra etme konusunda istekli olmamış, kendisini yazmaya adanmış, son yıllarını öğrenci ve dostları ile birlikte geçirmiştir. 1273 yılı kış mevsimine gelindiğinde, Mevlana ateşli bir hastalığa yakalanmıştır. Bu süreçte başta oğlu Sultan Veled olmak

³⁰ İnsan- Kamil (Kamil İnsan), Mevlana'nın ahlak görüşlerinde yer alan "İdeal İnsan" kavramını sembolize etmektedir. İslamiyet inancında betimlenen kamil insan, düşünürün bakış açısı ile maneviyat yoluna erişen, edep ve irfan sahibi şahsı tanımlamaktadır. Bu kavram ile ilgili ayrıntılı bilgilere sonraki bölümlerde değinilecektir.

üzere diğer evlatları ve öğrencileri, düşünürün yanı başından bir an olsun ayrılmamıştır. Yaşlı ve yorgun bedeni çektiği ıstıraba daha fazla dayanamayan Mevlana, altmış altı yaşındayken dünyaya gözlerini yummuştur. İslamiyet inancının kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, içinde yaşadığımız dünyayı geçici kılmakta, bu dünyadan sıyrılarak sonsuz hayata geçişin ise ölüm ile mümkün olduğunu açıklamaktadır. Bu inanca bağlı olarak yaşamını sürdüren düşünür için ölüm, bir yok oluş ya da bir son değildir; aksine sonsuzluğa ulaşarak Allah'a kavuşmaktır.

Mevlana'nın vefat haberi, Konya vilayeti başta olmak üzere tüm Anadolu topraklarında derin bir keder ile karşılanmıştır. Düşünürün cenaze törenine her yaştan ve her kesimden insan katılmış, farklı inanca mensup şahıslar aynı üzüntüyü paylaşmıştır.³¹ Tüm insanlığı hoşgörü ve sevgi ile kucaklayan Mevlana, kendisine hürmet edilen bir şahsiyet olarak anılmıştır. Bununla birlikte yaşamını sürdürdüğü yıllarda saray yönetimi ile sürekli irtibat halinde olması, görüşlerinin geniş çevrelerce benimsenmesi ve halk üzerindeki etkisinin arttırmasında büyük bir rol oynamıştır. Düşünürün ebediyete intikal ettiği an, fikri yolunda Allah'a kavuşmayı ifade etmektedir. Bu sebepten ötürü Mevlana'nın vefat günü, öğrencileri tarafından “Şeb-i Arus (Düğün Gecesi)”³² olarak adlandırılmıştır.

³¹ Mevlana'nın cenaze merasimi hakkındaki ayrıntılar, John Baldock tarafından kaleme alınan “Mevlana Gizli Öğretisi” adlı kitapta şöyle ifade edilmiştir: “Mevlana için Konya şehrinin tamamında yas tutulur ve cenazesine her yaş, ırk ve dinden; Türk, Rum ve Araplar; Müslümanlar, Museviler ve Hristiyanlar katılır. Gayrimüslimlere neden bir Müslüman bilgenin cenazesine katıldıkları sorulduğunda hepsi; “Kutsal kitaplarında saklı olan gizemlerden daha fazlasını ve daha önce bildiklerinin daha ötesini ondan öğrendiklerini söylemişlerdir.” (Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, s.87)” Baldock, John, **Mevlana Gizli Öğretisi**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 66-67.

³² Şeb-i Arus, diğer bir deyişle Düğün Gecesi, Mevlana'nın vuslat anısına yönelik olarak her yıl Mevlevilik anlayışına mensup dervişler tarafından kutlanmaktadır. Halk arasında Şeb-i Arus Şenlikleri olarak tabir edilen bu törenler, Mevlana'nın ebediyete yelken açtığı düşünülen 17 Aralık günleri düzenlenmektedir.

Hayatını, “Hamdım, piştim, yandım” diyerek özetleyen düşünür, bu sözleri ile ruhsal olgunluğa eriştiği ve maneviyata ulaştığı süreci izah etmektedir. Mevlana, fikri yolunun henüz başlangıç safhasında olduğu periyodu ham, Seyyid Burhaneddin ile tasavvuf anlayışını derinden hissettiği yılları pişmek, gönül dostu Şems-i Tebrizi ile maneviyata ulaşarak ruhsal dünyayı kucakladığı dönemini ise, yanmak olarak tasvir etmektedir. Düşünürün yaşadığı yıllarda Anadolu, Diyar-ı Rum olarak tanımlanmıştır. Bu topraklarda hayatını geçirmesi nedeniyle kendisine “Anadolulu” anlamını karşılayan “Rumi” adı verilmiştir.

Sultan Veled, babasının sonsuzluğa göç etmesinin ardından öğreti ve ilkelerini bir araya getirerek Mevlevilik³³ anlayışının kuruculuğunu üstlenmiştir. Bu kuruluş ile Mevlana’nın gördüğü öğrenim arasında bir bağlantı yoktur. Mevlana’ya ün kazandıran düşüncelerinin kaynağı tasavvuf bilgileridir. Sultan Veled, bu ilk edindiği bilgileri sonradan geliştirmiş, onlara kendi görüşlerini de katmıştır.³⁴ Ancak bu anlayış ile birlikte Mevlana’nın kaleme aldığı eserler yaşatılmış, düşünce dünyasında yer edinen görüşleri tüm Anadolu topraklarına yayılmıştır. Türk tarihi sürecinde önemini koruyan Mevlana, günümüz dünyasında Türk ve İslam toplumlarının ilim ekseninde kendisine farklı bir konum elde etmiştir. Öncülüğünü yaptığı Mevlevilik anlayışı ise pek çok ülke tarafından büyük bir ilgi odağı olmuştur.

³³ Mevlevilik anlayışının başlangıç aşaması ve gelişim süreci Asaf Halet Çelebi’nin “Mevlana ve Mevlevilik” adlı kitabında şu şekilde anlatılmaktadır: “Selçukilerin son devirlerinden süzülerek Osmanlı Türkleri arasında gelişen Mevlevilik, Mevlana’nın didaktik eseri olan Mesnevi’nin hikmeti ve oğlu Sultan Veled’in velud karihalarından fişkıran şiir ve ruh havasından doğmuştur. Böylece Sultan Veled, babasının büyük bir yekun tutan hayranlarını etrafına toplayarak onun çok sevdiği semaları ihya etmek suretiyle yeni ve cazip bir tarikat haline getirdiği Mevlana sevgisini kendisinden sonra gelen nesli, asırlar boyu devam ettirebilmiştir.” Çelebi, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, sf: 62, 93-94.

³⁴ Eyuboğlu, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Mevlana Celaleddin**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 53.

1.2. Mevlana Öncesi İslami Görüş

Mevlana'nın yaşadığı 13. yüzyıl öncesinde İslamiyet, ilk yayılma alanlarını oluşturan Arap Yarımadasının sınırlarını aşarak Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya topraklarında varlık gösteren toplumlar tarafından benimsenmeye başlamıştır. İslamiyet'in bu bölgelere yayılmasında 622 yılında kurulan İslam Devleti'nin siyasi açıdan büyük bir katkısı olmuştur. Dört Halife (632 - 661), Emeviler (661 - 750) ve Abbasiler (750 - 1258) dönemlerini kapsayan bu egemenlik süreci, İslami siyasi ve hukuki yönetim makamı ve yönetim şekli olan Halifelik (Hilafet) ile yönetilmiştir.

Siyasal anlamda bir yönetim biçimi olarak kabul edildiği 7. yüzyıldan Moğol saldırısının gerçekleştiği 1258 yılına dek geçen süre, İslam dininin Klasik Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde İslam inancı ve İslam inancının kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i temel alarak fikirlerini açıklayan pek çok düşünür ortaya çıkmıştır. İlk dönem İslam felsefesinin başlıca düşünürleri arasında El- Farabi (870 - 950)³⁵ önemli bir konumda bulunmaktadır. İslam dünyasına felsefi görüşü tanıtan Farabi'nin akılcılığa dayanan düşünceleri, İslam felsefesinin ilerleyen sürecine ışık tutmuş ve sonraki dönem İslam düşünürlerinin yolunu aydınlatmıştır.

³⁵ “Milliyet itibariyle Türk olduğu bilinen ve Maverünnehir’de Farab vilayetinin Vesic köyünde doğan Farabi, zamanının en tanınmış bilginlerindendir. Özellikle felsefe, mantık, psikoloji, musiki, matematik ve tıp ilimlerine dair çalışmalarıyla tanınmıştır. İslamiyet’in kuru bir din olmadığını, aksine hikmete, akla ve düşünceye çok önem verdiğini Kur’an’dan aldığı delillerle göstermiştir. Eserlerinde Allah’ın varlığı, hikmetleri ve sıfatları üzerinde durmuştur. Bir çok düşünür gibi o da kainattaki düzenin tesadüfi olamayacağını ve bu sebeple Allah’ın varlığını kabul etmek gerektiğini yazmıştır. Ancak alemin meydana gelişi hakkında Farabi’nin belirttiği görüşlerde bunalımlar vardır. Ona göre her şey, Tanrı’dan coşkun bir şekilde akarak gelmiştir. Her şeyin varlığının sebebi yüce Allah’tır. Ama her şey Tanrı’nın ilmi gereği olarak zamansız meydana gelmiştir.” Çubukçu, İbrahim Agah, **İslam Düşünürleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, sf: 23-24.

Din ile felsefe arasında uzlaştırmacı bir bağlantı kuran Farabi'nin benimsediği anlayıştan etkilenen İbn-i Sina (980 - 1037)³⁶, onun metafiziğe bağlı fikirlerini kendi özgünlüğünü katarak geliştirmiştir. Geliştirdiği felsefi görüş ile Batı'nın bilim dünyasına önemli katkılar sağlamıştır. İncanın akli tamamladığı düşüncesine sahip olan İbn-i Sina'nın bu yönü ile Farabi'nin felsefi dünyasından büyük ölçüde yararlandığı söylenebilmektedir. Bu sayede onlar akıl ve mantık üzerine yoğunlaşan metafizik anlayışın öncülüğünü yapmışlardır. Ancak evrenin yaratılışı konusunda aralarında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Farabi'ye göre evren, Tanrı'nın gücü ile var olmuşken İbn-i Sina'ya göre evren, öncesi ya da sonrası olmayan bir niteliğe sahiptir. Bu farklılığa rağmen iki düşünür, bilimi ön planda tutan bir yaklaşım tarzı ile İslam felsefesinin dönüm noktası olmayı başarmıştır.

İslamiyet'in ilke ve esaslarını temel alarak ortaya çıkan ve özellikle 9. yüzyıldan itibaren önem kazanan Tasavvuf, İslam Devleti sınırları içerisinde kendisine geniş bir yayılma alanı bulmuştur. İslam mistisizmi olarak adlandırılan tasavvuf, her şeyden önce dini bir yaşayış olduğu gibi aynı zamanda bir metafizik görüştür. Bu yönüyle İslam tasavvufu, Kur'an'dan kalp ilmini çıkaran felsefe, İlahi Varlığa iştirak denemesini yaparak ahlaklanma yolu olarak tanımlanmaktadır.”³⁷

³⁶ “İlk İslam filozofları arasında İbn Sina eşine az rastlanır bir gücü olan ve çok yönlü bir düşünür olarak öne çıkar. Kuzey İran'da Buhara yakınlarındaki Afşana köyünde dünyaya gelen İbn Sina'nın bütün felsefesi, özü var olmak olan ve evrenin zorunlulukla kendisinden taşıdığı zorunlu bir varlık olarak Tanrı kavramından filizlenir. Günümüze ulaşan yüz kadar çalışması içinde bilim, mantık, psikoloji, astronomi, dil, edebiyat ve din hakkında kitaplar olduğu gibi, ünlü soruşturması “Tıp Kanunları” da vardır. İbn Sina, Tanrı'nın zorunlu bir varlık, öncesiz sonrasız, hareket ettirilmemiş bir İlk Hareket Ettirici olduğunu söyler. Tanrı'nın var olduğuna ilişkin savı nedensellik kavramından çıkar. Ona göre Tanrıyla birlikte evren de öncesiz sonrasızdır. Bu konuda, evren için sonlu bir yaratış edimi ve sınırlı bir varoluşu savunan İslam ilahiyatıyla ters düşer.” Collinson, Diana, **Otuz Beş Doğu Filozofu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, sf: 43-44-45.

³⁷ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 125.

İslam kültüründe mühim bir konum elde eden Tasavvuf anlayışının önde gelen temsilcilerinden biri olan El- Gazali (1058 - 1111)³⁸, döneminin en büyük din bilginlerinden sayılmaktadır. Mantığın birçok özelliğini İslami bilimlere yansıtan Gazali, Farabi ve İbn-i Sina'nın çalışmalarından faydalanmış ve onların akılcılığa dayanan görüşlerinden etkilenmiştir. Ancak onların evrenin var oluşu hakkındaki düşüncelerinin Kur'an açıklamalarına ters düştüğü kanısında olan Gazali, dini görüşün yalnızca akıl ile kavranamayacağını savunmaktadır. Böylece İslam dini ve tasavvuf temelli bir anlayış benimsemiştir. Mantık ve kuşkuculuk ile birlikte tasavvufi düşünceye de yön veren Gazali, açıkladığı görüşler neticesinde İslam dünyasının yanı sıra Ortaçağ Hristiyan filozoflarını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Tasavvufun Altın Çağı olarak kabul edilen 12. ve 13. yüzyıllar, Gazali'nin görüşleri ile aydınlanan sufi yolunun İslam dünyası üzerindeki etkilerinin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemleri işaret etmektedir. Bu süreçte yetişen ve Gazali'nin düşüncelerinden etkilenen önemli mutasavvıflar arasında Muhyiddin İbn-i Arabi (1165 - 1240) bulunmaktadır. Tasavvuf metafiziğinin temel kavramlarını geliştirerek vahdet-i vücud (varlık birliği) görüşünün kuruculuğunu üstlenen Arabi, yalnızca akılcılığa dayanan bilginin yeterli olmadığına vurgu yaparak sezgi ve keşif yoluyla bilgi edinmenin gerekliliğini izah etmiştir.

³⁸ “Kuzeydoğu İran’da, Horasan’ın Tus kasabası yakınlarında doğan El-Gazali, çok kendine özgü ve eleştirel bir keskin zekası olan filozoftur. Dinine derinden bağlı bir gizemci olduğu gibi, çözümlemecilik içine işlemiş bir düşünürdü. El-Gazali’nin gizemcilik yolu akıl ve felsefenin araçlarıyla döşenmiştir. İlk felsefi uslamlanmanın kesinlik elde edemeyeceğini bildirir, ardından da aklı, felsefenin uslamlamasını yıkmak için zorlayıcı bir araç olarak kullanmaya girişir. El-Gazali, felsefesini tinsel bir canlılıkla doldururken aynı zamanda geleneksel İslam’ın sınırları içerisinde kalmayı da başarır. Tanrı’nın mutlak birliğini ve gücünü kabul eder. El- Gazali’ye göre insan ruhu, insanlığı Tanrı’ya benzer kılan bir niteliktir; zira hem Tanrı hem de ruh, görünmez, bölünmez ve zaman ile uzam tarafından sınırlanmamış, nicelik ve nitelik kategorilerinin ötesindedirler.” Collinson, Diana, **Otuz Beş Doğu Filozofu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, sf: 49-54.

Tasavvuf kapsamında yer alan vahdet-i vücud görüşünün sözcüsü olan Arabî'ye göre varlıkta Allah'tan başka bir şey yoktur. Allah'tan başka bütün sebep ve araçları reddetmek, Allah'tan başka bütün nedensellik fikrini çürütmek ve mutlak tevhidi benimsemek vahdet-i vücud öğretisinin işidir. Ona göre sonsuz biçimlerde tecelli eden ya da görünen bir gerçek vardır. Bu gerçeği meydana getiren ya da yaratan bir sebep bulunmadığı gibi kendisinden başka bir şey görünmüş de değildir. Hatta zat ve biçimler ayrı ayrı değil birdir. Biçimlerin tecelli sözü bile yetersizdir. Birlik söz konusudur.³⁹ Bu görüşleri nedeniyle İslam dininin aşırı kuralcı eğilimi olan şeriat ile ters düşmesine rağmen Arabî, benimsemiş olduğu felsefi düşüncesi ile İslam ve tasavvuf dünyasında özel bir yere sahip olmuştur.

İbn-i Arabî ile ortaya çıkan; Allah, evren ve insan birlikteliğini savunan vahdet-i vücud (varlık birliği) görüşüne karşı eleştirel anlamda birçok yorum yapılmıştır. Ancak 13. yüzyılda Muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu ve müridi, Mevlana'nın hocası olan Sadrettin-i Konyevi, vahdet-i vücud davasını apaçık şekilde müdafaa etmiştir. Kendisinden sonra talebesi Mevlana Celaleddin Rumi, vahdet-i vücudculuğun piri olmuştur. Mevlana'ya vahdet-i vücudculuğu telkin eden şüphe yok ki hocası Sadrettin-i Konyevi'dir. Onda vahdet-i vücudculuk tamamen aşîkar şekilde görülmektedir.⁴⁰ Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığı takdirde, İbn-i Arabî'nin benimsediği anlayışın Mevlana'nın düşünce dünyasını şekillendiren belli başlı unsurlar arasında yer bulduğu konusunda bir yargıya varılabilmektedir.

³⁹ Çubukçu, İbrahim Agah, **İslam Düşünürleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, sf: 70.

⁴⁰ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 129.

Mevlana'dan önceki dönemlerde beliren İslami görüş, Kur'an öğretisinin ilkelerini temel alarak inanç ve akıl arasında bir bağlantı sağlayabilmek ve bu bağlantı neticesinde sosyal düzene yön verebilmek üzerine şekillenmiştir. İlk dönem İslam felsefesinin öncülüğünü yapan Farabi ve İbn-i Sina, ahlakın temeli olarak bilgiyi ön planda tutmuştur. Onların Tanrı, evren ve yaratılış üzerine beyan etmiş olduğu fikirler, bilimselliğe yakın bir özellik göstermiştir. Tasavvuf anlayışının temsilcilerinden Gazali, onların din ile felsefeyi uzlaştırma yaklaşımından etkilenmiş olsa bile yaratılış hakkındaki görüşlerine karşı çıkmıştır. Onların akılcılığa dayanan metafizik görüşleri, Gazali'ye göre Kur'an ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Gazali'nin benimsediği tasavvufi düşüncedeki değerlerden etkilenen İbn-i Arabi, sözcülüğünü yaptığı vahdet-i vücud görüşü ile İslami düşünce dünyasına önemli katkılar sağlayan düşünürler arasındaki yerini almıştır.

İslam felsefesinde önemli yer edinen her bir düşünürün İslam dini, sosyal ve siyasal düzen hakkında sunmuş olduğu özgün fikirler, karşılıklı etkileşim ile anlam kazanarak gelişmiş ve sonraki dönemlere aktarılmıştır. Böylece kendinden önce yetişen düşünürleri tanıma ve araştırma fırsatına sahip olan Mevlana, geniş bir ilim ve kültür birikimi ile donanmıştır. Kur'an-ı Kerim temelli görüşlerini tasavvuf anlayışı ile harmanladığı düşünülürse, Mevlana'nın fikir ekseninde beliren etkinin kaynağı açıkça anlaşılabilmektedir. Çünkü tasavvuf anlayışında öncelik Allah inancı ve ahlaktır ve bu görüş Mevlana'nın düşünce dünyasına hakim konumdadır. Nitekim Kur'an ilkelerini ve tasavvufi yaklaşımı merkeze alan Mevlana'nın önceki dönem İslami görüşten etkilendiği söylenebilmektedir.

1.3. Konfuçyüs (M.Ö. 551 - M.Ö. 479) ve Yaşadığı Dönem

Çin medeniyetinin büyük düşünürü, ilk öğretmeni ve siyasi şahsiyeti olan Konfuçyüs⁴¹, M.Ö. 551 yılında günümüz Çin'in doğusunda yer alan Shandong Eyaletinin güney yakasında bulunan Lu Beyliği'nde dünyaya gelmiştir. Aile adı Qiū (丘), şahıs adı da Zhòng Ní (仲尼)'dir.⁴²

Söylentilere göre Konfuçyüs'ün ataları, günümüz Henan eyaleti topraklarında varlığını sürdürmüş olan Song Beyliği soylularındandır. O dönem Song Beyliği yönetim bünyesinde baş gösteren iç çatışmalar nedeniyle ataları Lu Beyliğine göç etmişlerdir.⁴³ Yaşanan bu göç, Konfuçyüs'den üç ya da dört dönem önce ortaya çıkmıştır. Bu sebeple ailesinin memleketi Lu Beyliği toprakları olarak bilinmektedir.

Soyadı Hé (纥), şahıs adı Shū Liáng (叔梁) olan Konfuçyüs'ün babası, Lu Beyliği bünyesinde askeri safhada görev almıştır. Yüksek mertebeye erişen bir kariyere sahip olmamasına rağmen vazifesi süresince pek çok başarıya imza attığı düşünülmektedir. Soyadı Yán (顔), şahıs adı da Zhǐ Zài (徵在) olan annesi ise, Shu Liang He ile oldukça genç yaşta evlenmiştir. Ayrıca Konfuçyüs dünyaya geldiğinde, annesinin 20'li, babasının ise 70'li yaşlarda olduğu söylenmektedir.

⁴¹ Çincedeki adı Kǒngzǐ 孔子'dır. Kong Zi, batı dillerine aktarılırken, dilbiliminde yer alan çeviri yazı sistemindeki değişimlere uğrayarak Confucius (Konfuçyüs) olarak adlandırılmıştır.

⁴² Li, Mu Sheng, **Bu Yi Kong Zi**, Dong Fang Chubanshe, Beijing, 2007, sf: 4.

⁴³ Li, Chang Zhi, **Kong Zi De Gu Shi**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011, sf: 1.

Ailenin tek çocuğu olarak dünyaya gözlerini açan Konfuçyüs, Çin tarihinde İlkbahar Sonbahar Dönemi (M.Ö. 770 - M.Ö. 476) olarak adlandırılan devrin son yıllarında yaşamıştır. Batı Zhou Hanedanlığı (M.Ö. 1100 - M.Ö. 771) ile baş gösteren toplumsal düzen, bu dönemde yerini karmaşa ortamına bırakmış, Li kurallarının sosyal yaşam üzerindeki etkisi sönmeye başlamıştır. Ahlaki değerleri temel alan kültürel birliğin dağıldığı bu dönemde, Çin'in feodal sistemi de çöküş sürecine girmiş ve Zhou hükümdar soyunun yetki gücü azalmıştır. Yönetimde meydana gelen bu olumsuz değişimler, önde gelen bazı general ve asilzadeleri harekete geçirmiştir. Zhou otoritesinin devamlılığını sağlamak amacı ile derebeyliklere yetki verilmiş, yetkinin geniş topraklarda hissedilmesi için de her derebeylik daha küçük beyliklere ayrılmıştır.⁴⁴ Bu beyliklerden birisi de Konfuçyüs'ün doğduğu topraklar olan Lu Beyliği'dir.

Konfuçyüs henüz üç yaşındayken babası Shu Liang He vefat etmiştir. Söylenenlere göre düşünürün annesi, babasının nerede olduğu ya da nereye gittiği konusunda kendisine tek bir söz bile söylememiştir.⁴⁵ Bu konuda, Konfuçyüs'ün hiçbir şeyin farkına varamayacağı bir yaşta olması da önemli bir faktör olarak değerlendirilebilmektedir. İncelenen kaynaklarda, vefat eden babası tarafından hiçbir akrabası olmadığına dair ipuçları bulunan düşünürün baş başa kaldığı annesi ile birlikte, Lu Beyliği topraklarının baş şehri olan Qū Fù (曲阜) kentine taşındığı genel manada doğrulanmış bir bilgi olarak kabul edilmektedir.

⁴⁴ İlkbahar Sonbahar dönemi ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Spring_and_Autumn_Period / Nisan, 2012.

⁴⁵ Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxing Chubanshe, Shanghai, 2010, sf: 10.

Genç yaştaki annesi Yan Zhi Zai, varlıklı ve asil bir aileye mensup değildi. Bu sebeple anne ve oğlun maddi açıdan zor bir yaşam geçirdikleri bilinmektedir. Taşındıkları Qu Fu kenti, iç karışıklıkların egemen olduğu İlkbahar Sonbahar Dönemi kaos ortamını yoğun bir biçimde hissetmek ile beraber gelenek yapısı ile de Batı Zhou Dönemi etkisini sürdüren bir düzene sahiptir. Bu şehir, kültürel manada gözlenen gelişimin yanı sıra, Li kurallarına sadık kalan bir toplum örneği de göstermektedir. Konfüçyüs'ün çocukluk yılları, gelenekleri temsil eden bu kuralları öğrenerek, bu kurallar bünyesinde yer alan kurban etme törenlerini izleyerek ve öğrendiklerini sürekli olarak tekrar etmek ile geçmiştir.⁴⁶ Töre olarak da ifade edebileceğimiz bu kaideleri çok küçük yaşlardayken tanıyan düşünür için Li kuralları, gelecek yaşamının özünü oluşturan asıl unsurdur. Bu bakımdan Konfüçyüs, düşünce dünyasının temelini oluşturan görüşlerini o yıllarda ruhuna aşılamıştır.

Rivayetlere göre Konfüçyüs'ün annesi, maddi sıkıntılar çekerek büyüttüğü oğlunun hayata karşı dimdik durabilmesini arzu etmektedir. Onun bu temennisine karşılık gelen düşüncesi, refah içinde bir yaşamın ancak eğitim ile var olacaktır. Konfüçyüs'ün gelecek yıllarında saygınlık kazanacağı bir statü ile yaşamını devam ettirmesi, annesinin hedefleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Kendisi soylu bir aileden gelmemesine rağmen sahip olduğu bilgi, tecrübe ve erdem ile düşünürün tahsil hayatına büyük önem vermiştir. Nitekim Konfüçyüs, çocukluk yıllarında kitap okuma alışkanlığını kazanmakla kalmamış, annesinin arzu ettiği gibi vaktinin büyük bir bölümünü okuyarak ve araştırarak geçirmiştir.⁴⁷

⁴⁶ Shi,Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 9, 11, 15.

⁴⁷ Shi,Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 18.

Bu açıdan bakıldığında, Konfüçyüs'ün eğitimi üzerinde annesinin yarattığı etkinin yadsınamaz bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Ayrıca düşünürün öğrenmeye karşı hevesli olması, eğitim sürecindeki bireysel gelişimini ciddiye almasını da sağlamıştır.

Konfüçyüs geçen zaman ile birlikte bilgi birikimini arttırmış, kültürel açıdan kendini yetiştirmiş ve öğrendikleri doğrultusunda yaşama dair hedeflerini belirlemiştir. Her alanda öğrenmeye istekli olduğunu ve gençlik yıllarındaki durumunu bir nebze de olsa bizlere vurguladığı şu sözü, bu konuda oldukça dikkat çekicidir: “On beş yaşında kendimi öğrenmeye adadım.”⁴⁸ Bu bağlamda Konfüçyüs, ideallerini gerçekleştirme yolunda edindiği bilgi ve almış olduğu eğitimin önemini açıklamıştır.

Düşünür on yedi yaşına geldiğinde, annesi Yan Zhi Zai vefat etmiştir. O dönem Li kuralları bünyesinde yer alan geleneklere göre, anne ve babasının birlikte defnedilmesi gerekmektedir. Ancak henüz üç yaşındayken babası Shu Liang He'yı kaybeden Konfüçyüs, babasının nerede toprağa verildiği konusunda en ufak bir fikir sahibi değildir. Bu konuda geniş bir araştırma yaptıktan sonra, o dönemin cenaze işlemlerinden sorumlu bir görevli bulmuştur. Söylentiler ışığında düşünür, babasının mezarının Qu Fu kenti doğu yakasında yer alan Fang Dağı'nda olduğunu bu görevliden öğrenmiştir. Yıllarca baş başa yaşadığı, kendisine can yoldaşı olan

⁴⁸ Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxing Chubanshe, Shanghai, 2010, sf: 37.

annesini de geleneklerin gerektirdiği şekilde babasının yanına defnetmiştir. Li kurallarına istinaden vefat eden annesinin üç yıl boyunca yasını tutan düşünür, bu süreç boyunca yemeden içmeden yoksun olarak kalbini saran acıyı yaşamıştır.⁴⁹

Maddi zorluklar ile büyümesinin yanı sıra, hem babasını hem de annesini küçük yaşlarda yitiren Konfüçyüs, güvenebileceği herhangi bir yakını bile olmadan yaşamına yapayalnız devam etmek zorunda kalmıştır. İyi bir evlat olduğu kadar iyi bir araştırmacı da olan düşünürün kişilik yapısı oturmaya başlamış, ahlaki duruşu ise her geçen gün daha da sağlamlaşmıştır. O yıllarda engin bilgisini dört bir yana duyurmayı başaran Konfüçyüs, tecrübelerinden faydalanmak isteyen çok sayıda öğrenci kazanmıştır. On dokuz yaşına geldiğinde ise, Song Beyliği seyahati esnasında Jī Guān Shì (卞官氏) adlı bayan ile evlenmiş, bir yıl sonra da şahıs adı Bó Yú (伯鱼) olan oğlu Kǒng Lǐ (孔鲤)'yi kucağına almıştır.⁵⁰

Gençlik yıllarındayken bir yuva kurarak aile mefhumuna yeniden kavuşan düşünür, sorumluluk almayı başarabilen bir profil çizmiştir. Lu Beyliği halkı da verdiği kararlar doğrultusunda kendisine hürmet eden bir görüntü sergilemiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra her alanda bilgi ve deneyim sahibi olan Konfüçyüs, ideallerini gerçekleştirme yolundaki hedeflerine bu yıllarda netlik kazandırmıştır. Bu bağlamda ülkeye hakim olan karmaşa ortamının sona ermesi, düşünürün başlıca gayesi olmuştur.

⁴⁹ Li, Ling, **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008, sf: 52-53.

⁵⁰ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 20.

Çocukluk çağlarından itibaren önceki dönem hanedanlık tarihi, yönetim şekli, sosyal ve kültürel yaşam gibi konularda araştırma yapan Konfüçyüs, ideallerinde yer alan dönemi Batı Zhou Hanedanlığı olarak belirlemiştir.⁵¹ Ona göre hayatına devam ettiği İlkbahar Sonbahar Dönemi, Li kurallarından yoksun bir anlayış ile idare edilmektedir. Bu döneme ait tüm olumsuz özellikleri gözlemleyen düşünür, halkın çektiği güçlükleri ve toplumsal sıkıntıları birebir yaşamıştır.

Batı Zhou Hanedanlığı, ahlaki sistemin ülkeye egemen olduğu ve kültürel birliğin sağlam temeller üzerine inşa edildiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu nedenle Konfüçyüs'ün hedeflerinde yer alan ideal toplum, Batı Zhou'ya hakim olan Li kurallarını esas alan bir idari yapıya sahip olmalıdır. Çünkü Li kuralları, yalnızca gelenekleri ifade etmek ile kalmaz, aynı zamanda ülkenin ahlaki değerler sistemini de temsil eder.⁵²

Toplumsal düzenin yeniden sağlanması için siyasal ve sosyal anlamda reform gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan düşünür, vefat eden babası gibi askeri alanda bir kariyer yapmayı düşünmemiştir. Fikirlerini hayata geçirmek amacıyla, ülkedeki beyliklere mensup bir yöneticinin yanında görev almayı arzu etmiştir.⁵³ Çünkü Konfüçyüs'e göre ideal toplum, ideal bir hükümdar ile var olmalıdır. Bu konuya

⁵¹ Li, Ling, **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008, sf: 145.

⁵² Konfüçyüs'e göre Li kuralları, her zaman ve her yerde uygulanması gereken kaideler bütünüdür. Siyasal, toplumsal ve kültürel manada ideal bir seviyeye erişebilmenin yolu, Li kurallarının ön gördüğü usul ve esaslara bağlı bir yönetim anlayışını benimsemekten geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bknz: Wang, Su, **Kong Zi Jia Yü I**, Wan Juan Chuban Gongsı, Shenyang, 2009, sf: 152-153-154-155.

⁵³ Loewe, Michael, **History of Ancient China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, sf:752.

ilişkin olarak düşünür, hükümdarı Jun Zi⁵⁴ olarak tasvir etmiştir. Onun bakış açısında Jun Zi, toplum yaşamına olumlu anlamda yön veren bir hükümdarı yansıtmaktadır. Hükümdar, yönetim anlayışında barındırdığı ilke ve kaideler ile ülkedeki kaos ortamına son vererek, toplumsal hayata refah ve barış getirmelidir. Böylece Konfüçyüs, ideal toplum düşüncesini gerçekleştirme konusundaki gayesini hakimiyetin gerçek sahibi olan hükümdara bağlamıştır.

“Otuz yaşındayken duruşum belli oldu”⁵⁵ diyen Konfüçyüs, bu sözle öğrenme sürecinin içselliğine vurgu yapmıştır. Gençlik yıllarında öğrenerek kazandığı bilgiler ile kendi düşüncelerini harmanlayan düşünür, ilerleyen süreçle birlikte kendine özgü bir yol seçmiş; topluma, bireylere ve kendine karşı tutumunu belirlemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, Konfüçyüs’ün fikirlerini benimseyen ve çizmiş olduğu özgün yoldan devam etmek isteyen öğrencilerinin sayısı o yıllarda hızla artmıştır.

Çin tarihi kaynaklarında yer alan bilgilere göre düşünür, M.Ö. 518 yılında Zhou hükümdar ailesinin başkenti olarak bilinen Luò Yì (雒邑) vilayetine gitmiştir. Günümüz Henan eyaletinin Luo Yang kenti olan bu şehirde Konfüçyüs, Yüz Düşünce Ekolü arasında yer alan Dao Düşünce Ekolü’nün kurucusu Lao Zi (老子) ile

⁵⁴ Konfüçyüs’ün fikir dünyasında Jun Zi (Jūnzǐ 君子), “İdeal İnsan” olarak tanımlanmıştır. Düşünürün ideal toplum anlayışında büyük önem arz eden bu kavram, Batı Zhou Hanedanlığı’nda ahlaki değerlere sahip asilzadeleri simgelemektedir. Bu asilzadelere emsal olarak hükümdar, yönetimde söz sahibi olanlar ve hükümdar ailesine mensup kişiler verilebilir. Konfüçyüs’e göre, o dönemde bilgili ve ahlaklı olup, halka örnek olan bireyler asilzadelerdir. Düşünürün yaşadığı İlkbahar Sonbahar Dönemi’nde ise, soyluların ahlak anlayışları yok olmuş, kültürel birliğin sağlanması ve ülkenin kalkınması için topluma örnek teşkil eden bir görüntü çizmemişlerdir. Bu nedenle Konfüçyüs, ideal insanı tanımlarken Batı Zhou Dönemi asilzadelerini simgeleyen Jun Zi terimini tercih etmiştir.

⁵⁵ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 4. Kısım.

görüşmüştür. Bu ziyaret, Çin tarihinin iki büyük düşünürü olan Lao Zi ve Konfüçyüs'ün bir araya gelmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Konfüçyüs'ün otuz üç yaşındayken gerçekleştirmiş olduğu bu görüşme, düşünce dünyasına farklı açıdan yön veren, ahlaki değerler ve dünyevi yaşam hakkındaki fikirlerine ışık tutan bir özellik taşımıştır.⁵⁶

Lao Zi'yı ziyaret ettikten sonra Lu Beyliği'ne geri dönen düşünür, görüşlerini benimseyen öğrencilerine yenilerini eklemiştir. Esas gayesi olan ideal toplum düşüncesini gerçeğe dönüştürmek için bir fırsat bekleyen Konfüçyüs, Lu Beyliği yönetim anlayışından hoşnut olmadığı için hedeflerine ulaşacağı ortamın henüz var olmadığını düşünmektedir. O yıllarda idari bir göreve getirilmeyi reddederek öğrencileri ile birlikte vakit geçirmiş, farklı alanlarda araştırma yapmaya devam etmiştir. İlerleyen zamanda Lu Beyliği'nin halkın umutlarını yeşertebilecek niteliklere sahip olmayan bir vaziyete büründüğü kanısına varan düşünür, otuz beş yaşına geldiğinde öğrencileri ile birlikte Qi Beyliği'ne gitmiştir.⁵⁷

Konfüçyüs, fikirlerini hayata geçirebileceği elverişli ortamı bulabilmek adına yola çıkmıştır. Bu seyahat esnasında Qi Beyliği yöneticisi ile görüşen düşünür, toplumsal düzenin sağlanmasına ilişkin görüşlerini kendisine aktarmıştır. Qi Beyliği yöneticisi de Konfüçyüs'ün fikirlerini olumlu açıdan değerlendirmiştir. Ayrıca bu topraklarda iki senesini geçiren düşünürün öğretileri, Qi halkı üzerinde etkili ve

⁵⁶ Jia, Zhi Gang, **Shuo Chun Qiu**, Guangxi Shifan Daxue Chubanshe, Guangxi, 2011, sf: 53.

⁵⁷ Li, Mu Sheng, **Bu Yi Kong Zi**, Dong Fang Chubanshe, Beijing, 2007, sf: 181.

güçlü izler bırakmıştır. Fakat, yönetimde söz sahibi olan bireyler ile beylik bünyesinde yer alan soylular arasında çatışma yaşanması Konfüçyüs'ü hayal kırıklığına uğratmıştır. Bundan dolayı düşünür, otuz yedi yaşındayken doğduğu topraklar olan Lu Beyliği'ne geri dönmüştür.⁵⁸

Memleketine geri dönüş yapan düşünür, burada ümit ettiği manzara ile karşılaşmamıştır. Çünkü Lu Beyliği yönetim anlayışı hedeflerine kavuşabileceği elverişli ortamı ifade eden bir niteliğe bürünmemiştir. Bu nedenle Konfüçyüs, öğrencileriyle birlikte vakit geçirmeye devam etmiştir.⁵⁹ Öğrencilerine edindiği deneyimleri aktarmış, ideal toplum ve ahlaki değerler hakkındaki görüşlerini onlar ile paylaşmıştır. Eğitimle geçen bu süreçte, “Kırk yaşındayken şüphelerden kurtuldum” ve “Elli yaşına geldiğim zaman kaderin farkına vardım”⁶⁰ diyen Konfüçyüs, bu sözleri ile yaşamındaki değişime vurgu yapmak ile birlikte gerçekliğin anlamını da kendi fikirleri doğrultusunda açıklamıştır. Bunun yanı sıra düşünür, ideallerine ulaşmak için umut ettiği uygun ortamı beklemeye o yıllarda da devam etmiştir.

On beş yıl süren bu dönemin ardından düşünür, elli bir yaşına geldiğinde yıllardır beklediği fırsatı nihayet yakalamıştır. Lu Beyliği bünyesinde idari bir göreve getirilen Konfüçyüs'ün ilk vazifesi, Zhōng Dū (中都) bölgesi temsilciliği olmuştur. Zhong Du, Lu Beyliği kuzey batısında yer alan küçük bir yerleşim yeridir. Bu bölge,

⁵⁸ Li, Chang Zhi, **Kong Zi De Gu Shi**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011, sf: 27.

⁵⁹ Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxiang Chubanshe, Shanghai, 2010, sf: 94.

⁶⁰ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 4. Kısım.

günümüz Shandong eyaleti güneybatısında bulunan Jining kenti Wen Shang ilçesine karşılık gelmektedir. Görevine devam ettiği süre boyuca pek çok başarıya imza atan düşünürün benimsediği idari yöntem, Zhong Du halkı tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. Ayrıca, siyasal ve sosyal alanda yer edinen görüşleri batı yakasındaki beyliklere de örnek teşkil etmiştir.⁶¹

Zhong Du bölgesindeki vazifesi bir yıl süren Konfüçyüs, kazandığı başarıların bir sonucu olarak M.Ö. 500 yılında Lu Beyi tarafından “vezir vekili” görevine terfi ettirilmiştir.⁶² Bu terfi ile yönetim bünyesinde söz sahibi olma hakkını elde eden düşünür, ideallerine ulaşabileceği elverişli ortama kavuşmuştur. Bu açıdan vezir vekilliği vazifesi, fikirlerini hayata geçirebilme konusunda amaçladığı konumu yansıtmaktadır. Bu görev ile hayatının en mutlu dönemini geçiren Konfüçyüs, Lu Beyliği idari sistemi ve toplum yapısında önemli değişiklikler yapmıştır.⁶³ Beyliğin önceki yıllarda benimsemiş olduğu anlayış göz önüne alındığında, düşünürün öğreti ve ilkeleri ile yönetime yön verdiği açıkça anlaşılabilmektedir. Ayrıca Lu Beyliği topraklarında ikamet eden halk, gelenekleri temsil eden Li kuralları çerçevesinde ahlaki düzene kavuşmuş, sosyal yaşama istikrar ve güven kazandırılmıştır.⁶⁴ Buradan hareketle, Konfüçyüs’ün o yıllarda ideal toplum düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarda bulunduğu ve bu çalışmalarının da faydalı sonuçlar doğurduğuna dair bir yorum yapılabilir.

⁶¹ Konfüçyüs’ün Zhong Du bölgesinde yerine getirmiş olduğu bu vazifeye dair detaylı bilgi edinmek için bkz: Qu, Chunli, **The Life Of Confucius**, Foreign Language Press, Beijing, 1996, sf: 190 ile 203 arası.

⁶² Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxing Chubanshe, Shanghai, 2010, sf: 102.

⁶³ Lin, Yu Tang, **Kong Zi De Zhi Hui**, Qunyan Chubanshe, Beijing, 2010, sf: 69-70-71.

⁶⁴ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 68.

O dönemde ülkeye hakim olan iç karışıklıklar, yönetimler arası iktidar mücadelelerine neden olan başlıca etkenlerdendir. Diğer beyliklerle sürekli savaş ortamında bulunan Lu Beyliği, idari sistemde gözlenen değişimler ve Konfüçyüs'ün belirlediği yöntem sonucu kazandığı zaferler ile statüsünü yükseltmiştir. Lu Beyliği'nde meydana gelen bu olumlu değişimler, Qi Beyliği yönetimini oldukça endişelendirmiştir. Elde edilen başarıların farkında olan ve bu durumdan iyice rahatsız olan Qi Beyi, yönetim anlayışı üzerinde olumsuz bir etki yaratmak adına bayan dansçı ve şarkıcıları Lu Beyliği'ne gönderme kararı almıştır.⁶⁵ Qi Beyliği'nden gelen hediyeleri kabul ederek zevke ve sefaya dalan Lu Beyi, idari işleri aksatmaya başlamıştır. Tüm gününü eğlence uğruna harcamış, halkın ihtiyaçlarını umursamaz bir hale bürünmüştür. Lu Beyi'nin içinde bulunduğu bu durum, Konfüçyüs'ü son derece öfkelenmiştir. Öğrencileri durumun ne denli vahim olduğunu kendisine açıklamış; ancak düşünür, Li kuralları bünyesinde gerçekleşmekte olan tören günlerini beklemeye koyulmuştur. Tören günleri gelip çatmıştır; fakat Lu Beyi'nin tutum ve davranışlarında herhangi bir değişim olmamıştır. Bunun üzerine görevinden ayrılma kararı alan Konfüçyüs, öğrencileri ile beraber yeniden yollara düşmüştür.⁶⁶

Lu Beyliği'nden M.Ö. 497 yılında ayrılmasının ardından batıya yönelen düşünürün ilk durağı, günümüz Henan eyaleti kuzey bölgesinde yer alan Wei Beyliği olmuştur. İdeal toplum düşüncesi dahilinde hedeflerine ulaşma çabasından vazgeçmeyen Konfüçyüs, Wei Beyliği'nde on ay kaldıktan sonra güneydeki Chen Beyliği'ne doğru yola çıkmıştır. Arzu ettiği fırsatı bir türlü yakalayamayan düşünür

⁶⁵ Li, Chang Zhi, **Kong Zi De Gu Shi**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011, sf: 42-43.

⁶⁶ Li, Chang Zhi, **Kong Zi De Gu Shi**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011, sf: 50-51.

daha sonra Cao Beyliği, Song Beyliği, Zheng Beyliği, Wu Beyliği ve Chu Beyliği’ne de seyahatler gerçekleştirmiştir.⁶⁷ O dönem altmışlı yaşlarında olduğu bilinen düşünürün “Altmış yaşında dış dünyaya kulak verdim.”⁶⁸ sözü, olaylar karşısında sabit fikirli olmayı reddederek, diğer görüşlere açık olduğunu belirten ve hoşgörüyü açıklayan bir özellik göstermektedir.

Konfüçyüs, doğduğu topraklardan uzaklaşarak yaşamının on dört yılını bir gezgin edasında geçirmiştir. Öğrencileri ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu seyahatler, ömrü boyunca kendisine amaç edindiği ideal toplum düşüncesini hayata geçirmek içindir. Bu uğurda mücadele etmekten hiçbir zaman vazgeçmeyen düşünür, ne yazık ki arzu ettiği konuma kavuşamamış ve benimsediği anlayış doğrultusunda uygun şartlara sahip bir yönetim sistemi bulamamıştır. Ancak bu gezgin yaşam, düşünürün hayatında derin bir etki yaratmıştır. Bu süreçte öğreti ve ilkeleri büyük bir merak uyandıran Konfüçyüs, öğrencilerine yenilerini eklemiştir. Hem kendisine hem de öğrencilerine pek çok fayda getiren bu dönem, düşünürün farklı görüşlere sahip insanlar ile tanışmasına imkan vermiş ve Li kurallarına olan bağlarını daha da güçlendirmiştir. Ayak bastığı her yer, kendisine farklı açılardan katkı sağlamıştır. O toprakların tarihsel sürecini, yaşam koşullarını ve gelenek yapısını öğrenmek ile kalmamış, aynı zamanda düşünce dünyasına farklı bir boyut da kazandırmıştır.⁶⁹ Ancak bu yolculukların son evresinde Konfüçyüs, altmış yedi yaşındayken hayat

⁶⁷ Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxing Chubanshe, Shanghai, 2010, sf: 13.

⁶⁸ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 4. Kısım.

⁶⁹ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 51.

arkadaşı Ji Guan Shi'nın vefat haberini almıştır. Bu esnada Lu Beyliği sınırları dışında olan düşünür, eşini ölmeden önce son bir defa görmekten mahrum olmuştur.

Altmış sekiz yaşına geldiği M.Ö. 484 yılında doğduğu topraklara geri dönen Konfüçyüs, ideallerine ulaşmak için yönetim bünyesinde bir görev almayı arzu etmemiştir.⁷⁰ Kültürel birliğin yeniden sağlanması ve toplumsal yaşamın refaha ulaşması adına hedeflerini farklı bir yola sevk etmiştir. Bu bağlamda kendisini öğrenci yetiştirmeye adanmış düşünür, fikir dünyasında yer alan görüşlerini ve ahlaki değerler ile ilgili ideallerini öğrencilerine aktarmaya devam etmiştir.

Konfüçyüs'ün memleketine döndüğü yıl, Lu Beyliği ve Wei Beyliği ortaklaşa hareket ederek, Qi Beyliği'ne karşı saldırı düzenleme kararı almıştır. Konfüçyüs'ün öğrencilerinden Zài Yǒu (再有), birlikleri ile beraber savaşa katılmış ve Qi Beyliği ordusu bozguna uğratılmıştır.⁷¹ Bu zafer, düşünürün en çok güvendiği öğrencilerinden Zai You'nun gösterdiği cesaret ve elde ettiği başarıdan ötürü büyük önem arz etmektedir. Çin tarihi bünyesinde yer alan temel kaynaklardan olan Beş Klasik Kitap)⁷², o dönem Konfüçyüs tarafından yeniden derlenmiştir. Ailesinden çok öğrencileri ile birlikte olduğu bir hayat geçiren düşünür, görüşlerini kapsayan bu kitapları öğrencilerinin eğitim sürecine de yansıtmıştır.

⁷⁰ Li, Chang Zhi, **Kong Zi De Gu Shi**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011, sf: 90.

⁷¹ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 105.

⁷² Beş Klasik Kitap (Wǔ Jīng 五经), günümüze kadar ulaşmayı başarabilen, tarihi belgeleri güvenle aktarabilen bir nitelik göstermektedir. Sonraki dönemlerde başlıca kaynak olarak derslerde kullanılan bu eserler, Yì Jīng 易经 (Değişimler Klasığı), Shū Jīng 书经 (Belgeler Klasığı), Lǐ Jīng 礼经 (Törenler Klasığı), Shī Jīng 诗经(Şarkılar Klasığı) ve Chūn Qiū 春秋(İlkbahar Sonbahar Kayıtları) olarak sıralanabilmektedir.

Konfuçyüs, altmış dokuz yaşına geldiğinde biricik oğlu Kong Li hayata gözlerini yummuştur. Henüz ellisinde olan evladını yitiren düşünür için kederli bir dönem başlamıştır. Aradan geçen iki yılın ardından, öz oğlu gibi gördüğü ve en sevdiği öğrencisi Yán Huí (颜回) de vefat etmiştir. Bu kayıp ile derin bir üzüntüye yelken açan Konfuçyüs'ün acısı henüz dinmemiştir ki, en eski mürtlerinden olan ve bir arkadaş kadar değer verdiği Zǐ Lù (子路)'yu da bir yıl sonra toprağa vermiştir.⁷³

Konfuçyüs'ün o dönem hakkında söylediği şu sözler dikkat çekicidir: “Yetmiş yaşına geldiğim zaman, kaideleri hiçe saymadan kalbimin sesini dinledim.”⁷⁴ Bu sözler, bireylerin kendi benlikleri ile baş başa kalacakları evreyi açıklamaktadır. Düşünüre göre bir insanın hedefleyebileceği en yüksek seviyeyi de ifade eden bu evre, kurallar ile yaşamayı bir kenara bırakmadan da arzuların peşinden gidebilmeyi simgelemektedir. O yıllarda çektiği ıstırap göz önüne alındığında, Konfuçyüs'ün nasıl bir ruh hali içinde olduğu açıkça görülebilmektedir.

Hem eşini, hem oğlunu, hem de sevgili öğrencilerini toprağa veren düşünür, o yıllarını gönlünü kaplayan keder ile baş başa geçirmiştir. M.Ö. 479 yılı ilkbahar mevsiminde, Konfuçyüs ağır bir hastalığa yakalanmıştır. En değerli öğrencilerinden olan Zǐ Gòng (子贡) ve torunu Kǒng Jí (孔伋), düşünürü bu zor günlerinde yalnız bırakmamıştır. Son anlarını yaşadığı fikrine kapılan Konfuçyüs, aradan geçen birkaç günün ardından hayatını kaybetmiştir. Yetmiş üç yaşındayken dünyadan göçen

⁷³ Qu, Chunli, **The Life Of Confucius**, Foreign Language Press, Beijing, 1999, sf: 552, 591 ve 609.

⁷⁴ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 4. Kısım.

düşünürün vefat haberini alan herkes derin bir üzüntü duymuştur. Cenaze törenine katılmak için öğrencileri, ülkenin dört bir yanından Lu Beyliği topraklarına akın etmiştir. Onlar, Konfüçyüs'ün naşını Qu Fu kenti kuzey yakasında yer alan Sa Shui Nehri kıyısına defnetmiştir. Cenaze merasiminden sonra mezarının etrafına ağaçlar dikilmiştir.⁷⁵ Li kurallarına istinaden, öğrencileri üç yıl boyunca Konfüçyüs'ün yasını tutmuştur. Bununla birlikte Zi Gong üç yılı aşkın bir süre düşünürün mezarı başından ayrılmamıştır.⁷⁶

Gençlik yıllarından itibaren öğrenci yetiştiren Konfüçyüs'ün sayıları üç bine ulaşan öğrencisi olduğu söylenmektedir. Düşünürün görüşlerini benimseyen bu öğrenciler arasında yetmiş iki tanesi ön plana çıkmıştır.⁷⁷ Onlar, düşünürün fikir dünyasında yer alan ilkeleri yaşatmış ve öğretisini nesilden nesile aktarmayı başarmıştır. Hedeflediği ideal toplum fikri ise kurulan yeni hanedanlıkların yönetim anlayışına ışık tutmuştur. Konfüçyüs'ün kurduğu Ru Düşünce Ekolü, sonraki dönemlerde bir öğretim sistemi haline gelmekle birlikte Çin'in tarihi sürecine damgasını vurmuş ve varlığını günümüze kadar korumuştur.⁷⁸ Çin'e hakim olan siyasi anlayış göz önüne alındığında, ülkeyi tek çatı altında toplama fikrinin ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Konfüçyüs öğretisi, Çin halkının yaşamı üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Bu gelişimin sağlanmasında Konfüçyüs'ün soyundan gelenler ve öğrencilerinin oynadığı etkin rol su götürmez bir gerçektir.

⁷⁵ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 145.

⁷⁶ Jia, Zhi Gang, **Shuo Chun Qiu**, Guangxi Shifan Daxue Chubanshe, Guangxi, 2011, sf: 312-313.

⁷⁷ Li, Ling, **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008, sf: 62-63.

⁷⁸ Zhang, Jian An, **Zhongguo Gudai Zhaxue**, Hunan Kexue Jishu Chubanshe, Changsha, 2009, sf: 3.

1.4. Konfüçyüs Öncesi Felsefi Görüş

Konfüçyüs'ün yaşadığı M.Ö. 5. yüzyıl ve öncesi, Çin felsefesinin Altın Çağı olarak kabul edilen İlkbahar Sonbahar Dönemi (M.Ö. 771 - M.Ö.403) kapsamında yer almaktadır. Bu dönem, Zhou Hanedanlığı (M.Ö. 1100 - M.Ö. 221)⁷⁹ siyasi yapısında meydana gelen değişiklikler doğrultusunda beliren bir düzensizlik ve dağınıklık sürecini karşılamaktadır. Bu sürece etki eden tüm olumsuzlukların ortadan kalkmasına yönelik olarak beyan edilen fikir ve görüşler, Çin'deki felsefi düşüncenin temellerini atan en önemli gelişme olarak kabul edilmektedir.

Siyasal bütünlüğün bozulduğu bir dönemde sosyal yaşama barış ve huzur ortamının yeniden sağlanması adına ortaya çıkan düşünürlerin benimsediği fikir ve ilkeler, Yüz Düşünce Ekolü adı altında toplanarak Çin felsefe tarihindeki yerini almıştır. Her düşünce ekolü yapısal anlamda birbirinden farklı nitelikler taşımış, özgün fikirler sunmuş ve değişik prensipler geliştirmiştir. Her bir ekolün felsefi düşüncesi aynı zamanda o ekolün savunduğu siyasi görüşü temsil etmiştir. Çünkü ortaya çıkan bu düşünce akımlarının temel hedefi, toplumsal düzeni sağlamak üzerine şekillenmiştir.

⁷⁹ “Hakkında çok sayıda tarihi kayıta sahip olunan Zhou Hanedanlığının (M.Ö. 1100 - M.Ö. 221) ilk yüzyılları boyunca, birçoğu Kuzey Çin'deki Sarı Nehir vadisinin etrafına gruplanmış olan çok sayıda küçük devlet, genel hatlarıyla Ortaçağ Avrupa'sındaki feodal sisteme benzer bir şekilde Zhou hanedan ailesine ortak bağlılık bağlarıyla birbirine bağlandı. Fakat, zaman ilerledikçe bu feodal sistem, Zhou hanedan gücünün gözden düşmesine, bağımsız beylikler arasındaki devamlı artan sert savaşlara ve diğer şiddetli siyasi, sosyal ve ekonomik karışıklıklara yol açacak şekilde yavaş yavaş dağılmıştır.” Fung, Yu-Lan, **A Short History Of Chinese Philosophy**, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1966, sf: xiv-x.

Çin felsefesinin temel yapı taşları olarak bilinen düşünce ekolleri arasında ortaya çıktığı dönem itibari ile ilk sırayı Dao Düşünce Ekolü'nün aldığı bilinmektedir. Çin felsefesinin en eski düşünürü adıyla anılan Lao Zi (老子) (M.Ö. 571 - M.Ö. 471)⁸⁰, bu akımın kuruculuğunu üstlenmiştir. Düşünürün benimsediği anlayışın temel kaynağı, Dào 道(Yol) sözcüğünde anlam kazanmaktadır. Lao Zi'nın fikir dünyasında Dao (Yol), yalnızca felsefi bir gerçeği ifade etmek ile kalmaz aynı zamanda doğanın düzenini belirleyen ve her şeyin yaratıcısı olan temel bir gerçeği de simgeler.⁸¹ Bu bakımdan doğaya dönük bir felsefi düşünceye yönelen Lao Zi'nın ekolü, evrendeki düzeni ifade eden “Dào (道)”öğretisi üzerinde durmaktadır.

Dao öğretisi, Lao Zi'nın düşünce dünyasında beliren bir metafizik görüşü çağrıştırmaktadır. Buna göre evrenin temeli ve düzenini teşkil eden Dao, gökyüzünün ve yeryüzünün kaynağını oluşturmaktadır. Düşünürün eseri Dào Dé Jīng 道德经(Yol ve Ahlak Klasığı)'de Dao, varoluşun kökenini oluşturan güçtür ve isimlendirilmeyen, görülemeyen ve dile getirilemeyen bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle Çin'deki toplumsal yaşamı temel alan felsefi görüş, Lao Zi'nın fikir ekseninde ahlak üstü bir özellik göstererek metafizik boyuta ulaşmaktadır. Böylece Lao Zi'nın doğaya yönelik öğretisi, doğaüstü bir kavramsallığa karşılık gelmektedir.

⁸⁰ Günümüz dünyasında Taoism- Daoism (Taoizm, Taoculuk) olarak da bilinen Dao Düşünce Ekolünün kurucusu Lao Zi, rivayetlere göre bugünkü Henan eyaletinin güneydoğu yakasında bulunan Chu Beyliği topraklarına mensuptur. Lǎo Zǐ ismi, lügat kapsamında “Yaşlı Üstat, İhtiyar Bilge” anlamlarına gelmektedir. Aile adının Lǐ 李 şahıs adının ise Dān 聃 olduğu bilinen düşünür, Çin'deki felsefi görüşün başlangıç aşamasını temsil etmektedir. Lao Zi'nın kaleme aldığı ve kendi felsefi düşüncesinin tüm özelliklerini içerdiği söylenen “Dào Dé Jīng 道德经(Yol ve Ahlak Klasığı)”, Çin tarihindeki ilk felsefi çalışma olarak kabul edilmektedir. Dao Düşünce Ekolünün temel kaynağı olarak Çin felsefe tarihinin yanı sıra dünya literatüründe de önemli bir yer edinen bu eser, günümüzde yabancı dillere en fazla çevirisi yapılan çalışmalar arasında sayılmaktadır.

⁸¹ Loewe, Michael, **History Of Ancient China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, sf: 803.

Dao Düşünce Ekolünde ortaya çıkan felsefi görüş, doğa ile uyumlu bir birliktelik kurabilme anlayışına dayanmaktadır. Bu birlikteliğin gerekliliği yalnızca doğanın dengesi ve döngüsel değişimini keşfetmek değildir; aynı zamanda doğa ile bir bütün olmayı başarabilmektir. Çünkü doğaya ait olan her şey beşeriliğin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış, belirli bir amaca ulaşmak için çaba göstermeyi işaret etmekle beraber her şeyden uzaklaşmayı, arzuları ve ihtiyaçları sınırlandırmayı da öngören bir tür vazgeçiş yöntemini açıklamaktadır. Lao Zi'nın fikir ekseninde bu anlayışın temel ilkesi “Eylemsizlik”⁸² olarak tanımlanmıştır.

Hiçbir şey yapmama olarak adlandırılan Wu Wei ilkesinde görülen doğa ile bütünleşme, toplumsal yaşam üzerinde de etkilidir. Lao Zi'ya göre insanlar, doğada var olan yasalar doğrultusunda Dao'yu keşfedebilme ve var olan düzene uyabilme amacı ile yaşamalıdır. Yönetim anlayışında da ortaya çıkan Wu Wei ilkesi kapsamında, bilgili insanlar idari işlerde yer almamalı ve doğaya dönük bir hayatı benimseyerek bilimsel çalışmalar üzerine yoğunlaşmalıdır. Ülkeyi yöneten hükümdar ise olup biten hiçbir şeye müdahale etmemeli ve olaylardan uzak kalarak eylemsizlik ilkesi dahilinde halkı idare etmelidir. Böylelikle düşünür, toplumsal düzenin sağlanarak barış ve huzur ortamına kavuşulacağını savunmuştur.

⁸² “Eylemsizlik ya da hiçbir eyleme sahip olmama olarak ifade edilen Wú Wéi 无为 teorisine göre, bir insan tutum ve davranışlarını gerekli ve doğal olan ile sınırlandırmalıdır. “Gerekli”, belirli bir amaca ulaşılması için zorunluluk ve asla aşırıya kaçmamak anlamına gelmektedir. “Doğal” ise, bir insanın keyfi bir gayret göstermeksizin güç ve erdem gibi manaları karşılayan De 德’yi takip etmesi olarak izah edilmektedir. Bunu gerçekleştirirken o insan, kendisine yol gösterici ve yaşam prensibi olarak basitliği almak zorundadır. Basitlik, Lao Zi ve Dao Düşünce Ekolü’nün önemli bir görüşüdür. İsimlendirilemez Dao’dan daha basit olabilecek hiçbir şey yoktur. De, bir sonraki en basit olandır ve De’yi takip eden insanın mümkün olduğu kadar basit bir hayat sürmesi gerekmektedir. Lao Zi’ya göre insanlar çok fazla arzu ve bilgiye sahip olmalarından dolayı De’lerini kaybetmiştir. Bu sebeple Lao Zi, insanların az arzu ve az bilgiye sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.” Fung, Yu-Lan, **A Short History Of Chinese Philosophy**, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1966, sf: 101.

Konfuçyüs öncesi Çin'deki felsefi görüş, Lao Zi'nın temsilcisi olduğu Dao Düşünce Ekolü ve bünyesinde barındırdığı ilkeler doğrultusunda biçimlenmiştir. Hatırlanacağı gibi, Çin tarihi kaynaklarında Konfuçyüs ile Lao Zi'nın görüştüğü ileri sürülmektedir. Bu görüşmeye istinaden bir değerlendirme yapılırsa, Lao Zi'nın evrendeki düzene dayandırdığı Dao öğretisinin Konfuçyüs'ün evren ve ahlak hakkındaki görüşlerini etkilediği söylenebilmektedir. Ancak Konfuçyüs'ün kurucusu olduğu Ru Düşünce Ekolü ile Dao Düşünce Ekolü arasında belirgin bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Konfuçyüs'ün savunduğu anlayış, beşeri yaşam üzerine kurulan düzeni ve sosyal sorumlulukları temel almaktadır. Öte yandan Lao Zi'nın yaklaşımı doğaya dönük bir düzeni ve eylemsizlik ilkesini vurgulamaktadır.⁸³

Çin felsefe tarihini başlatan akım olarak vasıflandırılan Dao Düşünce Ekolünü tanıyan Konfuçyüs, Lao Zi'nın ilke ve öğretilerinden yararlanabilmenin yanı sıra önceki dönem tarihi, hanedanlıkların siyasal, sosyal ve kültürel durumları hakkında da araştırma yapabilme imkanı elde etmiştir. Bu sayede kendi fikir dünyasına yön verebilen düşünür, Batı Zhou Hanedanlığı dönemine hakim olan ve Li kuralları olarak ifade edilen gelenekleri merkeze alan bir felsefi düşünceyi savunmuştur. Onun bu düşüncesi, beşeri ilişkilere odaklanan ve ahlaki değerler üstünde duran bir öğreti geliştirmesini sağlamıştır.

⁸³ “Siyasi görüş dahilinde iki akım, ülkeyi yöneten bireyin bir bilge olması konusunda uzlaşmaktadır. Ancak iki akım arasındaki farklılık şudur: Ru Düşünce Ekolüne göre, bir bilgenin hükümdar olduğu zaman halkı için pek çok şey yapması gerekmektedir. Dao Düşünce Ekolüne göre ise, bilge olan hükümdarın görevi hiçbir şey yapmamaktır. Bununla birlikte Ru Düşünce Ekolü, toplumun sınırları içinde gezindiğinden Dao Düşünce Ekolünden daha fazla dünyevi olarak görünmektedir ve Dao Düşünce Ekolü, toplumun sınırları ötesinde gezindiğinden Ru Düşünce Ekolünden daha fazla uhrevi görünmektedir. Bu iki düşünce akımı birbiri ile sürekli çekişmesine rağmen birbirini tamamlayan bir niteliğe bürünebilmiştir. Böylece aralarında bir tür güç dengesi kurulmuştur. Fung, Yu-Lan, **A Short History Of Chinese Philosophy**, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1966, sf: 22 ve 102.

1.5. Mevlana ve Konfüçyüs'ün Temel Hedefleri

Mevlana ve Konfüçyüs'ün düşünce dünyalarında dikkati çeken en temel nokta, benimsenen iki farklı anlayışa rağmen belirlenen benzer bir amacın varlığıdır. Onlar, ideal bir toplum yaratma amacı ile görüşlerini açıklamış ve yaşadığı dönemlerin özelliklerini düşünce dünyalarına yansıtmaya çalışmışlardır. Erken yaşlardan itibaren engin bilgi sahibi olmaları ve edindikleri tecrübeler ile toplumsal yaşama birebir şahitlik etmeleri, fikirlerine yön veren başlıca etmenlerdendir. Aralarındaki temel farklılık, amaçlarına ulaşma yolunda hedefledikleri kitleden kaynaklanır. Mevlana idealleri adına hedef kitlesini toplumun geneli olarak belirlerken, Konfüçyüs'ün hedef kitlesinde ülkeyi yöneten hükümdar ön plana çıkar.

Mevlana'nın yaşadığı Anadolu Selçuklu Dönemi ile Konfüçyüs'ün yaşadığı İlkbahar Sonbahar Dönemi, değişik kültürlerin etkisinde gelişen ve aralarında milat farkı olan iki ayrı dönemdir. Ancak bu iki dönemin ortak özelliği, iç karışıklıklar ile sarsılan toplumsal yapının varlığıdır. Çünkü iki düşünür, kültürel zenginliğe rağmen savaş ve kargaşa ortamı ile halkın umutsuzluğa yelken açtığı topraklarda yetişmiştir. Bu bağlamda sosyal düzenin yeniden sağlanması, iki düşünürün esas hedefini temsil eder. Onlar, ideallerine ulaşmak adına ilke ve öğretilerini belirlemiş, toplumsal hayata barış ve refahın hakim olabilmesi için ahlaki değerler sistemini merkeze almışlardır. Bu açıdan bakıldığında, hem Mevlana hem de Konfüçyüs'ün fikirlerinde yer alan ideal toplum görüşlerinin benzer niteliklere sahip olduğu anlaşılabilmektedir.

2. BÖLÜM

MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN EVREN GÖRÜŞÜ

2.1. Evrenin Yaratılışı

Sözlük anlamı ile dünya, tüm canlı ve cansız varlıkların yaşam sürdüğü bir gezegendir. Evren, dünya ile birlikte diğer gezegenleri de içine alan gök varlıklarının tümüdür. Ayrıca evren, bilim ve felsefe alanında farklı şekillerde tanımlanır. Bazı bilim adamları ve filozoflara göre evren, başlangıcı olmayan sonsuz bir yapılanmadır. Bazılarına göre ise evrenin bir başlangıcı vardır ve evren sürekli bir gelişim içindedir.

Felsefe tarihinin en önemli düşünürlerinden Aristo (M.Ö. 384 - 322)'ya göre evren ezelidir. O, dünyanın sabit merkez olduğunu savunur. Bilim tarihinin gelmiş geçmiş en önemli kişisi kabul edilen Issac Newton (1642 - 1726), Aristo'nun düşüncelerine paralel olarak evrenin hareketsiz ve sonsuz olduğu görüşünü benimser.⁸⁴ Öte yandan Alexander Friedman tarafından ortaya atılan Big Bang (Büyük Patlama)⁸⁵ ise durağan evren modeli anlayışını değiştirmiştir. Başlangıcı olan ve genişleyen evren teorisi günümüz bilim dünyasının vardığı ortak sonuçtur.

⁸⁴ Taslaman, Caner, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2003, sf: 11 ve 17.

⁸⁵ “Big Bang (Büyük Patlama) teorisine göre tüm evren yaklaşık 15 milyar yıl önce “sıfır” hacmindeki bir noktanın patlamasıyla yokluktan meydana gelmiş ve genişleyerek günümüzdeki şeklini almıştır. Bu olayın doğruluğu, pek çok somut delil ve gözlemle, aynı zamanda teorik fizikçilerin hesaplamalarıyla da kanıtlanmıştır.” Yahya, Harun, **Zamansızlık ve Kader Gerçeği**, Araştırma Yayıncılık, İstanbul, 2009, sf: 11.

Evrenin oluşumu hakkında geliştirilen teorilerin temeli, insanoğlunun kendi varlığını ve doğadaki konumunu sorgulamaya başlamasına dayanmaktadır. Ben kimim, nereden geldim ve nereye gidiyorum gibi sorular, insan doğasında merak duygusunu uyandırmış ve bu konular hakkında bilgi edinebilme ihtiyacını doğurmuştur. Kendilerinde ve çevrelerindeki gelişmeleri öğrenme ve doğadaki değişimleri keşfetme isteği, insanları evrenin oluşumu ve doğanın düzeni hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Bu sorgulayış ve beraberinde gelen sorulara gözlem ya da sezgi yolu ile cevaplar bulmaya çalışan insan, dünya ve evren hakkında çeşitli teoriler geliştirmeye yönelmiştir.

Tarih kaynaklarındaki bilgiler incelendiğinde antik çağlardan itibaren kurulan medeniyetlerin evrenin oluşumu ile ilgili değişik görüşler ortaya attığına dair bir yorum yapılabilmektedir. Örneğin Sümerler Uygarlığı (M.Ö.3500 - M.Ö.2000), evrenin oluşumu hakkında bazı teorik çalışmalar yapmıştır. Çok tanrılı bir din benimseyen Sümerlerin inanışına göre başlangıçta birlikte olan gök ve yer, tanrılar tarafından ayrılmıştır. Sümerlerde doğaya dönük bazı varlık ve nesneler tanrı olarak betimlenmiş ve her tanrı insan doğasına sahip bir varlık olarak düşünülmüştür. Mısırlılar da çok tanrılı bir inanışa sahip olmuştur. Bu inanışta, ilk tanrı sudan yükselmiş, hava ve nem tanrıları ortaya çıkmış ve son olarak gök ile yer yaratılmıştır. Mısır inanışında gök ile yere ait her bir kavram, her bir varlık tanrı olarak kabul edilmiş ve bu tanrılar hayvan figürleri ile betimlenmiştir. Bununla birlikte Mısır Kralı Firavunun tanrı olduğuna inanılmış ve Firavun, tanrı-kral olarak anılmıştır.⁸⁶

⁸⁶ McNeill, William H., **Dünya Tarihi**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, sf: 37- 38, 52-53-54.

Sonraki dönemlerde evrenin yaratılışı ile ilgili farklı inanışlar benimsenmiş ve çoğu medeniyet gökyüzü, yeryüzü ve doğa gibi oluşumlar hakkında çeşitli teoriler geliştirmeye devam etmiştir. Uygarlık tarihinde önemli bir konuma sahip olan Türkler, evrenin oluşumu hakkında görüş bildiren bu medeniyetler arasında yer alır. Türk medeniyetinin Orta Asya topraklarında kurulan ilk topluluklarında, “Gök Tanrı (Tengricilik)”⁸⁷ adı verilen inancın hakim olduğu bilinmektedir. Bu inanışta evrenin sahibi olan Gök Tanrı, varlığını gökyüzünde sürdürür ve yeryüzündeki yaşama hükmeder. O, yaratan ve yöneten olarak en yüce varlıktır. Bu inanışa göre devleti yönetme yetkisi Gök Tanrı tarafından hükümdara verilmektedir. Hükümdar ailesine tanınan bu hak, “Kut” kavramı ile ifade edilir. Bu inanışa istinaden Gök Tanrı, yönetim üzerindeki iradesiyle bireylerin yaşamına doğrudan etki eden bir kudrettir.

Sonraki süreçte farklı din ve inanç sistemlerini benimseyen topluluklar ortaya çıksa da eski Türk devletlerinde görülen en yaygın inanış Gök Tanrı dini olarak kabul edilmektedir. Hatırlanacağı üzere Abbasiler ile Çin arasında 751 yılında yapılan Talas Savaşı’nda Türk boyu Karluklar Abbasilerin yanında yer almıştır. Bu savaşın Türk tarihi açısından en önemli sonucu, Türklerin boy boy ve kavim kavim İslam dinini benimsemeye başlaması ve Müslüman dünyası ile arasındaki dostluk ilişkisini geliştirmesidir. 7. yüzyıldan itibaren yeni bir inanç sistemi ile tanışan Türk medeniyeti, geçen zaman ile birlikte İslamiyet’in geniş alanlara yayılmasını sağlamış ve bu dinin özelliklerini egemenlik kurduğu topraklara taşımıştır.

⁸⁷ Gök Tanrı inancı, diğer bir deyiş ile Tengricilik, tek tanrılı dinler arasında kabul edilmektedir. Bu inancın en eski kanıtları, Hun ulusunu anlatan yazılarda bulunmuştur. En parlak zamanlarından birini Göktürkler döneminde yaşayan bu inanç kültürü, tüm Türk ve Moğol halklarının şimdiki inanç sistemlerine katılmadan önceki inanışını temsil etmektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bkzn: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tengricilik> /Haziran, 2012.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeye başlamasından itibaren evrenin oluşumu ile ilgili fikirlerinde göze çarpan bazı değişimler meydana gelmiştir. Gök Tanrı inancı çerçevesinde gökyüzü, yeryüzü ve insanın yaratılışı konusunda benimsenen düşünce, İslam dininin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim nezdinde farklılaşmıştır. Bu bağlamda evren, alemlerin yegane sahibi olan Allah tarafından yaratılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de yer alan, “Allah, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Her şeyi Allah yaratmıştır ve Allah, her şeyi bilendir”⁸⁸ ayeti göz önüne alındığında, Allah’ın dünyadaki mevcut düzenin kurucusu ve evrenin en yüce kudreti olarak betimlendiği görülmektedir.

İslamiyet inancı, yeryüzünde can bulan ilk insanı “Adem” olarak kabul etmektedir.⁸⁹ Allah, kendi nefsinden yarattığı Adem’e eş olarak da ilk kadın “Havva”yı yaratmıştır. Bu konuya ilişkin Kur’an-ı Kerim’de şu ayet yer almaktadır: “Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından var ettik ve insanlığın ortak ilkeleri yoluyla tanışıp kaynaşasınız diye, sizi çeşitli soylara ve boylara ayırdık.”⁹⁰ Bu ayet ile insanlık tarihinin başlangıç aşaması bariz bir şekilde açıklanmakla beraber, insanoğlunun yaratılan ilk insan Adem’in neslinden gelmiş olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

⁸⁸ Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur’an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009, En’am Suresi, 101. Ayet, sf: 301.

⁸⁹ Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, “Kur’an’ın Temel Kavramları I-II” adlı eserinde Adem’in yaratılışı konusunda şu bilgileri vermektedir: “Kur’an, Adem kıssasının şekil yönü ve ibret için lüzumu olmayan ayrıntıları üzerinde durmamış; onun, insanlık tarihi ve insan varlığı bakımından dikkate değer noktalarını kayda geçirmiştir. Adem’in yaratılışı konusunda ilk tespit edilecek nokta, onun bir tekamül süreci içinde yaratıldığıdır. Nitekim, insanın yaratılışının daha ileri aşamalarından söz eden ayetler, insanın nutfe (meni) ve alak (embriyo, kan pıhtısı)tan yaratıldığını beyan etmekle bu tekamüle bir kere daha dikkat çekmektedir.” Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur’an’ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 19-20-21.

⁹⁰ Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur’an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009, Hucurat Suresi, 13. Ayet, sf: 700.

Evrenin oluşumu hakkında teori geliştiren uygarlıklar arasında, uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Çin medeniyeti de bulunmaktadır. Egemenliğin baş gösterdiği ilk dönemlerden itibaren Çinlilerin “Pan Gu”⁹¹ adı verilen yaratıcı güce dönük bir inanca sahip olduğu söylenmektedir. Bu inanışa göre Pan Gu, ilk mevcudiyet ve varoluşun simgesidir. O, gökyüzü ve yeryüzünün bir arada durduğu kozmik bir yumurtanın merkez noktasında yaşamaktadır. Pan Gu büyüdükçe kozmik yumurta parçalanmıştır. Böylece gökyüzü yükselmeye, yeryüzü ise alçalmaya başlamıştır. Birbirinden ayrılan gök ve yer, evrenin oluşumunu sağlayan “Yin-Yang (阴阳)”⁹² kavramını meydana getirmiştir.⁹³

Evrenin temelini oluşturduğuna inanılan Yin-Yang, varoluşun zıt kutuplarını nitelemektedir. Sonsuza yükselen gökyüzünü temsil eden Yang erkek olarak, sonsuza derinleşen yeryüzünü temsil eden Yin ise dişi olarak ifade edilmiştir. Buna göre karşıt iki özün birleşimi, evreni yaratan gücü sembolize etmektedir. Ayrıca Yin ve Yang’ın birbirleri ile sürekli etkileşim içinde olması doğanın sürekliliğini sağlamaktadır. Evrensel dengeyi simgeleyen Yin-Yang kavramının dünyevi yaşayış ve doğa olaylarına dönük unsuru ise, “Beş Element”⁹⁴ ile açıklanmıştır. Bunlar; ağaç, ateş, toprak, metal ve su olarak sıralanmaktadır. Bu elementler birbirleri ile etkileşim sağlayarak dünyadaki döngünün işlemlerini sağlamıştır.

⁹¹ Sözlük kapsamında, “Çin mitolojisinde evreni yaratan güç, ilk canlı varlık ve her şeyin yaratıcısı” olarak tanımlanan Pán Gǔ 盘古’nun evrenin oluşumu üzerindeki teorik gelişimine dair tüm ayrıntılar için bkz: Schomp, Virginia, **The Ancient Chinese**, Marshall Cavendish, New York, 2010, sf: 37-38.

⁹² Yīn Yáng(阴阳) kavramı, düşünce ekolleri arasında 阴阳家(Yin-Yang Ekolü) adıyla yer almaktadır.

⁹³ Çin’de evrenin yaratılışına istinaden yaygın olarak benimsenen bu teori hakkında detaylı bilgi için bkz: Yu, Dan, **Confucius From The Heart: Ancient Wisdom For Today’s World**, Macmillan Publishers Ltd., New York, 2009, sf: 10-11.

⁹⁴ Beş Element: Wǔ Xíng 五行; mù 木(ağaç), huǒ 火(ateş), tǔ 土(toprak), jīn 金(metal) ve shuǐ 水(su)’dir.

Aralarında karşılıklı bir dönüşüm süreci bulunan bu temel öğeler, birbirlerinin mevcudiyetini destekleyen bir özellik gösterirken birbirlerini engelleyen bir hale de bürünebilmektedir. Beş element arasındaki dönüşüm süreci ise şu şekilde gelişmektedir: Ağaç, ateşi ortaya çıkartır. Ateş, toprağı ortaya çıkartır. Toprak, metali ortaya çıkartır; metal, suyu ortaya çıkartır; su, ağacı ortaya çıkartır. Bu döngüyü tersten alırsak, şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Su, ateşi söndürür; ateş, metali eritir; metal, ağacı keser; ağaç, toprağı tutar; toprak, suyu engeller.⁹⁵ Bu açıdan bakıldığında, doğaya ilişkin düzeni sağlayan beş elementin sürekliliği olan bir değişim aşamasına karşılık geldiği görülmektedir.

Evrenin oluşumunu simgeleyen Yin-Yang ve dünyanın mevcut düzenini sağlayan Beş Element kavramlarına paralel olarak, Antik Çin’de bireylerin gündelik yaşamında etkili olan bazı inanışlar ortaya çıkmıştır. Çin’in tarihsel gelişiminde ilk hanedanlık olarak karşımıza çıkan Xia Hanedanlığı döneminde doğaya dönük inançların yaygınlaştığı bilinmektedir. O zamanlar her varlığın ruhani bir gerçekliği ve iradesi olduğuna inanan Çinliler, gökyüzü, yeryüzü, dağlar, nehirler, güneş, ay, taş, ateş, ağaçlar ve hayvanlar gibi doğaya ait kavramlara ve atalarına ilahi bir mana yüklemiştir.⁹⁶ Bunun yanı sıra ülkeyi yöneten hükümdar, Di (帝)⁹⁷ olarak adlandırılmış ve dünyevi hayatın hakimi konumuna getirilmiştir.

⁹⁵ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 63-64.

⁹⁶ Chen, Derong, **Di and Tian in Ancient Chinese Thought**, Springer Science Business B.V., Netherlands, 2009, sf: 17-18.

⁹⁷ Dì (帝) sözcüğü, sözlük kapsamında ilahi varlık ve hükümdar olarak tanımlanmaktadır. Bu sözcüğün Xia döneminde hanedanlığı yöneten hükümdara bağlanması, dünyayı kontrol eden gücü de hükümdarın elinde bulundurduğuna olan inancı bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra ölen ataların ve hükümdarların ruhani manada yaşadığına olan inanış, semavi boyuta işaret eden bazı görüşleri de beraberinde getirmiştir.

Shang Hanedanlığı dönemine gelindiğinde hükümdarı niteleyen Di, gökyüzü ile bağ kurulan bir özellik göstermiştir. Bu inanişaya göre hükümdar, ülkeyi idare etme görevini gökyüzünün kudretinden almaktadır. İlahi bir mana taşıyan gökyüzü, “Shàng Dì (上帝)” ismi ile vasıflandırılmıştır. En yüksek iradeyi temsil eden bu kavram “Göğün Hakimi” olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda yeryüzündeki hükümdar, hanedanlığı yönetme vazifesini Shang Di adına yerine getirmektedir. Çünkü Shang Di, doğal dünyaya da hükmetme otoritesine sahiptir.

Zhou Hanedanlığı döneminde, Shang Di kavramının biçimsel değişime uğramış hali olan “Tiān (天)”⁹⁸ ortaya çıkmıştır. Fiziki gökyüzüne ilahi bir boyut kazandıran Shang Di ile eş anlamlı olan bu kavram, “Yaratıcı ve Yönetici Güç” olarak betimlenmiştir. İlahi bir kudreti elinde bulunduran Tian’in evrenin yaratıcısı ve tek sahibi olduğuna inanılmaktadır.⁹⁹ Ayrıca hükümdara verilen yetki, bireyselliğe dönük olmaktan çıkarak toplumsal yaşama doğrudan etki eden bir güç haline gelmiştir. Bu bakımdan Tian, buyruğu altındaki mevcut düzenin temsilcisidir.

Bu açıdan bakıldığında, Xia Hanedanlığı döneminde doğa unsurlarına ve somut varlıklara yönelik inanişın Shang ve Zhou devirlerinde soyut kavramlara bağlı bir inanç sistemine dönüştüğü görülmektedir. Sonuç olarak evrenin sahibi vasfını elde eden Tian, gökyüzünün ve yeryüzünün yegane hakimi olarak benimsenmiştir.

⁹⁸ Tiān (天) sözcüğünün sözlük kapsamındaki ilk anlamı “Gök”tür. Zhou döneminde Shang Di kavramının yerini alan Tian, bu yönüyle gökyüzünün ilahi bir boyut taşıdığı manasını kazanmıştır.

⁹⁹ Chen, Derong, **Di and Tian in Ancient Chinese Thought**, Springer Science Business B.V., Netherlands, 2009, sf: 21-22-23.

Evrenin oluşumuna dair Türk toplumunda görülen İslam dinine yönelik inanış, Mevlana'nın evren görüşünde temel prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda düşünür, evrenin yegane sahibi olan Allah'ı her şeyin üstünde tutan ve Kur'an-ı Kerim'i merkeze alan bir anlayış benimsemiştir. Mevlana'nın fikir dünyasına etki eden bir diğer unsur, tasavvuf yolunda yer alan vahdet-i vücud (varlık birliği) görüşüdür. Düşünürün yaratılan tüm varlıklarda Allah'ın yüceliğini görmesi, bu görüşü tasvir eden bir özelliktir. Vahdet-i vücuda göre mutlak yaratan Allah, yarattığı evren ve insan ile bütünleşmiştir. İçinde yaşanan dünya ise Allah'ı yansıtan gerçekliktir.¹⁰⁰ Bu sebeple Mevlana, evren hakkındaki düşüncelerini açıklarken İslamiyet'e bağlı ilkelerini vahdet-i vücud anlayışı ile harmanlamıştır.

Evrenin oluşumunu Yin-Yang kavramına dayandıran ve mevcut düzeni Beş Element ile açıklayan Çin medeniyetinin Zhou devrinde ortaya çıkan Tian, Konfüçyüs'ün evren görüşünü yansıtmaktadır. Bu hususta düşünür, evrenin ilahi varlığını sembolize eden Tian'i yaratıcı ve yönetici güç olarak tasvir etmiştir. Gökyüzüne ilahi bir kudret anlamı yükleyen Tian, somut ve soyut aleme hükmederek dünyevi hayatı kontrolü altında tutmaktadır. Ayrıca mevcut iradesi ile doğa olaylarına yön veren, insanların tutum ve davranışlarını sorgulayan bir otorite konumundadır.¹⁰¹ Bu nedenle Konfüçyüs, evren ile ilgili fikirlerini beyan ederken Tian'in ilahi gücüne odaklanmanın yanı sıra bireylerin yaşamı üzerindeki etkisine de değinmektedir.

¹⁰⁰ Vahdet-i vücud görüşü ve bu görüşün Mevlana'nın fikirleri üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Karaman, Hüseyin, **Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Mevlana**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, Çorum, 2009, sf: 15-16-17-18.

¹⁰¹ Chen, Derong, **Di and Tian in Ancient Chinese Thought**, Springer Science Business B.V., Netherlands 2009, sf: 24.

Bu açıdan bakıldığında, her iki düşünürün evrenin mutlak bir güç tarafından yaratıldığı ve yönetildiği konusunda benzer fikirler taşıdığı anlaşılabilmektedir. Aralarındaki temel farklılık ise ilahi güce yükledikleri anlamdır. Bu farklılığa rağmen gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, evrenin daimi bir oluşum ile yenilenmeye devam ettiğini savunur. Onların bu konuyla bağlantılı olan düşüncelerini şu sözleri ile örneklendirelim:

Mevlana der ki: “Tanrı alçaltıcıdır, yükselticidir. Bu ikisinden başka hiçbir işi yoktur. A kişi, yeryüzünün alçalışını, gökyüzünün yüceliğini gör; bu ikisi olmadıkça alemin dönüşü olamaz. Şu yeryüzünün alçalışı, yücelişi de bir başka çeşit; yarı yıl çorak, yarı yıl yemyeşil, terü taze.”¹⁰²

Konfüçyüs, “Konuşmak istemiyorum” der. Öğrencisi Zi Gong ise: “Üstadım, siz konuşmazsanız eğer; biz öğrencilerinize aktaracak ne kalır ki?” diye sorar. Konfüçyüs cevap verir: “Gökyüzü hiç konuşur mu? Dört mevsim döner, çok sayıda varlık ürer; ama gökyüzü hiç konuşur mu?”¹⁰³

Mevlana söylemiş olduğu sözler ile, evreni yoktan var eden Allah’ı gökte ve yerdeki sürekliliği sağlayan tek güç olarak tanımlamaktadır. Konfüçyüs ise gök hakkında konuşmanın herhangi bir kanıt teşkil etmediğini, iradesinin doğada var

¹⁰² Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 286, Beyitler 1851-1852-1853.

¹⁰³ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yang Huo Bölümü, 19. Kısım.

olduğunu, bir bakıma doğanın konuştuğunu söylemektedir. Böylece iki düşünür, doğadaki değişimin somut öğelerine dikkat çekerek varoluşun devam eden ve gelişen sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Bu konuda Mevlana, evreni yaratan güç olarak Allah'ın varlığını açık bir şekilde dile getirmiştir. Öte yandan Konfüçyüs net bir Tanrı söyleminde bulunmamıştır. Ancak evreni yaratan ilahi bir gücün varlığını üstü kapalı da olsa işaret etmiştir. Bununla birlikte onların düşüncelerindeki ilahi güç, her şeye gücü yeten ve her şeyi görendir. Göğün ve yerin hakimi olarak insanoğlunun dünya yaşamına doğrudan etki edendir. Bu sebeple evreni yaratan güç, hem Mevlana hem de Konfüçyüs'e göre varlığı gereği göz ardı edilemez bir niteliğe sahiptir.

Mevlana der ki: “Tanrının olgunluğu, bütün varlıkların olgunluğudur; Tanrı hakkında noksanı caiz görmek, olgunluğu gidermek, dünyada olup biten şeyleri, hatta kainatı yok saymaktır. Tanrının yokluğunu caiz bilmek, alemi yok bilmektir.”¹⁰⁴ Bu sözleri ile düşünür, Allah'ın varlığını inkar etmenin ve onun yüceliğini hiçe saymanın aynı zamanda evrenin varlığını da görmezden gelmek olduğunu belirtmektedir.

Konfüçyüs der ki: “Eğer bir kişi Tian'e aykırı davranış sergilerse; o kişinin dua edebileceği hiçbir yer yoktur.”¹⁰⁵ Bu sözler ışığında düşünür, Tian'e karşı gelen, ona aldırış etmeyen bir insan için yalvarıp yakaracağı ve gönlünü ferahlatacağı ne bir kimse ne de bir mekan olabileceğini açıklamaktadır.

¹⁰⁴ Mevlana Celaleddin Rumi, **Fihri Ma-Fih**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1959, sf: 91.

¹⁰⁵ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Pa Yi Bölümü, 13. Kısım.

Gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, bu sözleri ile evreni yoktan var eden ilahi gücün üstünde önemle durmuş ve kaidelerine uymak gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, fikirlerinin dünyevi yaşama odaklı bir boyut kazandığına dair bir değerlendirme yapılabilmektedir. Ancak İslamiyet inancı ve tasavvuf anlayışını kendisine yol edinen Mevlana'nın düşünce dünyası, yaşanılan dünyanın ötesinde var olan başka bir dünyayı savunur niteliktedir. Bu dünyaya ilişkin inancı ise düşünürün şu sözlerinde ortaya çıkmaktadır: “Sana göre bu dünya pek büyüktür, sonsuzdur ama bil ki Tanrı gücüne karşı bir zerre bile değildir. Aslında bu dünya, sizin canlarınıza bir hapishanedir; haydin o yana gidin; orasıdır ovanız sizin. Bu dünyanın sınırı vardır; o dünya ise sınırsızdır; şekil, kılık o anlama engeldir.”¹⁰⁶

İslam dinine göre, içinde yaşadığımız dünya gerçek hayatı temsil etmemektedir. Kur'an-ı Kerim, ölümden sonra sonsuzluğa uzanan başka bir dünya olduğunu ve bu dünyayı ifade eden ahirette gerçek yaşamın başlayacağını izah etmektedir.¹⁰⁷ Bununla birlikte tasavvufi yolun temel unsur olan vahdet-i vücud, bu inanış ile bağlantılı bir oluşumu savunur. Allah, evren ve insan özdeşliğine dikkat çeken bu görüş, ruhların daimi olduğu bir dünyadan bahseder. Bu inanışa göre fani bir bedende yaşayan ruh, ölüm ile birlikte ebediyete kavuşacaktır. Dolayısı ile Mevlana'nın ahiret olarak tanımlanan öteki dünyayı göz önünde bulunduran bir anlayışı benimsediği anlaşılabilmektedir.

¹⁰⁶ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 146-147, Beyitler 528-529-530.

¹⁰⁷ “Ahiret kavramı, Kur'an diyalektiği açısından baktığımızda şöyle ifadeye konulmaktadır: İçinde bulunduğumuz anın ardından gelen zaman ve içinde bulunduğumuz boyutun üstündeki boyut. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ahiret ile insanlığın son hesap gününü de kastetmektedir. Bu son anlamda ahiret, ahiret hayatı ve ahiret yurdu olarak dile getirilmektedir ki, en geniş anlamıyla, ölümden sonraki hayat demektir.” Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 29.

Öte yandan Konfüçyüs, ölümden sonra başlayabilecek bir hayat hakkında kesin hüküm vermekten sakınmıştır. Başka bir dünya için var da dememiştir yok da dememiştir. O, içinde yaşadığımız dünyayı merkeze alan bir anlayışı benimsemiştir. Bu konuya ilişkin Konfüçyüs ile öğrencisi Zi Lu arasında geçen konuşma bizlere bazı ipuçları vermektedir. Zi Lu, ölen bireylerin ruhlarına karşı ne gibi bir hizmette bulunulması gerektiği hakkında bir soru sorar ve Konfüçyüs cevap verir: “Hayatta olan insanlara hizmet edemezken; ruhlara nasıl hizmet edebiliriz ki!” Zi Lu bu cevabın ardından ölüm hakkında bir soru sorar ve Konfüçyüs der ki: “Yaşam hakkında bilgi sahibi olmadan; ölüm hakkında nasıl bilgi sahibi olabiliriz?”¹⁰⁸

Söylediği bu sözler ışığında, Konfüçyüs’ün başka bir dünyanın varlığına ilişkin herhangi bir inancı savunmadığı anlaşılabilmektedir. Ayrıca doğaüstü olaylar, öbür dünya ve öbür dünyadaki varlıklar¹⁰⁹ ile ilgili herhangi bir sözüne de rastlanmamaktadır. Konfüçyüs’ün aksine Mevlana, doğaüstü olaylar, öbür dünya ve öbür dünyadaki varlıklara dair fikirlerini net bir şekilde dile getirmiştir.¹¹⁰ Ayrıca Mevlana, görüşlerini tasavvuf anlayışı ile bütünleştirirken diğer mutasavvıflardan farklı olarak yeni bir bakış açısı sunmuştur. Buna göre düşünür, kendisini dünyevi hayattan tamamen ayrı tutmaz. Bilakis içinde yaşadığımız dünyayı ahiret için bir hazırlık süreci olarak tanımlar ve her iki dünya hayatını da ön plana çıkarır.¹¹¹

¹⁰⁸ Lun Yü, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Xian Jiang Bölümü, 11. Kısım.

¹⁰⁹ Konfüçyüs’ün bahsetmediği doğaüstü olay ve oluşumlara; Cennet, cehennem, melekler, iblisler, ruhlar, cinler vb. gibi soyut kavram ve varlıklar örnek olarak gösterilebilir.

¹¹⁰ Mevlana’nın bu konu ile ilgili olan sözleri için bkz: Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 541,582-583.

¹¹¹ Mevlana’nın toplumsal sorunları göz ardı etmemesi ve sosyal yaşama yönelik fikir beyan etmesi hakkında bkz: Çelik, Celaleddin, **Mevlana’nın Fikirlerinin Türklerin Dini Hayatına Etkileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Kayseri, 2002, sf: 23-24.

Mevlana der ki: “Kim sonu daha fazla görürse daha kutludur o; daha sağlam sarılır işe; daha ziyade ekin eker, daha ziyade meyve devşirir. Çünkü bilir ki bu ekim dünyası, mahşere hazırlanmak, ekini derip devşirmek içindir.”¹¹² Bu sözlerle düşünür, bu dünyada atılan her adımın öbür dünya üzerindeki önemine değinir. Mevlana’ya göre bu dünyada yaptığımız her şey, öbür dünyada karşılığını bulacaktır. İyilikler mükafatlandırılacak, kötülükler ise cezalandırılacaktır. Öte yandan ahiret inancı olmayan Konfüçyüs, bu dünyada yapılan kötülüklerin ve işlenen suçların başka bir dünyada cezalandırılması konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.¹¹³

Görüldüğü gibi Mevlana ile Konfüçyüs, başka bir dünyanın varlığı hakkında görüş ayrılığına düşmektedir. Ancak onların evren görüşleri, içinde yaşadığımız dünyayı merkeze alan bir anlayışa yöneliktir. Bu anlayış doğrultusunda Mevlana, evreni yaratan ve yöneten güç olarak Allah’ın varlığını; Konfüçyüs ise Tian’in varlığını kabul eder. Tanrı söyleminde Mevlana, ilahi gücün adını açık bir dille ifade ederken Konfüçyüs üstü kapalı bir üslup tercih eder. Buna rağmen, hem Mevlana’nın hem de Konfüçyüs’ün gökyüzü ve yeryüzüne hükmeden ilahi bir gücün iradesine bağlı kalma konusunda benzer düşüncelere sahip olduğu görülebilmektedir.

¹¹² Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 4. Cilt, sf: 585, Beyitler 2988-2989.

¹¹³ Konfüçyüs’ün somut alemden hariç tutulan başka bir dünyanın varlığı ile ilgili olarak kesin bir yargıda bulunmaması, üstünde durulması gereken mühim bir mevzu da beraberinde getirmektedir. Bu durumun nedenlerine yönelik olarak pek çok yorum yapılabilmektedir. Misal olarak Prof. Dr. Bülent Okay “Konfüçyüs” adlı kitabında bu hususu şu sözleri ile dile getirmiştir: “Şöyle düşünmek mümkündür: Konfüçyüs, çok düşünmesine rağmen öbür dünyanın ve ruhlar aleminin sırlarını çözememiştir. ‘Tian’ kavramının arkasına saklanmış, çözüm üretemediği bu konuya girmekten ısrarla kaçınmıştır. Ya da şöyle bir yorum getirebiliriz: Öğrencileri, ölümden sonraki dünya ile fazla ilgilenirlerse, gerçek yaşamdan uzaklaşıp, bu dünyadaki görevlerini unutabilirler. Böylece ölüm, ölümden sonraki dünya, ruhlar, hortlaklar, hayaletler vb. konulara yoğunlaşabilirler. Konfüçyüs de bundan çekindiği için, bu konulara girmekten ısrarla kaçınmış olabilir.” Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 72-73.

2.2. Evrenin Düzeni

Yaşanılan dünyayı merkeze alan bir anlayış çerçevesinde görüşlerini açıklayan Mevlana ve Konfüçyüs, evrenin belirli bir düzen üzerine kurulu olduğunu savunurlar. Onların düşünce ekseninde eşsiz ve benzersiz nitelikler ile donatılan evren, düzenli bir işleyiş sonucunda devamlılığını sağlar. Doğa olayları, mevsimsel değişimler, iklim farklılıkları, canlıların varlığı ve yaşamı gibi unsurlar başta olmak üzere, gökyüzü ile yeryüzündeki her şey, evrende süregelen bir döngüsel dengenin var olduğuna kanıttır. Bu konuda mevcut düzeni koruyan mutlak otorite ise evrenin yaratıcısı, yöneticisi ve sahibi olan ilahi güçtür.

Hem Mevlana hem de Konfüçyüs, evrenin düzenine ilişkin görüşlerini açıklarken dünyevi hayat üzerine odaklanmıştır. Çünkü evren, kurulu olduğu düzenin temelinde kusursuz bir yapıya sahiptir. Ancak yaşadığımız dünya, bu kusursuz yapının bozulmasına yol açabilecek bazı özellikleri içinde barındırır. Doğanın özünü oluşturan canlı varlıklar arasında öncelikli bir konuma sahip olan insan, bu özellikleri taşıdığı için mevcut düzenin durumuna yön verme sürecinde etkin bir rol sahibidir. Doğadaki dengenin aynen korunması için insanın evrendeki düzenli işleyişe göre yaşaması gerekmektedir. Bu sebeple iki düşünür, mevcut düzenin sürekli olarak korunması için en büyük sorumluluğun insanoğluna düştüğünü vurgular.¹¹⁴

¹¹⁴ Evrenin düzenini Konfüçyüs kanadından açıklayan Wolfram Eberhard, “Çin Tarihi” adlı kitabında şu sözleri dile getirmiştir: “Nasıl gökyüzünde güneş, ay ve yıldızlar kanunlara göre hareket ediyorsa, insan da dünyada bu kanunun çerçevesi için hareket etmelidir, dünya kanununa aykırı hareket etmemelidir.” Eberhard, Wolfram, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947, sf: 46.

Mevlana, doğaya ait unsurların birbirleriyle bağlantılı bir yapıda olmasını evrendeki düzen doğrultusunda açıklar. O, bu işleyişe hükmeden ve doğadaki sürekliliğini sağlayan tek gücün Allah olduğuna inanır. Mevlana'ya göre evrendeki mevcut düzen, Allah'ın belirlediği şekil ya da tasarımlar sonucu korunur. Ayrıca Allah'ın değişmez kaideleri vardır ve bu kaideler yarattığı tüm varlıklar üzerinde kudret sahibidir. Bu nedenle üstün vasıflarla yaratılan insan, Allah'ın buyrukları doğrultusunda dünyevi yaşamını sürdürmelidir. Çünkü dünyanın yaratılmasındaki gaye, Allah'ın arzularını yerine getirmek ve iman etmektir.¹¹⁵ Böylece evrendeki mevcut düzen korunur ve doğadaki dengenin devamlılığı sağlanır.

Mevlana'nın görüşlerine paralel olarak Konfüçyüs, doğadaki her şeyin evrendeki düzenin bir göstergesi olduğunu izah eder. Onun fikri yolunda evrendeki düzen, evrenin sahibi Tian tarafından kurulan “Tiān Dào (天道)” ile sağlanmaktadır. Tian Dao, göğün ve evrenin düzeni, göğün yolu ve ilkesi, izlenmesi gereken yol anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan Tian'in belirlediği ilkeleri karşılayan Tian Dao, doğadaki dönüşümün esas kaynağı olarak algılanmaktadır. Tian'in iradesine bağlanan düzen, gökyüzü, yeryüzü, gök cisimleri, canlı ve cansız varlıklar gibi tüm kozmik unsurları kapsamaktadır. Dolayısı ile insan, Tian'in belirlediği ilkelere ve Tian Dao'ya uygun olarak yaşamalıdır. Ancak bu şekilde evrenin düzeni ve doğanın döngüsel sürekliliği korunacaktır.¹¹⁶

¹¹⁵ Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 474-491.

¹¹⁶ Tian'in iradesine bağlanan evrendeki düzenin insanoğlunun dünyasına doğrudan etkisi ile ilgili olarak Konfüçyüs'ün şu sözleri büyük bir öneme sahiptir: “Dao, insanlardan uzak olamaz; insanlardan uzak bir Dao düşünülemez.” Lin, Yu Tang, **Kong Zi De Zhi Hui**, Qunyan Chubanshe, Beijing, 2010, sf: 102.

Mevlana der ki: “Yerlerde, göklerde bir zerre bile, onun hükmü olmadan kanat çırpamaz. O’nun yürür ve kadim fermanı olmadıkça kımıldayamaz bile. Bunu anlatmaya imkan da yoktur, bu hususta ısrar da hoş değildir.”¹¹⁷ Bu sözleri ile düşünür, evrendeki düzeni sağlayan Allah’ın izni ve emri olmadıkça hiçbir varlığın hareket edemeyeceğini anlatır. Mevlana’ya göre varoluşun sürekliliği, evrendeki düzenli işleyişi simgeler. Bu nedenle mevcut düzene uymamak, Allah’ı ve Allah’ın emirlerini yok saymaktır. Allah’ın bilmediği ya da işitmediği hiçbir şeyin olmadığına inanan Mevlana için insan, hayatına yön verirken yüce yaratanın buyrukları doğrultusunda hareket etmelidir.

Konfüçyüs der ki: “Tian, sahip olduğum erdemi yoktan var etti, Huan Tui ¹¹⁸ ne yapabilir ki?”¹¹⁹ Bu sözler ışığında düşünür, yaratıcı güç olan Tian’ın yok edici kudretine de işaret eder. Ayrıca birey, Tian Dao’ya karşı gelmediği sürece dünya üzerinde hiçbir kimse onun yaşamına karışamaz. Çünkü bu güç yalnızca Tian’e aittir. Konfüçyüs’e göre doğanın süregelen dengesi, olması gerektiği şekli ile korunmaktadır. Netice itibari ile evrenin düzenine aykırı davranışlarda bulunmak, evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan Tian’e karşı gelmek ile eşdeğerdir. Bununla birlikte Tian’ın kandırılmaz ve yadsınamaz olduğunu dile getiren düşünür, insanın yaşamı boyunca atacağı her adımı Tian Dao’ya uygun bir şekilde düzenlemesi gerektiğini savunur.

¹¹⁷ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 3. Cilt, sf: 133, Beyitler 1903-1904.

¹¹⁸ Huan Tui (桓魋), Konfüçyüs’ün yaşadığı İlkbahar Sonbahar Dönemi beyliklerinden Song Beyliği yetkilisi olarak bilinmektedir. Bazı kaynaklara göre Huan Tui, Konfüçyüs’den hoşlanmıyordu. Bu sözleri ile Huan Tui’yi bir örnek olarak gösteren düşünür, hiç kimsenin kendi hayatına müdahale etme kudretine sahip olmadığını söylemektedir. Çünkü Konfüçyüs için bu kudret sadece Tian’e aittir.

¹¹⁹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Shu Er Bölümü, 22. Kısım.

Varoluşun devamlılığını sağlayan ilahi gücün belirlediği ilkeler, gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs'ün fikirlerinde mevcut düzenin korunması için koyulan kurallar bütünü olarak değerlendirilebilmektedir. Evrendeki düzen, Mevlana'ya göre Allah'ın iradesi ile; Konfüçyüs'e göre ise Tian'in iradesini yansıtan Tian Dao ile sağlanır. Onların bakış açısında bu düzen, dünyevi hayata yönelik bir işleyiş ile korunur. Buna göre onlar, evrenin sistemli yapısını dünya yaşamına dayandıran bir anlayışı benimser ve insanı merkeze alırlar. Çünkü ilahi güç tarafından kurulan doğal düzenin korunması için asıl görevin insana verildiğine inanırlar. Bu bakımdan evrenin düzeni, Mevlana ve Konfüçyüs'ün görüşlerinde insanoğlunun yaşamı ile bütünleşen bir nitelik kazanmaktadır.

Hem Mevlana hem de Konfüçyüs, evrendeki düzenli işleyişin aynen korunması görevine değinirken ilahi gücün varlığını kabul etmenin önemine de işaret eder. Onların düşüncelerinde evreni yaratan ve yöneten güç, aynı zamanda evrendeki düzenli işleyişi sağlayandır. Mevlana için Allah'ı; Konfüçyüs için Tian'i tanımlayan bu güç, insanların dünyevi hayatı üzerinde büyük bir otorite sahibidir. Bu nedenle herkes, ilahi gücün varlığını ve iradesini kabul ederek evrenin düzenine uygun bir yaşam sürdürmelidir. Eğer insanoğlu, doğanın döngüsel değişimine ters düşen tutum ve davranışlar sergilerse dünyadaki dengeler alt üst olur ve varlığını koruyan düzen yok olma sürecine girer. Bununla birlikte evrendeki düzene uymamak, ilahi gücün varlığını ve iradesini yok saymak anlamına gelir. Sonuç itibariyle evrendeki düzene uygun bir yaşam, insanların dünya hayatındaki asıl görevidir ve bu görev, gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs'ün ahlak görüşlerinin temelini oluşturmaktadır.

2.3. Kader

Günümüzdeki şekli ile kader, evreni yaratan ilahi gücün insanoğlunun dünyevi yaşamı üzerindeki mutlak hakimiyetini temsil eden bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Bu kavram, sözcük olarak ölçmek, düzenlemek, takdir etmek, hüküm ve kaza gibi anlamlara gelmektedir. Semavi dinler¹²⁰ kapsamında varlıkların dünyaya gelmesi, yaşaması ve ölmesi başta olmak üzere dünyada meydana gelen tüm gelişmelerin önceden belirlendiğine ve farklılaşmayacak bir biçimde düzenlendiğine ilişkin inancı simgeler.¹²¹ Ayrıca, evrendeki işleyişe bağlı olarak açıklanan her şeyin belirli bir ölçü ve hesaba göre meydana gelmesi olarak nitelendirilir.

Dünya genelinde süregelen bir tartışma konusu olan kader kavramının farklı inanç sistemleri ve düşünce akımları dahilinde önemli bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Öyle ki hemen hemen her toplumun kültürel yaşantısında yazgı ya da alinyazısı olarak da anılan bu kavram, insanların hayatı boyunca başından geçen olaylara yükledikleri manayı karşılamaktadır. Somut bir gerçeği yansıtmadığı için bilim dünyasında kuşku duyulan niteliğini sürdürse bile bazı felsefi akımlar ve dini inanışlar kapsamında değerlendirildiğinde, kader kavramının evrendeki var oluş ile yakından ilgili olduğuna dair bir yorum yapılabilir.

¹²⁰ “Semavi dinler, diğer bir deyişle İbrahimî Dinler, tek tanrılı olup İbrahim’in soyundan gelen peygamberler ile ilişkilendirilen dinleri sembolize etmektedir. İbrahim’in oğullarından İshak’ın soyundan Musevilik ve Hristiyanlık dinleri peygamberlerinin; İsmail’in soyundan da İslam dini peygamberinin geldiği kabul edilmektedir. İslam kültüründe bu semavi dinler İbrahim’den öncesini de kapsar ve yaratılan ilk insan Adem’e kadar uzanır.” http://en.wikipedia.org/wiki/Abrahamic_religions / Mayıs, 2012.

¹²¹ Yahya, Harun, **Zamansızlık ve Kader Gerçeği**, Araştırma Yayıncılık, İstanbul, 2009, sf: 96-97.

Tarihte yer alan pek çok uygarlık, evrenin yaratılması ile ilgili olarak görüş bildiriminin yanı sıra kader kavramına ilişkin değişik fikirler de öne sürmüştür. Bu uygarlıklara örnek olarak Türk medeniyeti gösterilebilmektedir. Toprak bütünlüğünü sağladığı ilk dönemlerde Türklerin Gök Tanrı inancı uzantısında bir kader anlayışına sahip oldukları bilinmektedir. Evrenin yaratıcısı ve koruyucusu olan Gök Tanrı, buyrukları doğrultusunda dünyevi hayatın gidişatına hükmetmektedir.¹²² Bu inanış çerçevesinde bireylerin kaderini tayin eden kuvvet, Gök Tanrı olarak kabul edilmiştir. Varlıkların mevcudiyeti ve yok oluşu onun iradesine bağlı olduğu gibi insanların doğumu, yaşamı ve ölümü de onun ilahi kudreti ile gerçekleşmektedir.¹²³

İslamiyet'in benimsenmesinin ardından Türklerin kader kavramına bakış açısı, Kur'an-ı Kerim ile doğrudan bağlantılı bir gelişme göstermiştir. Bu noktada kader, daimi ve sınırsız kudreti ile tüm alemlerin yaratıcısı Allah'ın takdiri olarak kabul edilmiştir.¹²⁴ Kur'an-ı Kerim'de bu inanışa ilişkin şu ayet yer almaktadır: "Kuşkusuz, biz her şeyi, bir kadere/düzenli işleyen bir plana göre yaratmışızdır."¹²⁵ Böylece evrendeki mevcut düzene dayandırılan kader, Allah'ın koyduğu kanunları sembolize etmektedir. Ayrıca evrenin belirli ölçü ve kıstaslara göre yaratılması nedeniyle kader, değişmezlik özelliğine sahip olan kurallar bütününe temsil etmektedir.

¹²² "Gök Tanrı, ezeli ve ebedi olan, Hakanlara kut ve güç veren, kozmik düzenin, toplumun organizasyonunun ve insanların kaderinin kendisine bağlı olduğu kudrettir." Günay, Ünver, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, sf: 63.

¹²³ Gök Tanrı inancı hakkındaki detaylar için bkz: Tanyu, Hikmet, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, sf: 44-45.

¹²⁴ "Kader sözcüğünün Kur'an-ı Kerim'deki anlamı değişmez ölçüler ve tabiat kanunlarıdır. Allah'ın değişmez yasasını betimleyen kader, bu yönüyle göklerin düzenlenmesi, tüm varlıkların, her türlü iş ve oluşun, her türlü yaratılış ve yaratışın seyrinin değişmez kurallara bağlanmasını ifade etmektedir. Bu değişmez ölçü ve ölçülendirmeler, Allah'ın takdiri olan kaderi simgelemektedir." Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 537-541.

¹²⁵ Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur'an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009, Kamer Suresi, 49. Ayet, sf: 91.

Allah'ın emirlerini ifade eden kader kavramı, varoluşun rastlantısal bir nitelik taşımadığına örnek teşkil etmektedir. Yaratılan evren, Allah tarafından belirlenen ilke ve kurallar üzerine kurulmuş bir düzen sonucu devamlılığını sağlamaktadır.¹²⁶ Ancak doğanın dengesine yönelik olan bu kuralların bireylerin hal ve hareketleri üzerinde herhangi bir değişmezliği söz konusu değildir. İnsanoğlu, özgür bir iradeye sahip olmasından dolayı yaşamı dahilindeki her türlü eylemi kendi iradesine bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Bireylerin hayatı boyunca sergilediği iyi ya da kötü davranış biçimleri, Kur'an-ı Kerim'de "Amel"¹²⁷ olarak tanımlanmıştır.

Tasavvuf anlayışına göre kader, İslamiyet inancı çerçevesinde açıklanan bir özellik taşımaktadır. Buna göre varoluşu şekillendiren kader, Allah'ın emirlerini simgeleyen külli irade ve insanın tutumlarını yansıtan cüzi irade üzerine kurulu bir oluşumu işaret etmektedir. Böylece evrenin düzeni kapsamında ortaya çıkan kanunlar Allah'ın takdirine bağlanırken, beşeri yaşam zarfında insanın çizdiği yol kişisel seçimine bırakılmıştır. Bu durum dikkate alındığında, tasavvufi düşüncenin Kur'an-ı Kerim bünyesinde şekillenen bir kader anlayışına dayandığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

¹²⁶ Bu konu ile bağlantılı olarak "Asya Dinleri" adlı kitapta şu tanımlamalar yer almaktadır: "Tabiatta her şey, Allah'ın belirlediği zaruri ve değişmez bir modele göre işlemektedir. İnsanın iki ciheti vardır. Tabiattaki bir varlık olarak, o da aynı zaruri ve değişmez kanunlara tabidir. Fakat onun için Allah sadece yaratıcı ve varlığını devam ettirmesini sağlayan değil, hem rehberlik eden hem de yargılayandır." Raju, P.T. ve diğerleri, **Asya Dinleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002, sf: 685.

¹²⁷ Sözcük olarak yapılan iş, eylem ve edim anlamlarına gelen amel, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an'ın Temel Kavramları I-II" adlı kitabında şu şekilde açıklanmıştır: "Kur'an hemen her yerde, iman kelimesinin ardından amel kelimesini vermekte ve böylece insanı başarı ve mutluluğa götürecektir. iman, amelle kucaklaşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Mülk suresi 2. ayete göre, hayat ve ölüm, insanın amelinin sonuçlarını ölçmenin aracıdır. Bu demektir ki, hayat bir anlamda ameller yekunudur. İnsanın karşılaştığı bütün sonuçlar, onun amelinin eseridir. Hiçbir karanlık ve sıkıntı, hiçbir kahr ve zorluk insan elinin ürünü olmadan ortaya çıkmaz. Allah, insanın kendi amelinin karşılığı olmayan zorluk ve çileyi, insana musallat ederse, bu zulüm olur; oysaki Allah zulmetmez." Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 74-75.

Evrenin yaratılmasına paralel olarak kader kavramı hakkında görüş bildiren uygarlıklar arasında Çin medeniyeti de bulunmaktadır. Uzun bir kültürel geçmişe sahip olan Çinlilerin, dünyevi yaşamın daimi olmadığını keşfetmeleri sonucu kadere yönelik bir inanç geliştirdikleri bilinmektedir. “Mìng (命)” olarak adlandırılan ve sözlük kapsamında emir, ömür, alınyazısı gibi anlamlara gelen bu kavram, o zamanlar mutlak bir kader anlayışını ifade etmemiştir. Shang Hanedanlığı döneminde ülkeyi yönetme yetkisini ilahi bir anlam taşıyan gökyüzünden alması, hükümdarın dünyevi hayatın egemenliğini elinde bulundurduğuna kanıt teşkil etmektedir. Bu nedenle Ming kavramı, göğün hakimi olan Shang Di’nin buyruklarını sembolize eden ve hükümdarın meşruluğunu niteleyen bir yapı kazanmıştır.¹²⁸

Zhou Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan ve gökyüzü ile yeryüzünün sahibi olarak vasıflandırılan Tian ile birlikte Ming kavramı da anlamsal farklılığa uğramış; böylece göğün emri, göğün belirlediği kader, alınyazısı gibi anlamları karşılayan ve “Tiān Mìng (天命)” olarak tanımlanan bir kader kavramı var olmuştur. Evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan Tian’in doğaya dönük emirlerini karşılayan Tian Ming, hem hükümdarın yönetim gücüne hem de insanların yaşamına hükmetmektedir. Ayrıca ülkeyi yöneten hükümdar “Göğün Oğlu”¹²⁹ olarak adlandırılmıştır. Böylece hakimiyet adına yerine getirdiği görev, ilahi güce bağlı bir konuma getirilmiştir. Tian’in emirlerine uygun bir hayat yaşama görevi ise insanoğluna verilmiştir.

¹²⁸ Ding, Weixiang, **Destiny and Heavenly Ordinances: Two Perspectives On The Relationship Between Heaven and Human Beings in Confucianism**, Higher Education Press and Springer Verlag, Beijing, 2009, sf: 14,17-18.

¹²⁹ Göğün Oğlu, (Tiān Zǐ 天子) tanımlaması, yaratıcı ve yönetici güç olan Tian’in yeryüzündeki iradesini karşılamaktadır ve bu iradeyi ülkeyi yöneten hükümdara dayandırmaktadır. Bu yönde bir tanımlama, Mevlana’nın Kur’an-ı Kerim merkezli düşüncelerinde yer almamaktadır.

Açık bir şekilde görülüyor ki Zhou Hanedanlığı döneminde kader kavramı, hükümdara verilen yetkiler ile sınırlı olmaktan çıkarak tüm insanlığa yönelik bir gelişme göstermiştir. Böylece Tian Ming, ilahi gücü niteleyen Tian ile insanlar arasındaki bağlantıyı temsil eden bir boyuta ulaşmıştır. Bu yansıma üç farklı açıdan değerlendirilmektedir. İlk olarak hükümdarlık yönetimine ait olan güç, Tian Ming'e dayandırılmıştır. Çünkü kader, her şeyin ötesinde var olan Tian'in buyruklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kader kavramının beşeri ilişkilere doğrudan etki etmesi, Tian'in insanlar tarafından sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Son olarak kadere karşı öfke beslemek, Tian'e karşı gelmek gibi sebeplerden ötürü, insanlar bireysel bir bakış açısı ile kader kavramını benimsemiştir.¹³⁰

Kader kavramını ifade eden Tian Ming, evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan Tian'in emirlerini simgelemesinden dolayı evrendeki düzeni tamamlayan bir niteliğe bürünebilmektedir. Çünkü Tian, kaderi insanlar için belirlemiştir. Ayrıca doğanın dengesini ve sürekliliğini sağlayan yasa ve kaideler, var oluşun bir tesadüf eseri olmadığına delil oluşturur. Bu bağlamda varlıkların dünyaya gelişi, yaşaması ve can veriş, Tian'in belirlediği buyruklar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bununla birlikte insanın tutum ve davranışları değişmezlik ilkesi ile bağlantılı olarak açıklanamamaktadır. Çünkü insan, kendi hayatına yön verebilme hürriyetine sahiptir. Öyle ki Tian'in emirlerine uyararak yaşamak ya da yaşamamak, insanların kişisel tercihleri ile doğrudan bağlantılı bir eylem olarak kabul edilmiştir.

¹³⁰ Ding, Weixiang, **Destiny and Heavenly Ordinances: Two Perspectives On The Relationship Between Heaven and Human Beings in Confucianism**, Higher Education Press and Springer-Verlag, Beijing, 2009, sf: 19.

İslamiyet'i ve tasavvuf anlayışını temel alan inanış, Mevlana'nın fikir dünyasında yer alan kader görüşünü temsil eder. Düşünüre göre kader, sonsuz kudreti elinde bulunduran Allah'ın her şeyi ölçümlemesi ve bilmesidir. Evrendeki düzenli işleyiş Allah'ın koymuş olduğu kanunlar ile sağlanmaktadır. Böylece Mevlana, Allah'ın ezeli takdirini kabul eden bir anlayış benimsemiştir.¹³¹ Bunun yanı sıra dünyevi hayatın durumuna yön vermek, insanoğlunun kişisel tercihlerine bağlanmıştır. Çünkü Mevlana için insan, yaratılan varlıklar arasında seçkin bir konuma sahip olarak seçme hakkını elinde bulundurmaktadır.¹³² Bu nedenle kader, Allah'ın sınır tanımayan külli iradesi ve insanın bağımsız olan cüzi iradesi ile bütünleşen bir yapı olarak tanımlanabilmektedir.

Yaratıcı ve yönetici güç olan Tian'in emirlerini içeren Tian Ming, Konfüçyüs'ün kader anlayışını yansıtır. Kaynağını Tian'in iradesinden alan kader, doğadaki mevcut yasalar ile birlikte bireyin beşeri yaşamındaki her türlü gelişim üzerinde de etkilidir. Bununla birlikte evrendeki düzenli işleyiş, Tian'in buyrukları doğrultusunda sürekliliğini sağlamaktadır. Buradan hareketle Konfüçyüs, Tian'in daimi gücünü kabul eden bir görüş ileri sürmektedir. Düşünüre göre dünyaya dönük yaşam, insanların hür iradesi sonucu şekillenmektedir. Çünkü insan, üstün vasıflar ile yaratılan bir varlık olarak tercih yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Dolayısı ile kader, Tian'in mevcut düzene ilişkin emirleri ve insanoğlunun kişisel kararları ile doğrudan doğruya bağlantılı bir özellik taşımaktadır.¹³³

¹³¹ Bknz: Öztürk, 2000: 51-52.

¹³² Bknz: Eyuboğlu, 2005: 62-63.

¹³³ Bknz: Ding, 2009: 35.

Mevlana der ki: “Suçu kendine ver, çünkü sen ektin, öyleyse Tanrı’nın vereceği karşılıkla, Tanrı adaletiyle uzlaşmaya bak. Düştüğün zahmetin, çektiğin ağrının sızısının sebebi, kötü hareketindedir; kötülüğü, yaptığın işten bil, bahttan bilme.”¹³⁴ Bu sözlerinden anlaşılacağı üzere düşünür, insanların sergilemiş olduğu davranışların sonucunun yine o insanları etkilediğini açıklamaktadır. Çünkü herkes, kendi özgür iradesi ile iyi ya da kötü yolu seçer. Bu nedenle de yaptığı tercihlerin neticelerinden kendisi sorumludur. Hiç kimse, başına gelen hadiselerden ötürü diğer insanları suçlu bulmamalıdır. Ayrıca Mevlana’nın söylediği bu sözler, Allah’ın belirlediği ilke ve buyruklara göre hareket edilmesi konusunda insanlığa bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Konfüçyüs’ün kader hakkındaki görüşleri ise şu sözlerinde saklıdır: “Ben, Tian’den şikayetçi değilim, insanları da suçlamıyorum. Elimden geldiği kadarı ile öğrenmeye gayret ediyorum. Böylelikle kişiliğimi ileri bir düzeye taşıyorum. Beni yalnızca Tian anlar!”¹³⁵ Söylemiş olduğu bu sözler ile düşünür, bir yandan Tian’in kaidelerine ve kaderine karşı çıkmadığını ve yaşamını olumlu yönde geliştirmek için çaba gösterdiğini açıklar. Bir yandan da Tian tarafından belirlenen emirleri yerine getirmeyen insanları itham etmediğini belirtir. Çünkü düşünüre göre her insan kendi hayat yolunu çizmekte özgürdür. Konfüçyüs, bu durum ile ilgili olarak insanlara itiraz etmemekle birlikte Tian’in emir ve kaidelerine karşı çıkılmaması gerektiğinin de önemle altını çizmektedir.

¹³⁴ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 78, Beyitler 430- 431.

¹³⁵ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Xian Wen Bölümü, 37. Kısım.

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığı takdirde hem Mevlana hem de Konfüçyüs'ün kader ile ilgili benzer fikirlere sahip olduğu anlaşılabilmektedir. Onlar, evrenin düzenine ilişkin yasaların var olduğunu destekler ve dünya hayatına bağlı olan emir ve kuralların etkisi üstünde dururlar. Onların fikirlerinde kader, evreni yaratan ve yöneten ilahi gücün belirlediği yasa, emir ve kurallardır. Buna göre kader, Mevlana için Allah'ın emirlerini, Konfüçyüs için Tian'in emirlerini kapsar. Böylece iki düşünürün görüşlerinde kader, öncelikli olarak doğa kanunlarının değişmezliğini sembolize eder. Doğanın döngüsel dengesi, varoluşun süreci ve devamlılığı gibi unsurlar, belirli kurallar çerçevesinde yapılandırılan özel bir düzenin temelini oluşturur. Bu nedenle kader, evrendeki düzenli işleyişe dayandırılan bir nitelik taşır.

Dünya merkezli görüşlerinde ortak bir paydada buluşan Mevlana ve Konfüçyüs, süregelen yaşam dahilinde her insanın bir kaderi olduğuna inanırlar. Mevlana'ya göre Allah'ın; Konfüçyüs'e göre ise Tian'in takdiri ile belirlenen kader, dünyevi hayatın seyrinde temel ölçüt olarak kabul edilir. Bu şekli ile kader, asla değişmeyen bazı öğeleri bünyesinde barındırır. Örneğin bir insanın doğum ve ölüm vakti, ulusu, anadili, ırkı, sosyal ve ekonomik durumu ya da yaşadığı koşullar gibi hususlar ilahi güç tarafından önceden kesinleştirilmiştir. Ancak beşeri yaşama ilişkin insanın tutum ve davranışları, kaderinin farklılaşmasına sebebiyet verebilir. Böylece belirlenen kaderin iyi ya da kötü yönde gelişme göstermesi, insanın hür iradesine bağlanmıştır. Dolayısı ile gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, kaderin değişmezliğini ilahi kudretin buyruklarına mal eder. Bunun yanı sıra iki düşünür, kaderin değişebilir özelliklerini insanların seçme özgürlüğü ile bağdaştırır.

2.4. Zıtlıklar

Yaratılışın daimi olduğu evren, durağan şeklinden arınan özelliği ile sürekli olarak değişim ve gelişim içindedir. Bu değişim ve gelişim içinde evren, birbirine zıt güçlerin varlığı neticesinde devamlılığını sağlamaktadır. Doğanın dengesini koruyan mevcut düzene ilişkin unsurlar, bu zıt güçlerin birbirini tamamlayan esasları ile meydana gelmiştir. Doğum-ölüm, kadın-erkek, gece-gündüz, sıcak-soğuk, iyi-kötü, aydınlık-karanlık, dost-düşman, hayır-şer, yeni-eski, sevinç-üzüntü gibi karşıt kavramlar, varoluşun devamlılığı ile ilişkili olan zıt kutupları sembolize etmektedir. Her bir kavram, aktif ve pasif kuvvetlerin birbirleri ile karşılıklı etkileşimi içinde anlam kazanmaktadır.

Sözlük kapsamında karşıtlık, karşıt olma ve çelişki gibi anlamlara gelen zıtlık kavramı, hem Mevlana hem de Konfüçyüs'ün evren hakkındaki görüşlerinde yer alan önemli bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğadaki her varlığın bir karşıtı olduğu konusunda hemfikir olan iki düşünür, zıtların birliğini evrenin düzenli işleyişi kapsamında açıklamaktadır. Buna göre varoluşun devam eden sürecinde ortaya çıkan zıtlıklar, dünyanın döngüsel değişimine de katkı sağlamaktadır. Yaşadığımız dünya, zıtların bazen birbirini tamamlaması, bazen de birbiri ile çatışması sonucu sürekliliğini korumaktadır. Bu nedenden dolayı karşıt kutupların birliği, evrenin uyumlu bütünlüğünü yansıtmak ile beraber ölçülülük ilkesi ile de bağdaşan bir özellik göstermektedir.

İslam dinini esas alarak fikirlerini beyan eden Mevlana'ya göre, evrenin düzenine hükmeden Allah'ın yaratmış olduğu her şey karşıtları ile varlığını devam ettirmektedir.¹³⁶ “Zıtlar, zıtlardan kaçır; ıfık ıfıdı mı gece kaçır. Temiz ad ağza geldi mi, ne pislik kalır, ne gam”¹³⁷ sözleri ile Mevlana, evrenin karşıtlıklardan meydana geldiğini ve Allah tarafından yaratılan her varlığın karşıt güçlere örnek teşkil ettiğini söyler. Canlı varlıklar arasında önemli bir konuma sahip olan insan, tüm zıt özellikleri iç dünyasında barındırır. Ayrıca düşünüre göre geçici dünya ile sonsuz dünyayı iki farklı noktada değerlendirmek, zıtların dengesini bozmaktır. Çünkü her iki dünya da zıtlıkların uyumlu dengesini aksettirmektedir.¹³⁸

Çin medeniyetinde evrenin temelini oluşturduğuna inanılan Yin-Yang, Konfüçyüs'ün fikri yolunda evrendeki düzeni koruyan zıt güçleridir. Hatırlanacağı üzere, Konfüçyüs'ün düşünce dünyasında evrenin düzenli işleyişini Tian Dao sağlamaktadır. Varoluşun sürekliliğini sağlayan sistem ise Yin-Yang olduğuna göre evrendeki düzenin temeli, zıtlıkların uyumlu dengesi olarak algılanabilmektedir. Böylece Konfüçyüs'ün evren görüşündeki yapı taşlarından biri olan Tian Dao kavramı içinde Yin-Yang sistemi merkezi bir konumdadır. Ayrıca Mevlana'nın gökyüzünü erkeğe, yeryüzünü ise kadına benzetmesinden¹³⁹ yola çıkıldığında Mevlana'nın zıtlıklar hakkındaki fikirlerinin Yin-Yang sistemini anımsatan bir niteliğe sahip olduğu anlaşılabilmektedir.

¹³⁶ “Mevlana'ya göre gerçeklik karşıt güçlerin bir sonucudur.” bkz: Çelik, 2002: 22.

¹³⁷ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 3. Cilt, sf: 22, Beyitler 187-188.

¹³⁸ Baldock, John, **Mevlana Gizli Öğretisi**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 232-233.

¹³⁹ Mevlana'nın bu benzetmesi ile ilgili olarak bkz: Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 3. Cilt, sf: 299-300, Beyitler 4400-4420 arası.

Mevlana ve Konfuçyüs'ün evren hakkındaki görüşleri özetlenecek olursa; iki düşünürün evreni yaratan ve yöneten ilahi bir gücün varlığını kabul ettiği söylenebilmektedir. İslam dini ve tasavvuf anlayışını temel alan Mevlana, evrenin yegane sahibi, mevcut düzeni sağlayan ve insanların kaderini belirleyen güç olarak Allah'ı benimser. Konfuçyüs'ün ilahi bir güç yüklediği Tian, her ne kadar Tanrı olarak adlandırılmamışsa da evrenin tek sahibi olarak tanımlanır. Göğe ve yere egemen bir konumda olan Tian, mevcut düzen için Tian Dao'yu, kader için Tian Ming'i oluşturmuştur. Konfuçyüs'ün açıkladığı bu kavramlar, hiçbir yerde yazılı olmayan kavramlardır. Ancak Mevlana'nın açıkladığı kavramların tümü Kur'an-ı Kerim'de yazılı olan kavramlardır. Böylelikle, iki düşünür arasındaki esas farklılığın inanç konusundan kaynaklandığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Mevlana, içinde yaşadığımız dünyanın geçiciliğini dile getirerek gerçek hayatın ölümden sonra başlayacağına inanır. Konfuçyüs ise, başka bir dünya hakkında konuşmaktan kaçınıp bu dünyaya yoğunlaşır. Ancak, iki dünya arasında ayırım yapmayı reddeden Mevlana için yaşadığımız dünya ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple hem Mevlana hem de Konfuçyüs'ün dünya hayatına odaklanarak görüşlerini sunduğu söylenebilmektedir. Dünya merkezli bir anlayışa dayanarak fikirlerini beyan eden iki düşünür, evrenin düzenli işleyişi için ilahi gücün buyrukları ve doğa kanunları üstünde önemle durur. Ayrıca onların evrenin düzenine ilişkin düşünceleri, ahlak görüşlerinin merkez noktasını oluşturur. Sonuç olarak, gerek Mevlana gerekse Konfuçyüs'ün dünya yaşamını merkeze alan bir anlayış çerçevesinde evren görüşlerine yön verdiğine dair bir değerlendirme yapılabilir.

3. BÖLÜM

MEVLANA VE KONFUÇYÜS'ÜN AHLAK GÖRÜŞÜ

3.1. İdeal Toplum

Sözlük kapsamında tanımlandığı şekli ile ahlak, toplum içinde yaşayan insanların kabullendiği ve uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallardır. Aktöre, sağtöre, iyi nitelikler, güzel huylar gibi anlamları karşılayan ve bilimsel alanda etik olarak da anılan ahlak, insanoğlunun kişisel ve sosyal hayatını şekillendirmesi ile ilgili olarak izlediği öznel yolu ifade etmektedir. Her türlü eylemin doğru ya da yanlış yöndeki gelişimini belirli kılan prensipler sistemini izah eden bu kavram, bünyesinde barındırdığı değerler ve kaideler ile sürekliliğini korumaktadır.¹⁴⁰

Farklı çağlarda ve değişik topraklarda hakimiyet kuran uygarlıkların yaşam biçimini düzenleme sürecinde temele aldıkları bir ahlak anlayışına rastlanmaktadır. Toplumların kültürel, dini ya da felsefi yapısı dahilinde ahlaka dönük bir anlayış ile ilişkili olarak bazı kaideler belirlediği ve bu kaideleri genelleştirdiği bilinen bir gerçektir. Bu hususta ahlak, toplumların sosyal ve siyasal düzeni, kültürel özellikleri, ortak alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri üzerinde önemli bir konum elde etmiştir.

¹⁴⁰ Ahlak kavramının tanımı ve temel nitelikleri hakkındaki bilgiler için bkz: Durak, Nejd, **Mevlana'nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Isparta, 2007, sf: 1-2.

Evren hakkındaki fikirlerini detaylı bir şekilde ele aldığımız Mevlana ve Konfuçyüs, dünyevi hayatın merkezine ahlak ilkesini yerleştirmiştir. Onların düşüncelerinde temas ettiğimiz evrenin düzeni, ahlak görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere, mevcut düzene ilişkin sürekliliğin sağlanması yolunda ilahi güç tarafından belirlenen yasalar ön plana çıkmıştır. Ayrıca evrenin düzenli işleyişi doğrultusunda ilahi gücün emirlerini yansıtan kader ve zıtlıkların birliği, doğadaki dengenin esas unsurlarıdır. Bu noktada evrendeki düzenin korunması için insanoğluna sorumluluk yüklenmiştir. Çünkü seçkin özellikler ile yaratılan insan, ahlaki yönden hareket edebilen yegane varlıktır.

Evrendeki düzenin korunmasında insanoğlunu sorumlu tutan Mevlana ve Konfuçyüs, ahlak görüşlerini açıklarken toplum yapısına öncelik verirler. Onlar, birbirinden farklı kültürel ortamlarda yetişerek değişik dönemlerde yaşamışlardır. Ancak, savaşların yıprattığı topraklarda umutlarını tamamen yitirmiş olan halk ile iç içe geçen bir hayat sürmüşlerdir. Bu nedenle sosyal ve siyasal boyuta ulaşan bir reform gerçekleştirmek, onların asıl hedefini temsil etmektedir. Bu amaç doğrultusunda benzer fikirlere sahip olan Mevlana ve Konfuçyüs, ideal bir toplum yaratma gayesi ile düşüncelerini dile getirirler. Bu bağlamda Mevlana, toplumun her kesimine hitap etmek isterken Konfuçyüs, toplumu yöneten hükümdara ulaşmayı arzu etmiştir. Hedef kitlesinden kaynaklanan bu farklılığa rağmen onlar, ideal bir toplum yaratmak için bazı prensipler belirleyerek sosyal yaşamın huzur, refah ve barışa kavuşabilmesi için ahlaki değerler üzerine yoğunlaşırlar.

Mevlana'nın yaşadığı dönem, Anadolu Selçuklu Devleti'nin en görkemli yıllarına işaret etmek ile birlikte toprak bütünlüğünün bozulduğu dağınıklık sürecini de kapsamaktadır. Soylu bir aileye mensup olan düşünürün erken yaşlarda tecrübe ettiği hicret olayı, hayatın tüm zorluklarını gözlemlemesine olanak sağlamıştır. Doğduğu topraklardan uzaklaşarak Anadolu'da yepyeni bir yaşama başlayan Mevlana, ayak bastığı yerlerde halkın çektiği sıkıntıların farkında olarak büyümüş, sosyal düzensizlikle çalkalanan Anadolu'nun vaziyetine birebir tanıklık etmiştir. Bu süreçte Selçukluların siyasal ve askeri dengesini alt üst eden Moğol istilası¹⁴¹, büyük bir endişe içinde yaşam mücadelesi veren halkın var olan ümitlerini de kaybetmesine sebebiyet vermiştir.

Sosyal düzenin yok olmaya başladığı Selçuklu Devleti, inanç bakımından karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü Anadolu toprakları, değişik uluslar tarafından kurulan uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan bir medeniyet merkezidir. Bu kültürel çeşitliliğin sınırları içinde, kesin kurallara bağlı kalınan bir ahlak anlayışından söz etmek imkansız duruma gelmiştir. Moğol işgali ile yıkıma uğrayan Selçuklu egemenliğinin inanç ve ahlak birliğinden yoksun olması, Anadolu'nun düşünsel durumunu etkileyen en önemli faktördür.¹⁴² Ayrıca Selçuklu sınırlarında kurulan beylikler, toplumsal bütünlüğün bozulma sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle genç yaşlarda bilgi ve deneyimleri ile düşünce dünyasını şekillendiren Mevlana, ahlaki değerler üzerine yapılandırılan ideal bir toplum oluşturabilmeyi amaç edinmiştir.

¹⁴¹ Türklerin toprak bütünlüğünü bozan ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni dağılma sürecine getiren Moğolların fetih hareketi ile ilgili detaylar için bkz: Mcneill, William H., **Dünya Tarihi**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, sf: 340-342.

¹⁴² Moğol istilasının Anadolu'daki sosyal etkileri için bkz: Hassan, Ümit ve diğerleri, **Türkiye Tarihi I: Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, Cem Yayınları, İstanbul, 2000, sf: 354-355.

Toplumsal düzenin yeniden sağlanması amacıyla Mevlana, İslam dini ve tasavvuf anlayışı çerçevesinde gelişen bir ahlak görüşünü benimsemiştir. Düşünürün fikri yolunu temsil eden İslamiyet inancı, insanlığın ahlaki değerler ile donatılması gerektiği üzerinde önemle durmaktadır. Bu bağlamda Allah'ın iradesi ile korunan evrenin dünyevi hayata yönelik düzeni, insanlığa mal edilmiştir. Çünkü, Allah'ın yarattığı varlıklar arasında elinde bulundurduğu üstün özellikler ile insan ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bunun yanı sıra, "Alemden maksat insandır; insandan maksat da o soluktur."¹⁴³ sözleri ile Mevlana, evrenin yaratılma amacını da insanoğluna dayandırmıştır. Dolayısı ile insan ve ahlak, İslamiyet inancı bünyesinde birbirini tamamlayan bir değer kazanmıştır.

Ahlaki arınma yolunu ifade eden tasavvuf, bu yönüyle insanı Allah'a yöneltir ve manevi birleşmeye hazırlar.¹⁴⁴ Tasavvufi düşüncede karşımıza çıkan vahdet-i vücud, Mevlana'nın ahlak görüşleri üzerinde etkisi olan diğer bir anlayıştır. Çünkü Allah, evren ve insan özdeşliğine karşılık gelen bu anlayış, mutlak varlık olarak yalnızca Allah'ın gerçekliğini esas almaktadır.¹⁴⁵ Böylece düşünür, ahlaki fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu ifade eder; varoluşun Allah'ın yoluna erişmek olduğunu belirtir ve insanın Allah'ı keşfederek ahlaki değerlere kavuşacağına inanır.¹⁴⁶ Sonuç olarak Mevlana'nın fikirlerinde beliren ideal toplum, İslam dini ve tasavvuf anlayışı ile bütünleşen ahlaki değerleri temsil etmektedir.

¹⁴³ Mevlana, Celaleddin Rumi, **Mecalis-i Seb'a (Yedi Meclis)**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya, 1965, sf: 45, II. Meclis.

¹⁴⁴ Altıntaş, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, sf: 12.

¹⁴⁵ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan-Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 141.

¹⁴⁶ Ayrıntılar için bkz: Durak, Nejdet, **Mevlana'nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Isparta, 2007, sf: 11-12-13.

Konfuçyüs'ün yaşadığı İlkbahar Sonbahar Dönemi, derebeylik sisteminin çöküş sürecine girmesi nedeniyle egemenliğin dağılmaya yüz tuttuğu bir dönemdir. Merkezi otoriteye karşı gelen beylikler arasında yaşanan iktidar mücadeleleri, sosyal düzenin yapısı üzerinde ağır sonuçlar doğurmuştur.¹⁴⁷ Düşünürün çocukluğundan itibaren maddi sıkıntılar içinde büyümesi, yaşam koşullarının beraberinde getirdiği zorlukların bilincinde olmasına imkan sağlamıştır. Gençlik ve olgunluk yılları boyunca gerçekleştirmiş olduğu seyahatler, bozulan düzenin tüm olumsuz yönleri ile görmesini sağlamanın yanı sıra halkın çektiği ıstırapları anlamasına da katkı sağlamıştır.¹⁴⁸ Siyasal birliğin parçalanmaya başlaması, hayatta kalabilme kaygısı ile yaşayan halkın yeşerebilecek umutlarını da yitirmesine yol açmıştır.

Batı Zhou Hanedanlığı zamanında ülkeye hakim olan toplumsal düzen, İlkbahar Sonbahar Dönemine gelindiğinde tamamen yok olmuştur. Ayrıca Li kuralları olarak isimlendirilen ve ahlaki değerleri esas alan geleneklerin sosyal yaşam üzerindeki etkisi de sönmeye başlamıştır. Ayrılıkların baş gösterdiği bu buhranlı dönemin idari anlayışından hoşnut olmayan Konfuçyüs, Batı Zhou döneminin yönetim şeklini benimsemiştir. Düşünüre göre Li kurallarına bağlı bir ahlaki yapı, geniş topraklara yayılan bir hakimiyetin siyasal ve sosyal bütünlüğünü koruyabilmektedir.¹⁴⁹ Bu nedenden dolayı gençlik çağlarında edindiği bilgi ve tecrübeler ile fikri yoluna yön veren Konfuçyüs, ahlaki değerlere bağlı kalınan ideal bir toplum yaratabilmeyi hedeflemiştir.

¹⁴⁷ Raid, T.R., **Confucius Lives Next Door: What Living In The East Teaches Us About Living In The West**, Random House Inc., New York, 1999, sf: 92.

¹⁴⁸ Bao, Peng Shan, **Shuo Kong Zi**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxiang Chubanshe, Shanghai, 2010, sf:129.

¹⁴⁹ Li, Ling, **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008, sf: 145-146.

Toplumsal düzenin yeniden sağlanması amacıyla Konfüçyüs, evren hakkındaki fikirlerini temel alarak Li kurallarına dayanan bir ahlak görüşünü kabullenmiştir. Savunduğu ilkeler ise Tian tarafından belirlenen düzene ve buyruklara uygun bir yaşam sürmek üzerine kurulmuştur. Göğün ve yerin yöneticisi konumunda olan Tian'ın dünyevi yaşama dayandırdığı yasalar, ahlak kurallarını temsil etmektedir. Evrenin düzeninde en yüksek yargı mercii olan Tian, emirler ile insanlığın tutum ve davranışlarını sorgulamaktadır. Beşeri ilişkilerin özünü yansıtan ahlak, yaratılan varlıklar içinde doğası gereği insanoğluna mal edilmiştir. Çünkü insanı insan yapan gerçek unsur ahlaki değerlerdir.¹⁵⁰

Evreni yaratan ve yöneten Tian, Konfüçyüs'ün düşünce ekseninde ahlaki değerlerin sembolik gücüdür. Tian'i ve iradesini bilmek, emirlerine hürmet etmek ve evrenin düzenine uygun bir yaşamı tercih etmek, ideal bir toplum yolunda atılması gereken ilk adımları ifade etmektedir. Ayrıca siyasal istikrarın sağlanabilmesi ve toplumun güven ile huzur ortamına kavuşabilmesi adına, Li kurallarına bağlı kalınan bir yönetim anlayışı benimsenmelidir.¹⁵¹ Sonuç itibari ile sosyal hayatın şekillenmesi yolunda insanoğluna sorumluluk yükleyen düşünür, siyasal birliğin temin edilmesi uğruna Li kurallarını esas alan bir fikir beyan etmiştir. İnsanın doğasını yansıtan ve eylemleri ile açığa çıkan ahlak, Konfüçyüs'e göre Tian tarafından yaratılan evrenin düzenli işleyişi yolunda anlam kazanmaktadır.

¹⁵⁰ Ding, Weixiang, **Destiny and Heavenly Ordinances: Two Perspectives On The Relationship Between Heaven and Human Beings In Confucianism**, Higher Education Press and Springer Verlag, Beijing, 2009, sf: 37.

¹⁵¹ Konfüçyüs'e göre ideal bir toplumun öz varlığını yansıtan siyasi yapının Li kuralları üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Bu konu hakkındaki detaylı bilgiler için bkz: Li, Mu Sheng, **Bu Yi Kong Zi**, Dong Fang Chubanshe, Beijing, 2007, sf: 86-102.

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında hem Mevlana'nın hem de Konfüçyüs'ün evren hakkındaki fikirlerine paralel olarak gelişen bir ahlak görüşünü savunduğu anlaşılabilmektedir. Onların düşünce ekseninde ahlak, evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan ilahi kudretin insanlığa verdiği asıl emir olarak değer kazanmıştır. Bu noktada ilahi gücün varlığını kabul etmek, koymuş olduğu kurallara uymak ve mevcut düzene bağlı kalmak, insanoğlunun dünyevi yaşamındaki başlıca görevidir. Çünkü insan, ahlaki değerleri doğasında bulunduran tek varlık olarak yaratılmıştır. Dolayısı ile Mevlana ve Konfüçyüs'ün görüşlerinde yer alan ahlak, seçkin bir varlık olan insan ile özdeşleştirilmiştir. Aralarında beliren inanç farklılığına rağmen, bu konuda her iki düşünürün de insanı merkeze alan bir anlayışı benimsediği söylenebilmektedir.

Dünya hayatına istinaden ahlaki değerleri temel alan Mevlana ve Konfüçyüs, idealleri doğrultusunda sosyal düzene odaklanmıştır. Bu bakımdan, onların yaşamış olduğu toprakların dönemsel özellikleri hedeflerine yön veren en önemli unsurları oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere onlar, kişisel çıkarların siyasal bütünlüğü bozduğu bir ortamda yetişmiş ve halkın çektiği sıkıntılara birebir şahitlik etmiştir. Bu nedenle güven ve barışın egemen olduğu bir toplum, onların ortak gayesini ifade etmektedir. Çatışmaların ve anlaşmazlıkların son bulması uğruna her insan, evrenin düzenli işleyişi gereğince üzerine düşen ahlaki sorumluluğunu yerine getirmek ile yükümlüdür. Böylelikle, insan ve ahlak özdeşliğini savunan iki düşünür için kilit noktanın toplumsal düzenin sağlanması olduğu açıkça anlaşılabilmektedir.

3.2. İdeal İnsan

En genel anlamı ile insan, dünyayı bütünü ile algılayabilen, düşünebilme ve konuşabilme yeteneğine sahip olarak üretebilme becerisi ile yaşayan varlık olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel sonuçlar ışığında insan, biyolojik canlılar arasında seçkin bir konumda bulunmaktadır. Felsefe ve dini inançlar kapsamında ise insan, mizaç ve ahlak yönünden üstün vasıflar ile yaratılan en güzel varlık olarak betimlenmiştir. Bu bağlamda evrenin yaratıcısı olan ilahi kudretin varlığına en somut delil de insandır. Fiziksel yapısında beliren kusursuzluğun dışında yalnızca kendine bahşedilen nitelikler ile en gelişmiş canlı olan insan, nefes alabildiğimiz dünyanın hakimiyetini elinde bulundurmaktadır. Çünkü insanoğlu, evrendeki işleyişin dünyadaki düzeninde en ön safta yer almaktadır.

Dünya hayatına dönük bir anlayış ile ahlak görüşlerini açıklayan Mevlana ve Konfüçyüs için insan, ilahi gücün iradesini kavrayabilen yegane varlıktır. Onların fikri yolunda evrenin sürekliliğini sağlayan mevcut düzen, kendine has özellikleri sayesinde insan ile bağdaştırılmıştır. Doğanın dengesini korumak adına en büyük sorumluluğu yüklenen insan, Mevlana ve Konfüçyüs'ün amaçları doğrultusunda merkezi bir noktada yer almaktadır. Çünkü ahlak, insanı diğer varlıklardan ayrı tutar. Buna göre hem Mevlana hem de Konfüçyüs, mevcut düzenin gerektirdiği gibi ahlaki değerlerle bütünleşen kişiyi ideal insan olarak kabul eder. Nitekim onların temel hedefini yansıtan ideal bir toplum, ideal insanların varlığı ile anlam kazanmaktadır.

İslamiyet'in etkisiyle insanlığın yaşamı üzerinde duran Mevlana, bireyin Allah ve diğer fertler arasındaki ilişkilerine büyük önem vermiştir. Evrendeki dengenin temel unsuru olan zıt güçler, diğer varlıklar arasında ayrıcalıklı niteliklere sahip olan insanın doğasına da hakim durumdadır.¹⁵² Bu yönüyle dünyevi hayatın çelişki ve anlaşmazlıklarına örnek oluşturan insanın duygu ve düşünceleri arasında yaşadığı çatışmalar, yaradılışındaki zıtlıkları yansıtır. Mevlana'ya göre insanın gayesi, iç dünyasında yaşadığı çatışmalara son vererek ahlaki değerlerin manevi boyutuna erişmek olmalıdır. Çünkü aklı ile evreni tanıma fırsatı bulan insan, Allah'a ulaşabilme yolunu keşfedebilecek gücü de elinde bulundurmaktadır.

Mevlana'da insan, öncelikle Kur'an-ı Kerim temelli görüşlerinde ortaya çıkmaktadır.¹⁵³ Düşünüre göre evrenin yaratılma amacı olan insanın yerine getirmesi gereken vazifeleri bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin Kur'an-ı Kerim'de şu ayet yer almaktadır: “Biz emaneti/temsil yetkisini göklere, yere ve dağlara sunmuştuk da, onlar emanetin sorumluluğunu yüklenmekten çekinmişler ve kabul etmemişlerdi. Ancak emanetin sorumluluğu insana yüklendi.”¹⁵⁴ Bu ayet düşünüldüğünde, yüce bir sorumluluk taşıyan insanın dünyanın hakimiyetini elinde bulunduran tek varlık olarak yaratıldığı yargısına varılabilmektedir. Bunun yanı sıra Allah'ın iradesine bağlı olarak insana bahşedilen emanet, evrendeki mevcut düzen ile ilişkilendirilmiştir.

¹⁵² “Mevlana'ya göre insan, ölüm ile ölümsüzlüğü, iyi ile kötüyü, ilahi olanla beşeri olanı benliğinde birleştiren bir toplayıcı ortamdır. (vasat-i camia)” Durak, Nejd, **Mevlana'nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Isparta, 2007, sf: 4.

¹⁵³ Mevlana'nın Kur'an-ı Kerim temelli insan görüşünü Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk şöyle ifade eder: “Mevlana, hem kendi bakışlarını hem de Kur'an düşüncesinin bakışını yaşayan insana çevirmiştir.” Öztürk, Yaşar Nuri, **Mevlana Celaleddin Rumi ve İnsan**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, sf: 39.

¹⁵⁴ Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur'an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009, Azhap Suresi, 72. Ayet, sf: 602.

İlahi kudret tarafından kendisine bağışlanan emanetten sorumlu tutulan insan, Allah'ın belirlediği emirlere de uymakla yükümlüdür.¹⁵⁵ Yaradılışın hikmetini temsil eden ve irade özgürlüğüne sahip bir varlık olarak yaratılan insan, Allah'ın buyruğunu yerine getirmek ya da yok saymak arasında bir seçim yapabilmekte ve kişisel tercihleri doğrultusunda evrenin düzenine yön verebilmektedir. Allah'ın yoluna varmak da yolundan uzaklaşmak da bireyin hür iradesine bağlıdır. Böylece Allah'ı ve arzusunu keşfetmek insanın kendi elindedir. Buna göre Allah'ın arzusu, eşsiz nitelikler ile var ettiği insanın bünyesinde bulundurduğu ahlaki değerleri eyleme dönüştürmesidir.¹⁵⁶ Çünkü ahlak, İslam dininin özü, esası ve bizzat kendisidir.¹⁵⁷

Mevlana'nın Kur'an-ı Kerim temelinde şekillenen insan hakkındaki fikirleri, tasavvufta görülen varlık birliği görüşüyle bütünleşmektedir. İnsan ve evren birlikteliğini savunan tasavvufa göre, varoluşun amacı Allah'a varmaktır. Varlık birliği kapsamında insan, ilahi kudretin dünyevi hayat üzerindeki gayesini temsil etmektedir. Bu bağlamda Allah'ın yüceliğine en büyük kanıt oluşturan insan, özü itibari ile mutlak varlığın tecellisidir. Bu konuya ilişkin Mevlana der ki: "İnsan, bir hamur teknesi boyundadır; ama gökten de üstündür, esirden de. En güzel şekil olan insan şekli, arştan da yücedir, üstündür, düşünceye sığmaz. Bu paha biçilemez şeyin değerini söylesem ben de yanarım, duyan da yanar."¹⁵⁸ Bu sözleri ile düşünür, insanın üstün bir varlık olarak yaratıldığına vurgu yapmaktadır.

¹⁵⁵ Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 85.

¹⁵⁶ "Ahlakın fiiliyata dökülmesi, Allah'ın en büyük arzusudur." bkznz: Raju, P.T ve diğerleri, **Asya Dinleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002, sf: 699.

¹⁵⁷ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan-Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 86.

¹⁵⁸ Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 65.

İnsanoğlunu seçkin bir konuma yükselten vahdet-i vücud görüşünü bütünüyle benimseyen Mevlana, kendinde yaşattığı mutlak varlığın kemalini insanda bulmaktadır. Ona göre insanda en değerli olan şey güzel ahlakıdır. “Bu cihanı araştırdım, ahlak güzelliğinden daha değerli bir şey görmedim” diyen Mevlana’nın insanda aradığı esas meziyetler, edep ile alçak gönüllülüktür. Çünkü edep, esrar perdesini kaldıran kuvvettir.¹⁵⁹ Bu noktada düşünürün fikir ekseninde ahlaki değerler ile bezenen insan, İnsan-ı Kamil (Kamil İnsan) olarak tanımlanmıştır. Ona göre kamil insan, Allah’ın yoluna kavuşabilen ideal bireyi tasvir etmektedir. Ahlakın gerçek temsilciliğini yapan kamil insanın, ilahi kudretin varlığına ulaşabilmesi adına sahip olması gereken bazı kişisel özellikler de bulunmaktadır.

Mevlana için kamil insan, öncelikli olarak kendisini maneviyat yoluna adanmalıdır. Allah’ın iradesini kabul etmek ile birlikte tayin ettiği buyruklara da uymak zorundadır. Onun bakış açısında ahlaki sorumluluğun ilk adımı Allah’a inanmaktır. Evrenin düzenine uygun bir yaşam benimsemesi gereken ideal insan, insan sevgisi ve dürüstlük kavramlarını kalbinde barındıran, nefsinden kurtularak kötü huylardan arınan, bencillik duygusundan uzak, ölçülü davranmayı bilen, aile bağlarına önem veren, aklını doğru yönde kullanan, bilgi ile fazilet sahibi olan ve insanlığa fayda sağlamaya çalışan bireyi ifade etmektedir.¹⁶⁰ Mevlana’nın ahlak görüşünde bu nitelikler ile gelişen bireyler, idealinde yer alan toplumun temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

¹⁵⁹ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan-Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf: 151.

¹⁶⁰ “Mevlana, ahlaki bir varlık olarak iyi değerlere sahip olmayı insan ruhunun olgunlaşması; ilahi bir kişilik kazanması olarak tanımlamaktadır.” Durak, Nejd, **Mevlana’nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Isparta, 2007, sf: 6.

Dünyevi hayata odaklanarak ahlak görüşlerini açıklayan Konfüçyüs, insanın Tian ve diğer bireyler ile ilişkilerine yoğunlaşan bir yaklaşım benimsemiştir.¹⁶¹ Anımsanacağı üzere evrenin temelini oluşturan Yin-Yang, gökyüzü ve yeryüzünü dengede tutan kozmik güçler olarak kabul edilmiştir. Bu karşıt güçlerin uyumu insanoğlunun yaşamına örnek teşkil eden kaynaktır. Doğası gereği zıt kutuplara bağlı olan insan, evrendeki düzenin gerektirdiği biçimde hareket etmelidir. Bu noktada birey, bünyesinde bulundurduğu karşıt kuvvetlerin uyumlu dengesini koruyarak eylemlerine yön vermek zorundadır. Düşünüre göre insanın amacı, en yüce kudreti temsil eden Tian'in varlığını tanıyarak ahlaki yola ulaşmak olmalıdır.¹⁶²

Konfüçyüs'de insan, evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan Tian ile doğrudan bağlantılı bir özellik taşımaktadır. Gökyüzü, yeryüzü ve insanoğlu, mükemmel bir bütünlük içinde yaratılan evrenin temel parçalarını oluşturmaktadır. Gök, ilahi anlamı ile Tian'i betimlerken; yer, somut anlamı ile insanlığı tasvir etmektedir. Tian'in can verdiği varlıklar arasında yeryüzüne hakim konumda bulunan insan, doğal dünyanın kusursuz ahengini sembolize etmektedir.¹⁶³ Bu bakımdan, gök ve yer arasında var olan dengenin sağlanması konusunda en büyük sorumluluk insanlığa verilmiştir. Bu konuya ilişkin insanın esas görevi, Tian tarafından belirlenen doğa kanunlarına uymaktır. Bu kanunlar, evrendeki düzenli işleyişi yansıtan bir nitelik taşımaktadır. Dolayısı ile insan, doğadaki dengenin korunması adına mevcut düzene uygun bir hayat sürmeyi ön planda tutmalıdır.

¹⁶¹ Tian ve insanlık arasındaki bağlantıyı kapsayan “天人合一 Tiān Rén Hé yī” anlayışı için bkz: Li, Ling, **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008, sf: 154-155.

¹⁶² Wang, Su, **Kong Zi Jia Yü I-II**, Wan Juan Chuban Gongsi, Shenyang, 2009, 2. Cilt, sf: 333.

¹⁶³ Yu, Dan, **Confucius From The Heart: Ancient Wisdom For Today's World**, Macmillan Publishers Ltd., New York, 2009, sf: 13.

Tian'in iradesine dayandırılan mevcut düzene bağlı kalmakla yükümlü olan insan, onun tayin ettiği buyruklara da uymak zorundadır. Ancak hür bir iradeye sahip olarak yaratılan insan, Tian'in emirlerini kabul etmek veya göz ardı etmek konusunda bir seçim yapabilmektedir. Evrendeki düzenli işleyişe göre yaşamak ya da yaşamamak, insanın şahsi kararları doğrultusunda gerçekleşmektedir.¹⁶⁴ Bununla birlikte kaderinde meydana gelebilecek değişiklikler, bireyin kendi tutum ve davranışları ile bağdaştırılmıştır. Nitekim, Tian'in ve arzusunun farkına varabilmek, insanın kendi elindedir. Arzusu ise, insanın doğasında var olan ahlaki değerleri eyleme geçirmesidir. Çünkü ahlak, Tian'in insanoğluna sunduğu gerçek kanundur.

Konfüçyüs'e göre insan, Tian tarafından yönetilen evreni tamamlayan yegane kuvvettir. Evrenin düzeni ise insanların dünya yaşamına dayanan ahlaki değerleri ifade eder. Bu nedenle insan, ahlak bütünlüğünü temel alan bir anlayış ile dünyadaki vazifesini yerine getirmelidir. Bu noktada Konfüçyüs, ahlaki değerler doğrultusunda yaşamına yön verebilen bireyi Jun Zi (君子) olarak tanımlamaktadır. Düşünürün ideal insan modelini sembolize eden Jun Zi, göğün ve yerin uyumlu birlikteliğine itibar etmeli ve evrendeki düzeni bozabilecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır. Ona göre toplumda yaşayan her birey, ideal bir yetkinliğe ulaşabilme imkanına sahiptir. Önemli olan Tian'in emirlerine hürmet etmek ve evrendeki mevcut düzene uygun yaşamaktır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Ding, Weixiang, **Destiny and Heavenly Ordinances: Two Perspectives On The Relationship Between Heaven and Human Beings In Confucianism**, Higher Education Press and Springer Verlag, Beijing, 2009, sf: 22.

¹⁶⁵ “Konfüçyüs, “Tian'in emrini bilmeden Jun Zi olmak imkansızdır” diyerek var olduğu şekliyle dünyanın zorunluluğunu kabul etmenin önemini açıklamıştır.” Fung, Yu-Lan, **A Short History of Chinese Philosophy**, Macmillan Publishing Co. Inc., New York, 1966, sf: 45.

Konfuçyüs'ün ideal insana yönelik hedeflerinde öncelikli kişi, ülkeyi yöneten hükümdardır.¹⁶⁶ Çünkü egemenlik kurduğu topraklarda idari yetkiyi elinde bulunduran hükümdar, sahip olduğu ahlaki değerler ile halka örnek olmak zorundadır. Bu konuya istinaden Konfuçyüs der ki: “Hükümdarın kişiliği rüzgarı andırır; halkın kişiliği ise otu andırır. Rüzgar öyle bir eser ki o otu aşağıya doğru eğdirir.”¹⁶⁷ Bu sözlerle düşünür, ülkeyi yöneten hükümdarın topluma yön veren kuvvet olduğunu dile getirmektedir. Jun Zi olma yolunda merkeze yerleşen hükümdar, Tian'in iradesini tanıyan ve evrendeki yasalara itibar eden bir tutum benimsemelidir. En önemli vazifesi ise, hakim olduğu topraklar içinde yaşayan halkı ahlaki değerleri prensip edinerek yönetmektir.

Konfuçyüs, ideal insanın sahip olması gereken bazı temel ilkeler öne sürmüştür. Bu ilkeler, “ahlaklı; erdemli olmak, insanları sevmek, Li kurallarına uymak, örnek evlat olmak, dürüst olmak, aşırılıktan kaçınmak, bilgili olmak, akılcılık, sadık olmak, bağışlamak, cesur olmak, bulunulan mevkiye uygun davranışlar içinde olmak” olarak sıralanmaktadır.¹⁶⁸ Başta hükümdar olmak üzere toplumda yaşayan her birey, Jun Zi olma yolunda bu ilkelere eksiksiz bir şekilde sahip olmalı ve sosyal düzenin sağlanması adına üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Çünkü ideal bir toplum, ideal insanların varlığı ile anlam kazanmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Li, Mu Sheng, **Bu Yi Kong Zi**, Dong Fang Chubanshe, Beijing, 2007, sf: 138.

¹⁶⁷ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yan Hui Bölümü, 19. Kısım.

¹⁶⁸ Temel İlkeler: “Dào Dé 道德 (ahlaklı, erdemli olmak), Rén 仁 (insanları sevmek; insan sevgisi), Lǐ 礼 (Li kurallarına uymak), Xiào 孝 (örnek evlat olmak), Yì 义 (dürüstlük; doğru ve dürüst olmak), Zhōng Yōng 中庸 (aşırılıktan kaçınmak), Zhī 知 (bilgili olmak), Lǐ Zhì 理智 (akılcılık), Zhōng 忠 (sadakat; sadık olmak), Shù 恕 (bağışlamak), Yǒng 勇 (cesur olmak), Zhèng Míng 正名 (bulunulan mevkiye uygun davranışlar içinde olmak, adına yakışır davranışlar içinde olmak)”

¹⁶⁹ Wang, Su, **Kong Zi Jia Yü I-II**, Wan Juan Chuban Gongsi, Shenyang, 2009, 2. Cilt, sf: 348-349.

Mevlana ve Konfuçyüs'ün görüşlerinde merkezi bir noktada bulunan insan, yaradılışı gereği benliğinde bulundurduğu ahlaki değerlerin farkına varması sonucunda gerçek varlığına kavuşabilmektedir. Bu uğurda belirlenen konuma erişmeyi başarabilen birey, onların düşünce temelinde ideal insan olarak vasıflandırılmıştır. Mevlana'nın kamil insan; Konfuçyüs'ün ise Jun Zi olarak tanımladığı ideal insan, onların evren hakkındaki görüşleri ile doğrudan bağlantılı bir niteliktedir. Onların fikri yolunda evrenin işleyişine uygun olarak gelişen bir yaşam, ideal insanın dünyevi hayata yönelik esas vazifesini temsil eder. Aynı zamanda, ilahi gücün emirleri ve mevcut düzenin kuralları kapsamında hareket etmesini bilen bireylerin varlığı, onların hedefinde yer alan ideal toplum ve o toplumdaki dirliğin sağlanması için şart koşulmuştur.

Ortak bir gaye ile ahlaki değerleri temel alan iki düşünürün beyan ettiği görüşlerde birtakım farklılıklar da göze çarpmaktadır. Buna göre Mevlana, ideallerindeki bireyi geniş bir yelpazede tanıtırken Konfuçyüs, egemenlik gücünü elinde bulunduran kişiyi ön planda tutmaktadır. Hükümdara öncelik vermesinin yanı sıra Konfuçyüs, Mevlana'ya paralel olarak herkesin ideal insan olabilme imkanına sahip olduğuna da vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte onlar, insanların ahlak bütünlüğüne ulaşabilmesini gerektiren bazı karakteristik özellikler açıklamışlardır. Bu özellikler, herkesin ahlaki yönden gelişmesine fırsat sunan prensipler olarak sıralanmıştır. Sonuç olarak, toplumsal düzenin sağlanması adına tüm fertlerin çaba göstermesi göz ardı edilemez bir hale getirilmiştir.

3.3. Ahlaki Değerler

Mevlana ve Konfüçyüs, ideal insanın özelliklerini açıklarken sergilediği tutum ve davranışların tümünü ahlaki değerlerin gerektirdiği ilkelere uygun olarak yapılandırılması gerektiği konusunda uzlaşmaktadır. İdeal insan, kendi varlığını bildiği takdirde genel manası ile evrendeki düzeni keşfedebilir. Mevlana'ya göre, “Allah’a ulaşamayan insan, kamil insan değildir.”¹⁷⁰ Bu mevzu ile ilgili olarak Konfüçyüs ise; “Tian’ın emirlerini anlayamayan bir insanın Jun Zi olması imkansızdır”¹⁷¹ sözlerini söylemiştir. Bu anlayış ışığında onlar, ilahi kudretin varlığını ve koymuş olduğu kanunları reddeden bireyin ideal insan vasfına erişebilmekten uzak olduğuna vurgu yapmaktadır.

Evrendeki düzeni tamamlayan zıt güçlerin insanın doğasına da hakim olduğu düşünülürse ideal insana karşıt durumda olan bir insanın varlığı inkar edilemez bir niteliğe bürünmektedir. İdeal insanın zıt anlamını karşılayan ve evrenin düzenine ters düşen bir yaşantıyı benimseyen kişi, ilahi gücün gerçekliğini kavrayamaz. Bu bakımdan ahlaki değerlerden yoksun olan insan, Mevlana ve Konfüçyüs’ün düşünce dünyasında “Küçük İnsan” tanımıyla değerlendirilmiştir. Mevlana, küçük insanı “İnsan-ı Sağır”¹⁷² olarak betimlerken Konfüçyüs, değersiz ve sıradan insan manasını taşıyan “Xiǎo Rén (小人)”¹⁷³ tabirini kullanmıştır.

¹⁷⁰ Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, sf:142.

¹⁷¹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yao Yüeh Bölümü, 3. Kısım.

¹⁷² Bknz: Öztürk, 2000: 35.

¹⁷³ Bknz: Li, 2008: 181.

İdeal insan, külli bir benliğin üstünlüğüne sahip olduğu için maneviyat yolunu tercih eder. Küçük insan ise cüzi bir kişiliğin sıradanlığına sahip olduğu için maddiyat yolunu tercih etmektedir. Bu konuya ilişkin Mevlana der ki: “Kim maddi varlığından kurtulur, benliğinden çıkar, yok olursa, ancak o hakikat gözü ile Hakk’a yönelir. Etten, kemikten bir yığın olan bu bedende oturmakla beraber, o hadiseler, sebeplere bürünerek karşısına çıkan cevheri görür.”¹⁷⁴ Düşünürün sözleri ile benzerlik göstererek Konfüçyüs der ki: “Jun Zi, ahlak yoluna baş koyarken; Xiao Ren, toprak sahibi olmaya gönül bağlar. Jun Zi, kanunu ön planda tutarken; Xiao Ren, imtiyazı ön planda tutmaktadır.”¹⁷⁵ Bu noktada ideal insan, dünyevi yaşama dönük maddi arzulardan arınarak manevi düzene kendini adayabilen bireyi tasvir etmektedir.

Mevlana ve Konfüçyüs’ün ahlak görüşlerindeki ideal insan ile küçük insan, iyi ve kötü kavramlarının bireyselliğe dönüştüğü iki farklı karakter olarak kabul edilmiştir. Çünkü ahlaki değerlerin temelini oluşturan iyi ve kötü kavramları, insanoğlunun bünyesinde barındırdığı zıtlıklara somut bir kanıt teşkil eder. Nasıl ki karşıt güçler, evrenin sürekliliğini tamamlayıcı unsurların temelidir; iyi ve kötü kavramları da insandaki karakter yapısının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan kötülük olmadığı sürece iyiliği keşfedemediği gibi, iyilikten vazgeçen bir birey de kötülüğün yoluna sürüklenmekten geri duramaz. Bu sebepten ötürü birinin varlığı diğeri ile örtüşen iyi ve kötü kavramları, insanoğlunun yaradılışına özgü nitelikler arasında yer almaktadır.

¹⁷⁴ Can, Şefik, **Divan-ı Kebir’den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, Cilt VI, Gazel 2891.

¹⁷⁵ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Li Ren Bölümü, 11. Kısım.

Gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, insanlığın iyiye ve doğruya yönelmesi amacı ile görüşlerini beyan eder. Onların bakış açısında iyi huy ile huylanmak, en değerli meziyet olarak değerlendirilir. Bir kişi, kendisine kötülük edenlere karşı bile iyilik yapabildiği takdirde ideal insan olma yolunda ilk adımı atmış sayılmaktadır. Bu durum ile ilgili olarak Mevlana der ki: “İyilik ettiğin müddetçe görürsün ki sağ-esen yaşamaktasın, rahat soluk alıyorsun, hoşsun. Fakat bir kötülükte bulundun, bir fenalık ettin mi o yaşayış, o zevk gizleniverir.”¹⁷⁶ Bu sözleri ile düşünür, iyiliğin dünyevi yaşam üzerindeki önemine değinmektedir. Konfüçyüs ise şu sözleri söyler: “İdeal insan, başkalarının iyilik yoluna erişebilmesine yardımcı olur; fakat onların kötülük yapmasına asla destek vermez. Küçük insan ise tam aksi yönde bir tutum sergiler.”¹⁷⁷ Buna göre iyilik, ideal insanın vasıfları ile ilişkilendirilirken kötülük, küçük insanın özellikleri ile bağdaştırılmıştır.

Onların fikri yolunda iyiliğe ulaşabilmenin ilk koşulu ahlaki değerlere sahip olmaktan geçer. Mevlana için ahlaklı olmanın önemi şu sözlerinde saklıdır: “Tanrı’dan edebi gözetmek için başarı dileyelim; edepsiz, Tanrı’nın lütfundan mahrum kalmıştır. Edepsiz, yalnız kendine kötülük etmez; bütün çevreye ateş salar. Şu gök, edep yüzünden ışıklarla dopdolu bir hale gelmiştir; melek, edep yüzünden suçtan arınmıştır, tertemiz olmuştur.”¹⁷⁸ Bu sözler ışığında düşünür, ahlakın üstün değerlerine işaret ederek Allah’ın yolundan uzaklaşmamak gerektiğini izah etmektedir.

¹⁷⁶ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 512, Beyitler 3494-3495.

¹⁷⁷ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yan Hui Bölümü, 16. Kısım.

¹⁷⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 53-54-55, Beyitler 78-79, 91.

Konfuçyüs’e göre ideal insan, ahlaki değerler bütünlüğünden bir an bile olsa vazgeçmemelidir. Çünkü Tian’in insanlığa mal ettiği ahlak kurallarından ayrı düşmek, Tian’in iradesine karşı çıkmak ile aynı anlama gelmektedir.¹⁷⁹ Bu durum ile bağlantılı olarak düşünür der ki: “İdeal insan, Tian’in emirlerine hürmet ederken, küçük insan, Tian’in emirlerine aldırış etmemektedir.”¹⁸⁰ Bu sözleri ile Konfuçyüs, ahlak ilkesinin ne denli önemli olduğunu açıklamak ile birlikte ideal insanın Tian’in buyruklarına uyması gerektiğini de belirtmektedir. Dolayısı ile ahlak, insanoğlunun iyiliğe ulaşabilmesi adına iki düşünürün ön planda tuttuğu temel ilke olarak kabul edilmektedir.

Mevlana ve Konfuçyüs, iyilik duygusunun kazanılması için arınılması gereken bazı dürtülerin üstünde dururlar. Çünkü insan, iyi huylar ile bezenmesinin yanı sıra küstahlık, bencillik, nefret ve hırs gibi hisleri de doğasında bulundurmaktadır. Ahlaki değerler kapsamında birey, doğasında bulundurduğu bu olumsuz özelliklerden kaçınmalıdır. Örneğin kibirli ve bencil olmak, onların düşüncelerinde insanlığı kötülüğe sürükleyen karakteristik özelliklerin başında gelmektedir. Çünkü yalnızca kendi çıkarlarını düşünerek böbürlenmiş insan, ideal bir olgunluğa erişebilmekten yoksundur. Bu hisler, bireyin yaşamına etki ettiği andan itibaren iç dünyasını kuşatarak ahlaki düzeni anlayabilmesini engeller. Bu nedenle insan, nefsanî arzularını kontrol altında tutmak zorundadır.

¹⁷⁹ “Konfuçyüs’e göre Tian, Ahlaki Kanunun kaynağıdır. Onun vekaleti, ne yapacağı kestirilemez bir güçten gelen tahmin edilemez bir emir değil, bilakis makul ve aşîkar bir ahlaki kanundur. Bu konu hakkında düşünürün söylediği sözler ile kastettiği ise şudur: Ahlaklı bir insan, ahlaki yol ve düzenin ne olduğunu bilir ve ona göre hareket eder.” Raju, P.T. ve diğerleri, **Asya Dinleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002, sf: 233.

¹⁸⁰ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Ji Shi Bölümü, 8. Kısım.

İslam dininin etkisi ile görüşlerini beyan eden Mevlana için kibir ve bencillik, insanın sakınması gereken hislerdendir. Ona göre, hiç kimse kendisini yükseklerde görmemelidir; çünkü yücelik vasfına yalnızca Allah sahiptir. Mevlana der ki: “Egoist olmak, kendine tapmak kötü bir huydur, hoşla gitmez bir haldir. Bu hale düşünce insanlığımızı kaybeder de imanımız bile inkar kesilir.”¹⁸¹ Bu sözleri ile düşünür, bencilliğin ve böbürlenmenin insanoğlunu maneviyat yolundan alıkoyduğunu anlatmaktadır. Konfüçyüs’ün kibir ve bencillik duygusuna asla mahal vermediği ise şu sözlerinde saklıdır: “İdeal insan, kibir duygusunun etkisinde kalmaksızın huzur bulabilirken küçük insan, küstah ve kibirli davrandığı için itidal sahibi olmaktan uzaktır.”¹⁸² Böylece düşünür, kendini beğenmişliğin ve aşırı gururlanmanın kötülüğe karşılık gelen nitelikler olduğuna dikkat çekmektedir.

Bireyin egoist olması, nefsinin isteklerine göre hareket etmesine yol açar ki bu durum ahlaki düzene engel teşkil etmektedir. Bu konuya ilişkin Mevlana der ki: “Sen kendinle, kendi nefsinle dost olma da kiminle dost olursan ol! Aklını başına al da sen kendinden, kendi nefsinden kaç kurtul! Senin asıl korkunç düşmanın onlardır.”¹⁸³ Bu konuda Konfüçyüs’ün de benzer düşüncelere sahip olduğu şu sözler ile anlam kazanmaktadır: “Birey, kendi nefsinin kontrol altında tuttuğu ve Li kurallarının gerektirdiklerini hayata geçirdiği sürece iyilikseverlik duygusunu yüreğinde barındırır.”¹⁸⁴ Sonuç olarak ideal insanın öz varlığındaki sakıncalı dürtülerden sıyrılabilmesi, iyiliğe uzanan yolda önemli bir pay sahibidir.

¹⁸¹ Can, Şefik, **Divan-ı Kebir’den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, 1. Cilt, Gazel 424.

¹⁸² Cai, Xi Qin, **Kong Zi Ming Yan Lu**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002, sf: 80.

¹⁸³ Can, Şefik, **Divan-ı Kebir’den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, 1. Cilt, Gazel 342.

¹⁸⁴ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yan Hui Bölümü, 1. Kısım.

3.3.1. İnsan Sevgisi

Mevlana ve Konfüçyüs, insanlığın iyiye ve doğruya yönelmesinde ilk koşulu kötü huylardan arınmanın gerekliliğine dayandırmak ile birlikte ilk kaideyi insan sevgisi olarak belirlemişlerdir. Evrenin en değerli varlığı sayılan insan, mevcut düzene karşı üstlendiği ahlaki sorumluluğunun kaynağını sevgiden aldığı takdirde ideal olgunluğa erişebilmektedir. Evrendeki zıt güçler kapsamında sevginin aydınlığı; nefretin ise karanlığı simgelemesinden dolayı ideal insan, sevgi hissini gönlünde barındırmak zorundadır. Onların fikri yolunda sevgi, hoşgörü ve merhamet duygularını da kapsamaktadır. Buna göre ideal insan, ahlaki değerlerin temel kuralı olan sevgiyi bir yaşam biçimi haline getirmelidir.

Mevlana'nın sevgi anlayışı tasavvufi düşüncesi ile bağlantılı bir gelişme göstermiştir. Ona göre evrenin yegane sahibi olan Allah'a beslenen sevgi, her şeyin ötesindedir. Bu duygunun yoğunluğu düşünürün sözlerinde "Aşk" ile ifade edilmiştir. Onun ahlaki değerlere yönelik fikirlerinde Allah aşkı ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Mevlana, dünyanın yaratılış sebebinin aşk olduğunu şu sözleri ile anlatır: "Aşk olmasaydı varlık nerden olurdu? Ekmek nasıl olurdu da kendisini sana verirdi, nasıl olurdu da sen olurdu? Ekmek kendini sana verdi, sen oldu; neden? Aşıktan, özleyişten. Yoksa ekmeğin can olmasına yol var mıdır hiç? Aşk, ölü ekmeği bile can yapıyor; geçip giden canı ölümsüz bir hale getiriyor."¹⁸⁵

¹⁸⁵ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 5. Cilt, sf: 327, Beyitler 2012-2013-2014.

Mevcudiyeti Allah'tan ayrı tutmayan Mevlana'nın görüşlerinde ideal insan, aşkın varlığı ile maneviyat yoluna ulaşabilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak der ki: "Aşk, her an göklere uçmaktır, yüzlerce perdeyi yırtmaktır! Aşk, önce kendi nefsinin isteklerinden kurtulmak, nefsani yollarda yürümekten ayak çekmektir! Dünyayı yok saymak, görmemezlikten gelmektir; geldiği ve tekrar gideceği alemini düşünmek, kendini anlamaya, bilmeye çalışmaktır!"¹⁸⁶

Mevlana'ya göre ideal insan, Allah aşkını yüreğinde bulundurduğu gibi Allah'ın yarattığı insanları da sevmeli, saymalı; onlara karşı hoşgörölü ve anlayışlı davranmalıdır. Bu konu ile alakalı olarak Mevlana der ki: "Sevgiden, acılar tatlılaşır; sevgi yüzünden bakırlar, altın olur. Sevgi yüzünden tortular durulur, arınır. Sevgiden dertler şifa bulur, sağalır. Sevgiden, ölü dirilir; sevgi yüzünden padişah kul kesilir."¹⁸⁷ Bu sözler ışığında, düşünürün ahlak görüşlerinin temeline sevgi kavramını yerleştirdiği açık bir şekilde anlaşılabilmektedir.

Mevlana için gerçek inanç, insanları sevmektir. Yalnızca düşünce ve anlamdan ibaret olmayan bu sevgi karşılıksızdır ve şehvet sözcüğü ile ilintili olmaktan uzaktır. Ona göre şehvet, geçici arzulara karşılık gelen bir histir ve gerçek sevgiyi sembolize etmemektedir. Bireyler arasındaki fikir, ulus ve inanç farklılıklarına asla önem vermeyen düşünür, insanların eşit vasıflara sahip olduğuna inanarak evrensel sevgiye ulaşabilmeyi amaçlamıştır.

¹⁸⁶ Can, Şefik, **Divan-ı Kebir'den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, 4. Cilt, Gazel 1919.

¹⁸⁷ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 2. Cilt, sf: 233, Beyitler 1529-1530-1531.

Konfuçyüs, evrenin yaratıcı ve yönetici gücü olarak kabul ederek ilahi bir anlam yüklediği Tian'e karşı sonsuz bir saygı duymaktadır. Ancak bu saygı, Mevlana'nın Allah'a karşı beslediği ve aşk olarak adlandırdığı yoğun sevgiye karşılık gelen bir nitelik göstermemektedir. Onun sevgi anlayışı, bütünüyle insanlığa yöneliktir. Düşünürün ahlak görüşlerinde bu sevgi, Rén (仁) ilkesi ile ifade edilmiştir. Sözlük kapsamında insan sevgisi, insanları sevmek olarak tanımlanan Ren, hoşgörü ve hayırseverlik gibi anlamları da içermektedir.¹⁸⁸

İnsanın saygıdeğer bir varlık olduğunu savunan Konfuçyüs için insan sevgisi, ideallerindeki bireyi tanımlayan Jun Zi olmak için esas kuralı temsil etmektedir.¹⁸⁹ Bu konuya ilişkin düşünür der ki: “Ahlak sahibi olan bir kişi, insan sevgisini terk ederse; Jun Zi olarak vasıflandırılmaya nasıl layık olabilir? Erdemli birey, her ne koşulda olursa olsun insan sevgisini yüreğinde taşımalıdır.”¹⁹⁰

Konfuçyüs der ki: “Bireyler için insan sevgisi, su ve ateşten daha önemli olmalıdır. Kişilerin su ve ateşe sahip olmak için ölümüne çırpındıklarını görmüşümdür; ancak insan sevgisini gönlünde barındırmak için ölümüne mücadele eden hiçbir kimse görmedim.”¹⁹¹ Bu sözler göz önüne alındığında düşünürün ahlak görüşünde insan sevgisinin temel prensip olarak benimsendiği açık bir şekilde görülebilmektedir.

¹⁸⁸ Lin, Yu Tang, **Kong Zi De Zhi Hui**, Qunyan Chubanshe, Beijing, 2010, sf: 13-14.

¹⁸⁹ Li, Mu Sheng, **Bu Yi Kong Zi**, Dong Fang Chubanshe, Beijingi 2007, sf: 65.

¹⁹⁰ Cai, Xi Qin, **Kong Zi Ming Yan Lu**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002, sf: 55.

¹⁹¹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Ling Gong Bölümü, 34. Kısım.

Konfuçyüs'ün fikri yolunda Ren ilkesi, mevcut sevginin bireyin kendisinden başlaması gerektiğini işaret eder. Fakat bu durum bireyin kendini sevmesi ya da kibirli bir tavır takınması olarak yorumlanmamalıdır. Anımsanacağı üzere kibir ve çıkarıcılık, düşünürün yaşam felsefesinde yer almayan kavramlardır. Konfuçyüs'ün düşünce ekseninde sevgi, insanın kendisine duyduğu saygıyı tasvir etmektedir. Çünkü kendi öz varlığına saygı duymayan bir kişinin insanlara sevgi beslemesi imkansız bir beklentidir. Nitekim insanın kendinden başlayan sevgisi, ailesi ve yakın çevresinden devam ederek yaşamının tüm alanlarına ulaşabilmelidir. Bu noktada Konfuçyüs'ün Ren ilkesi, tüm insanlığa hitap eden bir boyut kazanmaktadır.

Mevlana, “Yaratıktan şikayet, yaratandan şikayettir”¹⁹² diyerek insanoğlunu Allah'ın varlığına delil olarak kabul etmektedir. Bu nedenle insan, kendi öz benliği başta olmak üzere hiç kimseye karşı saygısını yitirmemelidir. Aksi takdirde ilahi gücün iradesine isyan etmiş sayılmaktadır. Bir kişi, kendisi ile barışık olduğu ve kendi varlığına saygı duymayı sürdürdüğü takdirde tüm insanlığı sevgi ile kucaklayabilmektedir. Böylece Mevlana'nın Konfuçyüs'ün sevgi anlayışı ile benzerlik gösteren bir görüş beyan ettiğine dair bir yorum yapılabilir. Aynı zamanda Mevlana'da görülen hoşgörü ve eşitlik kavramları, Konfuçyüs'ün Ren ilkesi kapsamında da karşımıza çıkmaktadır. Konfuçyüs, bireyler arasında görüş, ırk ve inanış farkı gözetmeksizin herkese eşit hak tanınmasından yana olup diğer insanlara karşı hoşgörülü davranmayı ön planda tutmaktadır.

¹⁹² Mevlana, Celaleddin Rumi, **Mektubat (Mektuplar)**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1963, sf: 136.

Mevlana ile Konfüçyüs'ün ahlak görüşlerinde temel kaide olarak belirlenen insan sevgisi, dünya hayatının manevi varlığını yansıtmaktadır. Onların düşüncelerinde durağan bir sistemin parçası olmaktan çıkan ahlak, sevgi ilkesi ile tamamlandığı takdirde anlamlı hale gelmektedir. Bu bakımdan insan sevgisi ile bütünleşebilen bir kişi, evrenin mevcut düzenine kendini adayabilmektedir. Onların düşünce dünyasında sevgi anlayışının başlangıç aşaması ise ailedir. Bu konuya istinaden Mevlana der ki: “Akrabalık, belirtisi olmasa da sevgiyi haber verir. Tanrı ışığına uyan kişi, ne belirtiye kul-köle olur, ne sebeplere. Sevgi, gönülde ısıl-ısıl ışıldadıkça parlar da parlar; adamı, belirtiye gözlemekten kurtarır.”¹⁹³ Düşünürün sözleri ile bağlantılı olarak Konfüçyüs der ki: “Ren, insanları sevmektir. En yüce sevgi ise bireyin kendi ailesini sevmesidir.”¹⁹⁴

Bu sözler ışığında Mevlana ve Konfüçyüs'ün aile sevgisine verdiği önemin göz ardı edilemez bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Ayrıca onlar, ahlaki değerlerin asıl prensibi olan sevginin saygı duygusu ile birleşmesi halinde menfaat ilişkilerinin sona ererek aile bağlarının güçleneceğine inanırlar. Buna göre aile bireyleri arasında beliren sevgi ve saygı, karşılıklı bazı sorumlulukların üstlenilmesine yönelik bir değer kazanmaktadır. Onların fikir ekseninde büyük bir önem arz eden bu sorumluluklar, bireyin aile fertlerine yönelik olan vazife ve hizmetlerini kapsamaktadır. İki düşünür, tüm aile üyelerini ilgilendiren görevlerin bulunduğunu savunmak ile birlikte anne ve babaya karşı yerine getirilmesi gereken görevlere öncelik vermektedir.

¹⁹³ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 460, Beyitler 2646-2648.

¹⁹⁴ Cai, Xi Qin, **Kong Zi Ming Yan Lu**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002, sf: 248.

Mevlana, aile mefhumunu geniş bir yelpazede değerlendirmektedir. Ona göre insanoğlunun evi olarak betimlenen dünya, yaratılan tüm varlıkları bünyesinde barındıran bir aileyi sembolize etmektedir. Bu ailenin gerçek sahibi, kainatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah'tır. Mevlana'ya göre dünya, insanlığın yuvası olduğu gibi doğada ömür süren diğer canlılar da insanların kardeşleridir.¹⁹⁵ Bu nedenle insanın en büyük sorumluluğu, tüm dünyayı kapsayan bir niteliğe dönüşmektedir. Bunun yanı sıra insanın dünyaya geldiği ve yetiştiği ortamda kendi ailesine karşı yüklendiği sorumluluk, düşünürün İslamiyet'i temel alan fikirlerinde ortaya çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de anne ve babaya hürmet, Allah'a hürmetin ardından yer almaktadır.¹⁹⁶ Bu sebeple ebeveynlere karşı saygı ve hizmet, en önemli buyrukların başında gelmektedir. Bu konu ile bağlantılı olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ayet göze çarpmaktadır: “Rabbin, kesinlikle yalnız kendisine kulluk etmenizi ve anneye babaya karşı iyi davranmanızı ister. Anne ve babanızdan biri veya her ikisi birden yanınızda ihtiyarlarsa, onlara “Öf” bile demeyin ve onları azarlamayın. Onlara güzel ve saygılı davranın. Anne ve babanıza saygıyla ve alçakgönüllülükle davranın.”¹⁹⁷ Böylece, aile bireylerine saygı ve hizmetin insanlığa verilen emirlerin başında geldiği anlaşılmaktadır. Görüşlerini açıklarken Kur'an-ı Kerim'i esas alan Mevlana için anne ve babaya karşı hürmet, ahlaki değerler ile bütünleşen bir nitelik göstermektedir.

¹⁹⁵ Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 86-87.

¹⁹⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, 1. Cilt, sf: 222.

¹⁹⁷ Sağ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur'an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009, İsra Suresi, 23 ve 24. Ayetler, sf: 221.

Mevlana der ki: “Babanın, bir ağaca benzeyen bedeni, şu iki baş gözüne gizli olan bir yoldan, oğuldan su emer, gıdalanır. Bu kaynağın suyu, tezce ananın babanın bahçelerine akar. Ananın, babanın bahçeleri, o suyla tazeleşir; onların gözyaşları bu iki kaynaktan gelir de akar. Kaynak, hastalık yüzünden bir illete uğrarsa, o ağacın yaprakları da kurur, dalları da. Ağacın kuruluğu, oğullarından su emdiğini söyler durur.”¹⁹⁸

Söylemiş olduğu bu sözler ile Mevlana, ebeveynler ile evlat arasındaki bağı değerini açıklamaktadır. Kaynak sözcüğü ile evlat kastedilmiş ve ebeveynlerin yaşam gayesini tasvir eden yegane varlık olarak tanımlanmıştır. Ayrıca anne ve babanın evladına beslediği sınırsız sevgiye de vurgu yapılmıştır. Bu sevginin boyutuna örnek olarak çocuğun hastalanması verilmiş, bu hastalığın anne ve babanın gönlünde nasıl bir yara açabileceğine değinilmiştir. Nitekim bu değeri kavrayabilen bir çocuk, düşünüre göre hayırlı bir evlat olabilme yolunda başarı sağlamaktadır.

Eşler arasındaki ilişkinin çocukların bireysel gelişimi üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir; fakat çocukların anne ve babaya karşı tutum ve davranışları, Mevlana’nın aile bağlarına yönelik olarak öncelikle beyan ettiği fikirlerdir. Bu bakımdan anne ve babaya karşı sevgi ve saygı duymak, onların isteklerini yerine getirmek ve onlara her yönden hizmet etmek, hayırlı bir evladın üstlenmesi gereken görevlerin başında gelmektedir.

¹⁹⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 535, Beyitler 3593-3594-3595-3596-3597.

Konfuçyüs aile mefhumuna verdiği önemi, ahlaki değerler arasında yer verdiği Lǐ (礼) ilkesi kapsamında açıklamıştır. Hatırlanacağı üzere gelenek ve görenekleri temsil eden bu ilke, düşünürün ideallerinde yer edinen toplumun yaşamını düzenleyen kurallar bütünüdür. Tian’e ve atalara saygı başta olmak üzere, kurban etme törenleri ile evlilik ve cenaze merasimlerinin de yöntem ve esaslarını içeren Li, her daim uygulanması gereken kaideler olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁹ Konfuçyüs’e göre Li kurallarından yoksun olarak gelişen bir ahlak anlayışından söz edilememektedir. Düşünürün insan sevgisi görüşünü temsil eden Ren ilkesi dahil ahlaki değerlere uzanan tüm ilkelerin temeli, Li kurallarından oluşmaktadır.

Aile bireylerine saygı ve hizmet hususunda Li kurallarını temel alan düşünür, Xiào (孝) ilkesini ortaya atmıştır. Örnek, hayırlı ve iyi evlat olmak anlamlarını karşılayan bu ilkenin Li kuralları ile bağdaşmakta olduğu Konfuçyüs’ün Xiao hakkında söylediği şu sözlerle anlam kazanır: “Li kurallarına aykırı hareket etmemektir.”²⁰⁰ Xiao ilkesi, büyüklerin de küçüklere karşı olan görevlerini kapsamaktadır. Ancak, küçüklerin büyüklere karşı olan görevleri ön plana çıkartılmıştır.²⁰¹ Bu durum hakkında Konfuçyüs der ki: “Anne ve baba hayatta iken, onlara Li kurallarına yaraşır bir şekilde hizmet etmeliyiz. Öldükleri zaman Li kurallarına uygun bir şekilde onları toprağa vermeliyiz ve Li kurallarının öngördüğü gibi kabir ziyaretlerini gerçekleştirerek onlara dua etmeliyiz.”²⁰²

¹⁹⁹ Shi, Lei, **Kong Zi**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010, sf: 53.

²⁰⁰ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 5. Kısım.

²⁰¹ Okay, Bülent, **Konfuçyanizm’in “Hsiao (Örnek Evlat)” İlkesi ve “Hsiao” İlkesinin Çocuk Edebiyatına Etkisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, sf: 125.

²⁰² **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 5. Kısım.

Xiao ilkesi dahilinde anne ve babaya göz kulak olmak, onların bakımını üstlenmek ve arzuları doğrultusunda davranmanın yanı sıra vefatlarının ardından yerine getirilmesi gereken görevlerin de bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Li kurallarına dayanarak nesiller arası bir sorumluluğa işaret eden Konfüçyüs, evlatlık görevlerinin hürmet ve sevgi duygusu ile tamamlanacağına inanmaktadır.²⁰³ Bununla birlikte düşünür, anne ve babanın evladına duyduğu sevginin boyutunu Mevlana'nın verdiği örneğe benzer bir söz ile açıklamaktadır: “Anne ve babanın en büyük endişesi, çocuklarının sağlığında yaşanacak problemdir.”²⁰⁴ Böylelikle ebeveynlerin evlatlarına beslediği sevginin önemine temas eden düşünür, bu sevgiye layık olabilmek için Xiao ilkesine uymanın gerekliliğini açıklamaktadır.

İnsanoğlunun dünyevi yaşamına odaklanarak ahlak görüşlerini bildiren Mevlana ve Konfüçyüs, insan sevgisini aile değerleri ile ilişkilendiren bir anlayış benimsemişlerdir. Aile mefhumu üzerine değerlendirme yaparken Mevlana, İslam dinini temel alarak inanç ilkelerine yoğunlaşmış, Konfüçyüs ise Li kurallarını temel alarak geleneklere bağlı kalmıştır. Aralarında beliren bu farklılığa rağmen, her iki düşünür de aile bağlarının kuvvetlenmesi adına yerine getirilmesi gereken görevlerin var olduğuna dair fikir beyan etmiştir. Bu görevlerin önceliği, anne ve babaya hizmet olarak belirlenmiştir. Onlara sevgi, hürmet ve şefkat ile yaklaşmak ise bu hizmetin ön koşulu sayılmıştır. Bu noktada gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, hayırlı bir evlat modeli oluşturmuş ve bireyin sahip olması gereken özellikler ile aileye karşı sergilenmesi gereken davranışları açık bir dille ifade etmiştir.

²⁰³ Jia, Zhi Gang, **Shuo Chun Qiu**, Guangxi Shifan Daxue Chubanshe, Guangxi, 2011, sf: 248.

²⁰⁴ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 6. Kısım.

3.3.2. Bireyler Arası İlişkiler

İnsan sevgisini temel alan bir anlayış ile ahlak görüşlerini açıklayan Mevlana ve Konfüçyüs, aile fertleri arasındaki ilişkinin sosyal hayatın gelişimi üzerinde büyük bir pay sahibi olduğunu savunurlar. Onların fikir evreninde aile içinde meydana gelen bütünlük, toplumda birlik ve beraberliğin sağlanması yolunda ilk adımı teşkil etmektedir. Aile bağlarının güçlendiği takdirde sosyal bağların da güçleneceğine inanan Mevlana ve Konfüçyüs, aile içinde başlayan sevgi ve hoşgörünün toplum geneline yayılabilmesini amaç edinmişlerdir. Bu sebepten ötürü iki düşünürün önemle üstünde durduğu diğer bir konu, insanın diğer bireyler ile olan ilişkileridir.

Mevlana ve Konfüçyüs'e göre insanları sevebilmenin ilk şartı, kişisel arzuların esiri olmaktan kurtulabilmektir. İnsan, kibir ve bencillikten arınmasını bilir ve kendi isteklerinin yanında diğerlerinin isteklerini de önemseyebilirse sevgi ve hoşgörünün gerçek manasını kavrayabilecek duruma gelebilir. Sevgi temelli görüşleri ile bağlantılı olarak Mevlana'nın "Kendine yapılmasını istediğin şeyi aleme yap"²⁰⁵ ve Konfüçyüs'ün "Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkalarına yapma"²⁰⁶ sözleri, bireyler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiği hakkında bizlere bazı ipuçları vermektedir. Böylelikle ideal insan, yüreğinde barındırdığı insan sevgisini tutum ve davranışları ile açığa çıkarmakla birlikte diğer fertlerin arzularını da göz önünde bulundurmalı ve onlara karşı anlayışlı bir tavır sergilemelidir.

²⁰⁵ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 670, Beyit 4539.

²⁰⁶ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Ling Gong Bölümü, 23. Kısım.

Bireyler arası ilişkilerde Mevlana ve Konfüçyüs'ün temel kaide olarak kabul ettiği sevgi ilkesini tamamlayan bazı ahlaki değerler bulunmaktadır. Bu değerlerin başında ise doğruluk ve dürüstlük gelir. Onların düşünce dünyasında doğru ve dürüst olmak, duygu ve düşüncelere yansıyan insan sevgisinin eyleme dönüşmesidir. Bireyin iç dünyasını kuşatan sevgi, soyut bir his olmaktan çıkarak somut yaşama aktarıldığı anda gerçek anlamına kavuşabilmektedir. Çünkü insanlara hoşgörü ve merhamet gösterebilmenin aslı, bireyin hal ve hareketlerinde saklıdır. Ayrıca bireylerin gündelik yaşamı, yalan sözlerin ve önyargıların ortadan kalktığı bir niteliğe bürünmek zorundadır. Aksi halde insanlığı ilgilendiren bir sevgi ilkesinden bahsetmek imkansızlaşmaktadır.

Mevlana'nın fikirlerinde doğru ve dürüst olmak, güvenilirliğin özünü temsil eder. Ahlak yolundaki en büyük tehlike olarak yalan ve hilekarlığı gören düşünüre göre menfaat, kişiyi bencilliğe sürüklediği için bu tehlikenin kaynağıdır. Çünkü şahsi çıkarlar, insanı doğru ve dürüst olmaktan alıkoymaktadır.²⁰⁷ Bu nedenle dünyevi yaşama yönelik ilişkilerinde insan, kendi çıkarları doğrultusunda yaşamaktan sıyrılmayı prensip edinmelidir. Ona göre doğruluk ve dürüstlük, insanın öz varlığına ulaşması yolunda sevgiden sonraki en büyük fazilettir. Bu düşünceleri ile ilgili olarak Mevlana der ki: “Yalan, gönüllerde bir şüphe uyandırır; doğruysa gönlü yatıştırır; inanç verir, neşe verir gönle. Gönül, yalan sözden rahatlaşmaz; suyla yağ karışırsa kandil, hiç aydınlık vermez. Doğru sözde gönül huzuru vardır.”²⁰⁸

²⁰⁷ Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 126.

²⁰⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1985, 2. Cilt, sf: 391, Beyitler 2738-2739-2740.

Konfuçyüs'ün görüşlerinde insan sevgisi ile bütünleşen doğruluk ve dürüstlük, Yi (义) ilkesi ile açıklanmıştır. Doğru, dürüst ve adil olmak anlamlarını karşılayan bu ilke, düşünürün Ren ilkesi ile birlikte değerlendirilir. Çünkü dürüst olmak ve doğru yolda ilerlemek diğer insanlara duyulan sevgi ve saygının özünü oluşturur. Bununla birlikte Yi ilkesi, bireysel çıkarlardan uzaklaşmayı esas alarak insanlara karşı adaletli olmayı da öngörür. Bu konuya istinaden Konfuçyüs der ki: “İdeal insan için dünya üzerindeki hiçbir şey mutlak bir olumluluk ya da olumsuzluk özelliği göstermemektedir; onun yegane yolu doğruluktur. İdeal insan doğruluğu esas alırken; küçük insan çıkar peşinde koşar. Başarılı olmak adına birey, doğası gereği dürüst davranmayı bilmeli ve kendini doğruluğa adayabilmelidir.”²⁰⁹

Görüldüğü üzere doğru ve dürüst olmak, Mevlana ve Konfuçyüs'ün ahlak görüşlerinde insan sevgisi ile ilişkilendirilen önemli bir değer olarak benimsenmiştir. İki düşünür, bencil arzuların kişiyi kötülüğe hapsedeceği konusunda hemfikirdir. Ayrıca onlar, ideal olgunluğa erişebilmek adına insanın öncelikle kişisel çıkarlarından arınması gerektiğini dile getirirler. Onların fikirleri doğrultusunda menfaatten doğan hislerden kurtulmayı başarabilen birey, diğer insanlara sevgi ve hoşgörü ile yaklaşabilmenin önemini kavrayabilmektedir. Eşitlik ilkesine paralel olarak herkese adaletli bir tutum sergileyebilmeyi de ön planda tutan doğruluk ve dürüstlük, hem Mevlana'nın hem de Konfuçyüs'ün düşünce dünyasında birbirini tamamlayan iki manevi duygu olarak ifade edilmiştir.

²⁰⁹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Li Ren Bölümü, 10 ve 16. Kısımlar ile Yan Hui Bölümü, 20. Kısım.

Anımsanacağı üzere Mevlana ve Konfüçyüs, evrendeki düzenin belirli bir ölçülülük ile devamlılığını sağladığına inanmaktadırlar. Buna göre evrendeki düzeni ve doğadaki dengeyi tamamlayan ölçülülük kavramı, insanoğlunun dünyevi yaşamında da var olmalıdır. İki düşünür, duygu ve düşünceler ile tutum ve davranışlar başta olmak üzere, insanların her şeyde ölçülü olması gerektiğini açıklar. Bu prensibin ilk koşulu ise nefsanî istekleri kontrol altında tutmaktır. Çünkü insanların benliğinde beliren arzuların aşırılığı, yaşadığımız dünyada meydana gelen tüm olumsuz gelişmelerin başlıca nedenidir. Bu sebeple gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, aşırı uçların getirdiği zararlara dair fikirlerini beyan eder ve her şeyin kararında olması gerektiğini savunur.

Her şeyin kararında olması ile bağlantılı olarak Mevlana'nın "Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol"²¹⁰ ve Konfüçyüs'ün "Kişilik yapısı ile fiziksel görünüşünü dengelemesini bilen kişi ideal insandır"²¹¹ sözleri, insanın kişiliği ile dış görünüşü arasında bir dengenin olması gerektiğini açıklar niteliktedir. Bunun yanı sıra her şeyin kararında olması, doğruluk ve dürüstlük ilkesindeki adaletlilik özelliğini de kapsayan bir anlam kazanmaktadır. Çünkü bireylere eşit hak tanınması, doğrudan ya da dolaylı olarak ölçülülük prensibi ile bağlantılıdır. Bu nedenle doğru yolda ilerleyen bir insan, dürüstlük vasıflarını ölçülü davranarak tamamlamalıdır. Ancak bu unsur, yalnızca kişinin kendine özel ihtiyaç ve arzularından ibaret değildir. Ahlaki değerlerin temel yapı taşı olan sevgi dahil tüm duygu ve düşüncelerin aşırılığından kaçınmak gerekmektedir.

²¹⁰ Baldock, John, **Mevlana Gizli Öğretisi**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2010, sf: 330.

²¹¹ Cai, Xi Qin, **Kong Zi Ming Yan Lu**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002, sf: 71.

Mevlana der ki: “Dile, özle; fakat ölçülü dile, özle; bir saman çöpü bir dağı kaldıramaz. Dünyayı aydınlatan güneş, birazcık yaklaşırsa her şey yanar gider.”²¹² Bu sözleri ile düşünür, aşırı uçlardan sakınmanın gerekliliğini belirtirken güneşin dünyaya bir nebze daha yaklaşmasının doğuracağı sonucu da açıklar. Böylece evrenin işleyişinde bile bir ölçülülük olduğuna değinen Mevlana’ya göre aşırılıktan uzak durmak, ahlaki değerler arasında sayılan üstün faziletlerdendir.

Konfüçyüs der ki: “Aşırılıktan kaçınmak, hakikatten en üstün erdemdir. Uzun bir süredir de bu erdem, insanlarda yok denecek kadar az.”²¹³ Her şeyin fazlası zarar mantığından yola çıkan düşünür, bu husus ile bağlantılı olarak Zhōng Yōng (中庸) ilkesini açıklamıştır. Aşırılıktan kaçınmak ile beraber her şeyin kararında ve ölçülü olması anlamını da karşılayan Zhong Yong, adil ve dürüst olmak ile örtüşen yönüyle birlikte Konfüçyüs’ün ön planda tuttuğu temel ilkelerdendir.

Aşırılığa düşkün olmayı en kötü alışkanlıklardan biri olarak sayan Mevlana ve Konfüçyüs için ölçülülük, nefsanî arzuları kontrol altında tutabilme adına büyük bir önem arz eder. Çünkü insanların benliğinde ortaya çıkan arzuların sonu gelmezliği, hırs hissini doğurmaktadır ve hırs, aşırılığı aramak ile eşdeğerdir. Buna göre aşırılıktan kaçınmak, tutum ve davranışlarda tamahkarlıktan arınmayı öngörürken duygu ve düşüncelerde ılımlılık ve alçakgönüllülük esaslarına dayanır.

²¹² Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 59, Beyitler 140-141.

²¹³ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yong Ye Bölümü, 27. Kısım.

Ahlaki düzene ulaşabilme yolunda gerçek zenginliğin manevi değerler olduğunu savunan Mevlana ve Konfüçyüs'e göre insanoğlu, ihtiyacı olandan fazlasını isteyen bir hale büründüğü anda hırs duygusunun etkisi altında kalır. Onların bakış açısında, tamahkarlık ile sonuçlanan hırs duygusu aşırı uçlara yöneldiği zaman alçakgönüllülük esası ortadan kalkar.²¹⁴ Bu netice, ölçülülük ilkesi ile bağdaşmaktan tamamen uzaktır. Bundan dolayı yaşamak için temel ihtiyaçlar arasında olan beslenme konusunda bile aşırılığa karşı çıkan iki düşünür, ahlaki değerlere yönelik asıl ihtiyacın gönlü beslemek olduğu konusunda hemfikirler.²¹⁵

Mevlana der ki: “Mana kapısını çalarsan, sana açarlar. Ekmekle et topraktır; bunları az ye de toprak gibi yeryüzünde kalma. Açlık zahmeti, öbür zahmetlerden daha temizdir; hele bir de açlıkta yüzlerce fayda vardır. Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir; bütün güzel yemekler, aç olmadıkça hoşla gitmez.”²¹⁶

Konfüçyüs der ki: “Yeterli miktarda yemek yiyebilmek ve su içebilmek, gerçek mutluluğu ifade eder. İdeal insan, ahlaki düzene ulaşabilmek için gayret eder; beslenmek için çaba göstermeyi kendisine dert edinmez. Endişe taşıdığı konu ahlaki düzendir. Açlık konusunda herhangi bir kaygı taşımaz.”²¹⁷

²¹⁴ Bknz: Topçu, 2005: 151; Yu, 2009: 82.

²¹⁵ Bknz: Behçet, 2009: 25; Li, 2011: 94.

²¹⁶ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 483, Beyitler 2882-2884 ile 5. Cilt, sf: 435, Beyitler 2832-2834.

²¹⁷ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Shu Er Bölümü, 15. Kısım ve Wei Ling Gong Bölümü, 31. Kısım.

Bu sözler ile her iki düşünür, beslenme hususunda ölçülü olmayı açıklamanın yanı sıra asıl önemin manevi değerlere verilmesi gerektiğine değinir. Bu konuya istinaden açlık mevzusuna değinen Mevlana ve Konfüçyüs’e göre aşırı arzular ile körleşmek, insanı ahlak yolundan alıkoyan kötü alışkanlıkların başında gelir. Onların düşünce dünyasında yiyecek, içecek, mal ya da mülk gibi maddiyata yönelik her şeye açgözlülük ile yaklaşmak, en büyük gafletlerden bir olarak kabul edilmiştir. İnsanoğlunun kendi benliği ile çatışma yaşamasına sebebiyet veren bu duygu, ahlaki düzene uzanan yolda büyük bir engeldir. Böylelikle ölçülülük, insanoğlunun kişiliği ile eylemleri arasında tutarlılık oluşturabilmesini ön görmenin yanı sıra duygu ve düşüncelerde hırs ve tamah huylarından kurtulmayı başarak alçakgönüllü olmasını da ön planda tutmaktadır.

Aşırılıktan kaçınmak, açgözlülüğü reddetmek ile birlikte hal ve hareketlerde ağırbaşlılığa uygun davranışlar sergilemeyi de ifade eden bir ilkedir. Mevlana ve Konfüçyüs’ün fikirlerinde ağırbaşlı olmak, bireyin toplum bünyesindeki yerini idrak ederek nerede, ne zaman ve nasıl hareket edeceğini bilmesi anlamına gelir. Kişi, aşırılığa karşılık gelen edimlerden mümkün olduğunca kaçınırken dikkat etmesi gereken bazı davranışları da göz önünde bulundurmalıdır. Bu durum ile bağlantılı olarak az konuşmak ve verilen sözü tutmak, bireyler arası ilişkilerde ağırbaşlılığın önemini temsil eder. Çünkü çok laf etmek ve sözünde durmamak, temkinli davranmaya bütünüyle ters düşen vasıflar arasında yer almaktadır.²¹⁸

²¹⁸ Mevlana ve Konfüçyüs’ün bu konu hakkındaki görüşleri için bkz: Özdemir, İbrahim, **Mevlana ve Konfüçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, sf: 106 ve Yu, Dan, **Confucius From The Heart: Ancient Wisdom For Today’s World**, Macmillan Publishers Ltd., New York, 2009, sf: 71-72.

Mevlana der ki: “Gönüldeki söz, gönlü özleştirir, geliştirir; susmakla canın özü, yüzlerce gelişmeye ulaşır. Ama söz dile geldi mi öz harcanır gider; az harca da güzelim öz, elde kalsın. Dilden, ağızdan ansızın çıkan söz, bil ki yaydan fırlamış bir oktur sanki. Ay oğul, o ok, bir daha geri dönmez; suyu baştan kesmek gerek.”²¹⁹ Bu sözleri ile düşünür, az ve öz konuşmak gerektiğini söylemenin yanı sıra verilen bir sözün arkasında durmanın arz ettiği önemi de açıklar.

Konfüçyüs der ki: “Eski dönemlerde insanlar, asla düşünmeden konuşmamış, verilen bir sözü tutabilmek ya da tutamamak ile ilgili kaygı taşımıştır. Verdiği sözden dönmeyen kişilerin yanlış yapması nadir görülen bir hadisedir. İdeal bir insan, son derece özenli bir şekilde konuşmanın ve oldukça çevik bir biçimde davranmanın beklentisi içinde olur.”²²⁰ Bu sözler ışığında Konfüçyüs, hem ağızdan çıkan sözlerin tutulması gerektiğini belirtmiş hem de az laf ederek çok iş yapmanın verimliliğine dikkat çekmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Mevlana ve Konfüçyüs’ün ağırbaşlılığın bir uzantısı olan az ve öz konuşmaya dair fikirlerini açık bir dille ifade ettiği görülmektedir. Onlar, temkinli bir konuşma tarzına sahip olmanın etkisi üzerinde durur ve hayata geçen eylemlerin niteliksel değerine yoğunlaşırlar. Bununla birlikte onlar, beşeri ilişkiler dahilinde ideal insanın sergilediği davranışları belirli kriterler çerçevesinde açıklayarak ölçülülük ilkesinde yer alan sınırların altını çizmişlerdir.

²¹⁹ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 5. Cilt, sf: 203, Beyitler 1175-1176 ve 1. Cilt, sf: 338, Beyitler 1667-1668.

²²⁰ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Li Ren Bölümü, 22, 23 ve 24. Kısımlar.

Mevlana ve Konfuçyüs'ün ahlak görüşlerinde temel prensip olarak kabul edilen insan sevgisi dahil tüm değerlere ulaşabilmenin yolu akıllı ve bilgili olmaktan geçmektedir. İnsanın kazandığı tecrübeler sonucunda iyi-kötü ayrımını yapabilmesi ve yaşamına yön veren davranışlarını düzenlemesi için bilgiye ihtiyacı vardır. Onların düşünce dünyasında bilgili olmak, çelişkilerden uzak durmak ve kararsızlık yaşamamak anlamına gelir. Buna göre insanları sevebilmek, doğruluk ve dürüstlük ile bezenebilmek, hal ve hareketlerde ölçülü olmayı başarabilmek ve iyiliğe baş koyabilmek, akıl ve bilgi sahibi olmak ile gerçekleşebilmektedir. Çünkü akıl ve bilgi, insanların ahlaki düzene ulaşabilmesine kılavuzluk eden başlıca unsurlardır. Önemli olan aklın ve bilginin doğru amaç için kullanılmasıdır.

Hatırlanacağı gibi duygu ve düşüncelerde ortaya çıkan hırs ve tamah, insanoğlunun öz benliğini kuşatan çelişki ve çatışmalara yol açmaktadır. Eğer ki insan, akıllı olur ve engin bilgi ile donanırsa iyi ve kötü huyların ne olduğunu idrak eder ve arzularını aşırılığa sevk eden hislerden arınmış olur. Sevgi ve hürmet duymak ile kin ve nefret beslemek arasındaki farkın bilincine akıl ve bilginin rehberliği ile varabilen insan, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda net bir fikir elde edebilmektedir. Bu nedenle düşünebilme gücü ve irfan, insanı herhangi bir hata yapmaktan uzak tutabildiği gibi alçakgönüllü ve ağırbaşlı olabilmenin de ön koşulu olarak tanımlanabilmektedir. Bu konuda Mevlana ve Konfuçyüs, bireyler arası ilişkilerde bilgi birikiminin ve edinilen bilginin faydalı amaçlar adına kullanılmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Onlar için akıl ve bilgi, ahlaki değerlere ulaşabilmek için insanoğluna öncülük etmelidir.

Mevlana'ya göre insan, gönlünü yalnızca sevgi ile beslerse duygusal bir yapıya büründüğü için hakikati asla bulamaz. İnsan, yalnızca akıllı ve bilgili olursa da maneviyatı keşfetmediği için canlı bir varlık olarak asla betimlenemez. Bu sebepten ötürü akıl ve sevgi dengesini kurabilmek, Mevlana için önemli bir unsurdur. Onun düşüncelerinde akıl ve bilgi, manevi düzenin temel yapı taşlarındandır. Mevlana der ki: “Bilgisizlik, kafaya yerleşmiş öyle bir yobazlıktır ki bu çeşit kişilerin yurtları yıkılır. Akıllılar, önceden ağlarlar; bilgisizlerse işin sonunda başlarına vururlar. İşin başlangıcında sonunu gör de ceza gününde pişman olma. Akıllı, dünyada nimet yer, gam yemez. Bilgisizlerse pişmanlıklara düşerler, mahrum kalırlar.”²²¹

Konfüçyüs'e göre akıllı olmak ve bilgi birikimiyle donanmak, Jun Zi olma yolunda belirlenen temel ilkeler arasında yer almaktadır. Düşünür, bilgili olmayı Zhī (知); akılcılığı ise Lǐ Zhì (理智) olarak açıklamıştır. Onun fikir ekseninde insanları tanımak manasını taşıyan bilgi, ideal olgunluğa erişebilmenin esasları arasındadır. Ayrıca edinilen bilgilerin hayata geçirilmesi açısından bilgili olmak, akılcılık ilkesiyle bütünleşmektedir. Akıllı bireyin asla yaş tahtaya basmayacağını kanısında olan²²² Konfüçyüs der ki: “Ne yapacağını idrak edemeden davranış sergileyen insanlar vardır. Ben böyle davranmam. Düşünceleri can kulağı ile dinlemek, iyiliğin yolundan gitmeyi seçmek, etrafında olup bitenleri dikkatli bir şekilde gözlemleyerek deneyim kazanmak, insanı bilgiye yaklaştıran öğelerdir.”²²³

²²¹ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 3. Cilt, sf: 32 ile 118, Beyitler 395-1623-1624 ve 5. Cilt, sf: 241, Beyit 1409.

²²² Cai, Xi Qin, **Kong Zi Ming Yan Lu**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002, sf: 109.

²²³ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Shu Er Bölümü, 27. Kısım.

Söylemiş oldukları bu sözler incelendiğinde, hem Mevlana'nın hem de Konfüçyüs'ün ahlak görüşlerinde yer alan ilkelerin kilit noktasını akıl ile bilginin oluşturduğu açıkça anlaşılabilmektedir. Onlara göre insanlığa dayandırılan niteliklerin başında gelen; düşünme, anlama ve kavrama yetisini ifade eden akıl ile bilgi, yaşamsal faaliyetlerin merkezinde yer almazsa ahlaki düzene erişebilmek imkansız bir hale gelir. Bununla birlikte onlar, edinilen tecrübelerin yarar sağlayan boyutuna da dikkati çeker ve manevi duyguların düşünebilme gücü ve bilgi birikimi ile değer kazandığını açıklarlar. Çünkü insancıl nitelikler ile bütünleşebilen bir karakter taşıyabilmek, elde edilen bilginin ahlaki değerlere bağlanması ve bu bilginin en doğru şekilde kullanılması neticesinde gerçekleşebilmektedir.

Sosyal hayata dönük ilişkilerdeki tutum ve davranışların akıl ile bilginin ışığında şekillendiği konusunda ortak bir görüşe sahip olan Mevlana ve Konfüçyüs'ün fikirlerinde bu unsurlar, iki ayrı biçimde ele alınır. Bu konu ile ilgili olarak akıllı, Allah vergisi ve sonradan kazanılmış olarak ikiye ayıran Mevlana için akıl, peygamberlere ait olan külli ve insanlara ait olan cüzi olmak üzere iki değişik konumda değerlendirilir.²²⁴ Konfüçyüs ise bilgi hakkında iki farklı duruma işaret eder. Ona göre doğuştan bilgi sahibi olan insanlar, en üstün vasıflar ile yaratılmıştır, yaşayarak bilgi sahibi olmak ise bu kutsallığın dışında olan insanlara bağlanmıştır.²²⁵ Bu bakımdan onlar, kutsallığa uzanan akıl ve bilginin varlığını kabul ederler. Ancak kendi benliklerine yönelen nitelikler dahilinde, bilgiyi sonradan elde ettiklerini belirtirler.

²²⁴ Bknz: Baldock, 2010: 228; Öztürk, 2000: 133-134.

²²⁵ Bknz: Okay, 2004: 77-78; Li, 2008: 227-228.

Bireyler arası ilişkilerin gelişimine yansımaları gereken diğer ilkeler arasında cömertlik, vefa ve af duyguları da yer almaktadır. Mevlana ve Konfüçyüs için bu ilkeler, ahlaki değerler sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. İtidal ilkesi doğrultusunda aşırı uçların yol açacağı felaketlere değinen iki düşünür, ideal insanın cimrilik hissinden arınarak etrafındaki bireylere karşı cömert davranmasını öğütler. Bu konu ile ilgili olarak Mevlana der ki: “İnsan, o cömertlik denizinin inci hazinesinden inciler elde ederse aklı artar. Böyle bir yardımla gönül, hünerlerle dolar; gönüllülüğünden de yücelir, gözü de aydınlanır.”²²⁶ Bu konu ile bağlantılı olarak Konfüçyüs ise şu sözler söyler: “İdeal insan, düşünce özgürlüğüne sahip olarak herkese karşı cömerttir. Küçük insan ise diğer kişiler ile arasına sınır koymasından ötürü gam duygusuyla yüklüdür.”²²⁷

İki düşünürün bu sözleri, ideal olgunluğa erişebilen insanın eli açık olması ile örtüşmektedir. Beşeri ilişkilerde yardımsever bir yaklaşımı benimsemek, bireyin öz varlığında görülen insan sevgisinin dışa dönük yansımalarından biridir. Bununla birlikte bireyi iyilik yoluna sevk eden vefa ve af, gaflet hissinden uzaklaşmayı başarabilmenin öncelikli unsurlarından sayılmaktadır. Buna göre vefa, sadakat ve bağlılık anlamlarını içerir. Af ise hiç kimseye karşı öfkelenmemeyi ve kin gütmemeyi ön gören bir özellik taşır. Yapılan iyiliğin yine iyilik ile karşılık bulması gerektiğine inanan Mevlana ve Konfüçyüs için sadık ve affedici olabilmek, en değerli faziletler arasında yer almaktadır.

²²⁶ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1985, 3. Cilt, sf: 295, Beyitler 4314-4315.

²²⁷ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Shu Er Bölümü, 36. Kısım.

Sadakat ve bağılılığı niteleyen vefa, Mevlana'nın fikirlerinde insani ilişkilerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Ona göre aile ortamından başlayarak sosyal yaşantıya uzanan sevgi ve saygı, güven duygusu ile birleştiği anda sadakat ve bağılılık ortaya çıkmaktadır. Güven duygusunun var olması için karşılıklı ilişkilerde bireyler birbirini aldatmamalı, hiç kimse bir başkasına ihanet etmemelidir. Sözünün eri olmayı da vefa ilkesinin bir uzantısı olarak değerlendiren düşünür, affetme duygusunun arz ettiği önemi de şu sözler ile açıklar: “Karşısındakinin yaptığına razı olursa kızgınlığı gider insanın; öç almanın tadı da yiter gider.”²²⁸ Bu bağlamda Mevlana, insanlığı sevgi ilkesinden uzaklaştıran öfke ve intikamı reddederek affedici olabilmenin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Konfüçyüs sadakat ve bağılılığı Zhōng (忠), affetmeyi ise Shù (恕) olarak tanımlamıştır. Ona göre Zhong ilkesi, kişilerin bireysel ilişkilerinin yanı sıra ülkeyi yönetenler ile halk arasındaki bağı da temsil eder. Sadakatin var olduğu bir sosyal ortamda bireyler arası çatışmaların ortadan kalkacağına inanan Konfüçyüs, toplumsal düzenin gelişiminde güven ve huzuru esas etmen olarak belirlemiştir. İkili ilişkilerin yanı sıra, hükümdar ve maiyeti ile halk arasında var olması gereken bir diğer bir ilke olan Shu, ömür boyu uyum içinde yaşayabilmenin odak noktasıdır. Bu ilkelerin gerekliliği ile bağlantılı olarak düşünür der ki: “Sosyal ilişkilerinizde vefalı, konuşmalarınızda sadık ve güvenilir olun. Hal ve hareketlerinizde ise içten ve özenli bir tavır almayı elden bırakmayın.”²²⁹

²²⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 6. Cilt, sf: 396, Beyit 2591.

²²⁹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Zi Lu Bölümü, 19. Kısım ve Wei Ling Gong Bölümü, 5. Kısım.

Bu sözler kapsamında Konfüçyüs, güven ve uzlaşma ortamını yaratabilmenin esaslarını ön plana çıkarmıştır. Ona göre sadık ve affedici olabilmek, ideal insanın sahip olması gereken karakteristik özellikler arasında yer alır. Çünkü toplumsal huzurun sağlanması uğruna bu ilkelerin var olması kaçınılmazdır. Böylece hem Mevlana hem de Konfüçyüs, bireyler arası ilişkilerde şefkat ve merhamete bağlı olarak vefa duygusunun gerekliliğine değinir ve bağışlayıcı olabilmenin erdemini açıklar. İki düşünürün ahlak görüşlerinde yer edinen ilkelere sahip olabilmek esas hedeftir. Ancak ahlaki değerlerin korunması adına insanoğlunun belirli bir mücadele vermesi gerekir. Bu mücadeleyi tamamlayan unsur ise cesaret oluşturur.

Bu konu ile bağlantılı olarak Mevlana, “Öfkeyi, şehveti, hırsı bırakmak, erliktir”²³⁰ sözlerini söylemiştir. Cesur olmayı Yǒng (勇) ilkesi ile tanımlayan Konfüçyüs ise, “İdeal insan, benim sahip olamadığım üç özelliği kendinde barındırır. Erdem sahibi ise; asla kaygı taşımaz. Bilgili ise; içinde kuşkudan eser olmaz. Cesaret sahibi ise; asla korku duymaz”²³¹ diyerek yiğitliğin önemine değinmiştir. İki düşünürün betimlediği cesaret, bireyin gözü kara bir şekilde atılganlık yapması anlamına gelmez. Bilakis ahlaki değerlere ulaşabilmek için gösterilen çabayı ifade eder. Onlar için cesaret, kontrollü ve sınırlı olmalıdır. Aksi halde bu cesaret atılganlık yapmak ile eş değer bir vaziyete bürünebilmektedir. Bu nedenle ideal bir insan, yüreğinde barındırdığı manevi duyguları koruyabilmek uğruna cesur bir tutum sergilemek zorundadır.

²³⁰ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 5. Cilt, sf: 600, Beyit 4027.

²³¹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Xian Wen Bölümü, 30. Kısım.

Mevlana ve Konfüçyüs, insanlar arasında ayırım gözetmezler. Ancak iyi ve kötü bireyleri tasvir ederek ne gibi arkadaşlar edinilmesi konusunda görüşlerini bildirirler. Onların fikir ekseninde kötü arkadaşlar, küçük insan olarak tanımladıkları, ahlaki değerlerden yoksun olan bireylerdir. Buna göre birey, akıl ve bilgi sahibi olduğu zaman kötü huylu insanların tuzağına düşmez ve yaşamdaki tecrübelerine dayanarak yanlış davranışları ıskalayabilir. Çünkü bilgi, insanları tanıyabilmenin en doğru yoludur. Ayrıca bir insanın çevresindeki kişilerin tutum ve davranışları, kendi karakterlerine dair ipuçları taşımaktadır. “Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim” deyişinde ifade edildiği gibi dostluk ilişkileri, insanın iyi ya da kötü huylara sahip olup olmadığı yönünde belirgin bir izlenim bırakabilmektedir.

Bu konuya istinaden Mevlana der ki: “Senin başını kesen, seni öldüren aslında sana iyilik eden; seni gamdan, ıstıraptan kurtaran bir kişidir. Başına taç koyan kişi ise; seni aldatan, senin iyi huylarını, tevazuunu, insanlığını çalıp çırpandır... Sana yük veren, meta veren, dünyalık veren, senin yükün olmaktadır. Senin gerçek dostun, seni senden alan kişidir.”²³² Konfüçyüs’ün iyi arkadaşlar edinilmesi ve kötülerden sakınılması gerektiğini belirtmesi ise şu sözlerinde anlam bulur: “Bireye fayda sağlayacak ve bireyi zarara uğratacak üç tür arkadaş vardır. Dürüst, sadık ve seni can kulağı ile dinleyen kişiler, sana fayda sağlayan arkadaşlardır. Dıştan bakıldığında hoş görünen, dalkavukluk etmekte usta olan ve ağzı iyi laf yapan kişiler ise, seni zarara uğratan arkadaşlardır.”²³³

²³² Can, Şefik, **Divan-ı Kebir’den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, Rubailer Bölümü, 223. Rubai.

²³³ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Ji Shi Bölümü, 4. Kısım.

Gerek Mevlana'nın gerekse Konfuçyüs'ün arkadaşlığa dair bu sözleri, insanoğluna nasihat veren bir niteliğe sahiptir. Onlara göre açık sözlülük ile hareket eden, dürüstlükten ödün vermeyen, dalkavukluktan uzak, vefalı ve yüce gönüllü kişiler iyi arkadaşdır. Çıkar peşinde koşan, kurnaz, ikiyüzlü, laf kalabalığı yapan ve sürekli tatlı sözler söyleyen kişiler ise kötü arkadaşdır.²³⁴ Sahte bir gülümseyiş taşıyarak etrafa olumlu bir intiba bırakmak, insanların duygu ve düşünceleri itibariyle inandırıcı olabilmektedir. Ancak aklını doğru yönde kullanan, bilgi ve tecrübeleri sonucu yaşamı her yönüyle tanıyabilen kişiler, bu durumun ardındaki gerçeğin farkına varabilmektedir. Bu sebeple kötü huylu dostlardan uzak durması gereken ideal insan, ahlak yolunda iyi dostlar edinebilmeyi kendisine alışkanlık edinmelidir.

İdeal olgunluğa erişim sürecinde dostluğun etkisini yadsınamaz bir boyuta ulaştıran Mevlana ve Konfuçyüs, tutum ve davranışların toplumsal düzene uygun olması gerektiğine dair de fikir beyan ederler. Buna göre toplumda yaşayan her fert, sosyal görevlerinin bilincinde olup bulunulan ortama ters düşmeyecek bir tutum benimsemelidir. Örnek olarak, ailevi yaşantıda anne ve babalar ile evlatların bazı görevleri bulunmaktadır ve yerine getirilmek ile yükümlü olunan bu görevlerde, her bir aile ferdi kendinden sorumludur. Bu bakımdan herkese sorumluluk yükleyen iki düşünür, asıl sorumluluğu ülke yönetiminde söz sahibi olan hükümdar ve maiyetine vermiştir. İdaresi altında bulunan halka örnek olmak zorunda olan hükümdar, kendisine tanınan hak ve görevleri bilerek halkı yönetirse ülkeye huzur ve barış hakim olabilecektir.

²³⁴ Bknz: Eyuboğlu, 2005: 67; Yu, 2009: 102-105.

Bu konu ile ilgili olarak Mevlana der ki: “Padişahların huyları, buyruklarına uyanlara da geçer. Gök kubbe toprağı yemyeşil eder. Padişahı bir havuz say; yakınları lülelere benzerler. Su lülelerden akar, gölleri doldurur. Her lüleden akan su, o tertemiz havuzdan gelir; her bir lüle, hoş, tatlı su akıtır. Fakat havuzdaki su, acı, tuzlu, kokmuş su olursa her lüleden o çeşit su akar. Çünkü her lüleye gelen su, havuzdan gelir; sen bu sözün manasına iyice dal, iyice.”²³⁵ Bu sözler ile Mevlana, ülke idaresinde söz sahibi olan padişahın kabul ettiği yönetim anlayışının halkın davranışları üzerinde ne gibi etkiler yaratabileceğini açıklamıştır.

Konfuçyüs, bu konu ile bağlantılı olan görüşünü Zhèng Míng (正名) ilkesi dahilinde açıklamıştır. Bulunulan mevkiye yaraşır davranışlar içinde olmak ve adına yakışır davranışlar içinde olmak gibi anlamları karşılayan Zheng Ming, düşünürün ülke yönetimi hakkındaki fikirlerini sembolize eder. Konfuçyüs der ki: “Bir ülkede hükümdar, hükümdar gibi; vezir, vezir gibi; baba, baba gibi ve evlat da evlat gibi davranmalıdır. Ülkeyi yönetmek, halkı doğru yola sevk etmek manasına gelmektedir. Halk, doğruluk ilkesi uyarınca yönetildiği takdirde doğru yoldan ilerlememeye kim cüret edebilir ki!”²³⁶ Bu sözlerle herkesin üstlenmiş olduğu görev ve sorumlulukların farkında olması gerektiğine değinen düşünür, hükümdarın benimsediği idari anlayışın halka yön verdiğinin de altını çizmiştir. Nitekim hem Mevlana hem de Konfuçyüs, toplumsal yaşamın düzene kavuşmasında ülke idaresinden başlayarak halkın her kesimine ulaşan bir sorumluluğun üstünde önemle durmuştur.

²³⁵ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 1. Cilt, sf: 478, Beyitler 2832-2833-2834-2835 ve 2836.

²³⁶ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Yan Hui Bölümü, 11 ve 17. Kısımlar.

3.3.3. Eğitim

Ahlak görüşlerini insan sevgisini temel alan bir anlayış çerçevesinde beyan eden Mevlana ve Konfüçyüs, manevi değerlerin kazanılmasında eğitimin varlığına büyük bir önem vermiştir.²³⁷ Hatırlanacağı üzere onlar, çocukluk çağlarından itibaren kendilerini öğrenmeye adanmış ve gençlik yıllarının son dönemlerinde öğretmenlik mesleğini icra etmişlerdir. Onlar, insanlar arasında dil, ırk, inanç veya sınıf farkı gözetmeksizin herkesin ideal yetkinliğe erişebileceği konusunda hemfikir olmak ile birlikte eğitimde eşitliği esas kural olarak kabul ederler. Böylece gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs, edinilen bilginin doğrudan eğitim ile şekilleneceğine inanır.

Bu konuya ilişkin Mevlana, “Noksan bilgi, bir şeyi, bir şeyden ayırt edemez; hasılı o, şimşegi güneş sanır. Kendi hünerine, kendi dileğine pek dayanıp güvenme. Aslansın ama kılavuzsuz gidersen kendini görürsün, sapık olursun, aşağı bir hale düşersin”²³⁸ sözlerini söyler. Konfüçyüs’ün eğitimin gerekliliğine yönelik fikirleri ise şu sözleri ile anlam kazanır: “Düşünmeden öğrenmeye çalışmak, boşa kürek çekmektir. Öğrenmeden düşünmek ise perişanlığın ta kendisidir. Yavaş yavaş bilgi sahibi olmak, büyük bir şevkle öğrenmek ve bıkmıp usanmadan insanları eğitmek, benim nazarımda hiçbir güçlük teşkil etmez.”²³⁹

²³⁷ Bknz: Lin, 2009: 129; Özdemir, 2009: 106.

²³⁸ Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985, 2. Cilt, sf: 233, Beyit 1535 ve 4. Cilt, sf: 393, Beyitler 542-543.

²³⁹ **Lun Yü**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999, Wei Zheng Bölümü, 15. Kısım ve Shu Er Bölümü, 2. Kısım.

Bu sözler dikkate alındığında, hem Mevlana'nın hem de Konfüçyüs'ün eğitime ne denli önem verdiği açık bir şekilde anlaşılabilmektedir. Onların düşünce dünyasında eğitim, ahlak bütünlüğünün sağlanmasında insanlara bir yol gösterici olarak göze çarpmaktadır. Gerçek ve doğruyu, yalan ile yanlıştan ayırt edebilme gücünü keşfeden bir insan, öncelikli olarak düşünabilmeyi öğrenir. Duygu ve düşünceleri dış dünyaya aktarabilmek, bilgi ve tecrübe sayesinde gerçekleşir. Ayrıca insanın kazandığı bilgi ve deneyim, eğitimin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlana ve Konfüçyüs için bilginin asıl kaynağı olan eğitimden yoksun olmak, insanın öz benliğinde yer tutan ahlaki değerlerin benimsenmesini imkansız kılmaktadır. Bu sebeple ideal bir insan, ahlaki düzenin yoluna eğitim ile ulaşmayı kendisine ilke edinmelidir.

İdeal bir toplum hedefleyerek ahlak görüşlerine yön veren Mevlana ve Konfüçyüs için eğitim, sosyal yaşantının temel direği olmak zorundadır. Onlar için ahlak yoluna baş koymak esas amaç olduğu gibi, manevi düzenin ilkelerini edinebilmek de akıl, bilgi ve eğitim sonucunda gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda insan sevgisi başta olmak üzere tüm manevi duyguları gönüllerde barındırabilmek ve beşeri ilişkilerde gerekli görülen tutum ve davranışları sergileyebilmek adına eğitim, önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle aklın saltanatı ile yaratılan insan, yaşamının tüm safhalarında öğrenmekten bir an bile vazgeçmeden bilgi birikimiyle donanmalı ve ahlaki değerler ile bütünleşebilen bir karakter yapısına sahip olmak için gayret göstermelidir. Çünkü gerçek amaç, evrendeki düzene uygun bir dünya hayatını ahlak ilkesinin değerleri ile besleyebilmektir.

SONUÇ

Medeniyet tarihi göz önüne alındığında, farklı kıtalara egemen olan ulusların felsefe alanında pek çok düşünür yetiştirdiği söylenebilmektedir. Dünya genelinde tanınmış fikir adamlarının bazıları yalnızca yaşadığı döneme etki etmiş, bazıları ise öne sürmüş olduğu fikirleri günümüz dünyasına aktarmayı başarabilmiştir. Köklü bir uygarlık geçmişine sahip olan Çin ve Türk medeniyetleri de sayısız düşünür yetiştiren bu toplumlar arasında yer almaktadır. İki medeniyetin tarihsel sürecine bakıldığında, toplumsal yaşamda meydana gelen gelişmelerin zaman zaman felsefi bir anlayış ile beslendiğinden bahsedilebilmektedir. Bu bakımdan, felsefenin kültürel yaşam üzerindeki etkisinin göz ardı edilemez bir boyuta ulaştığı anlaşılabilmektedir.

Birbirinden farklı zaman dilimlerinde yaşamış, kültürel, sosyal ve siyasi yapının değişim gösterdiği iki ayrı toplumda yetişmiş ve kendilerine önemli bir yer elde etmiş iki fikir adamı olarak karşımıza çıkan Mevlana ve Konfüçyüs, yaşamış oldukları dönem ile birlikte etkilerini günümüze taşıyan düşünürlerden sayılmaktadır. Onların yaşam felsefesi, toplumsal düzene ilişkin bir reform gerçekleştirmek üzerine şekillenmiştir. Mevlana ve Konfüçyüs, farklı kültürlerin etkisi altında kalarak değişik anlayışları benimsemişlerdir. Ancak iki düşünürün hayat boyu verdiği mücadele aynı amaç uğrunadır. Öğreti ve görüşleri ile yaşadıkları toplumun gelişimine katkı sağlamalarının yanı sıra dünya çapında da büyük bir yankı uyandırmayı başarabilmelerinin esas nedeni de budur.

Düşünce dünyalarına dair detaylı bir inceleme yaptığımız Mevlana ve Konfüçyüs, savaşların meydana geldiği, ekonomik sıkıntılar ile boğuşulduğu ve sosyal hayatın düzenden yoksun olduğu ortamlarda yaşamışlardır. Bu durum, onların reform hareketinde yükselen beklenti ve hedeflerini belirleyen belli başlı ölçütleri oluşturabilmelerine imkan sağlamıştır. Birlik ve beraberlik ile toplumun ayakta kalmasını arzu eden iki düşünür, barış ve huzurun hakimiyetinde gelişen bir ülkenin var olmasını umut etmiştir.

Hayat öykülerinde dikkati çeken ilk nokta, çocukluk çağlarından itibaren edinilen bilgi ve tecrübelerin iki düşünürün fikir eksenine yön vermesidir. Zenginlik ve asalet içinde yaşarken göç süresince maddi zorlukları tadan Mevlana'nın tahsil hayatı üzerinde babasının büyük bir etkisi olmuştur. Çok küçük yaşta babasını yitirmesi sonucu annesi ile baş başa kalıp yoksulluğa yelken açan Konfüçyüs ise, öğrenim yaşantısına dair gelişimini annesine borçludur.

Engin bilgi birikimi ile donanan iki düşünür, hedef ve görüşlerine yansıyan eğilimlerle erken yaşlarda tanışmıştır. Mevlana, babasından aldığı eğitim ve yetiştiği ortama bağlı olarak İslam dini ile tasavvuf anlayışını, Konfüçyüs ise öğrenim süreci ve büyüdüğü toprakların nitelikleri dahilinde Li kurallarına dayandırılan gelenek ve göreneklere bağlı bir anlayış benimsemiştir. Onların düşüncelerini içeren bu anlayış biçimleri birbirine karşıt iki farklı görüş olarak karşımıza çıkar. Ancak, dünya hayatına yönelik olarak beyan ettikleri fikirler ortak bir amacın izlerini taşır.

Yaklaşık olarak benzer yaşlarda dünya evine giren ve evlat sahibi olan Mevlana ve Konfüçyüs, aile mefhumuna ilişkin sorumluluk alabilme konusunda deneyim elde etmişlerdir. Her ikisi de gençlik çağlarının son yıllarında öğretmenlik mesleğini icra etmiş, öğreti ve ilkelerini benimseyen çok sayıda öğrenci kazanmıştır. Ömürlerinin son yıllarına dek ailelerinden ziyade fikirlerini aktardığı öğrencileri ile vakit geçirmeyi tercih etmişlerdir. Gerçekleştirmiş oldukları seyahatler ise, yeni insanlar tanımalarına, farklı kültürleri öğrenmelerine ve değişik yaşam koşullarını dikkate alabilmelerine olanak sağlamıştır. İçinde bulunulan kargaşa ortamı, iki düşünürün yönetim bünyesindeki insanlar ile sürekli temas halinde olması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu iletişim sayesinde onların açıklamış olduğu görüş ve düşünceler, geniş çevreler ve halkın bazı kesimleri tarafından kabul görmüştür.

Toplumsal yaşama dönük bir anlayış, hem Mevlana'nın hem de Konfüçyüs'ün düşünce dünyasında ortaya çıkan evren görüşünü yansıtır. Onlar, evreni yaratan ve yöneten ilahi bir gücün varlığın kabul ederler. Bu konuya yönelik olarak fikirlerini İslamiyet inancına dayandıran Mevlana, evrenin tek sahibi olarak Allah'ı; Konfüçyüs ise yaratıcı ve yönetici güç olan Tian'i benimsemiştir. Yüklendiği ilahi anlama rağmen dini bir inanç ile ilişkilendirilmemesi nedeniyle Tian, Tanrı kavramı ile vasıflandırılmamıştır. İki düşünürün evren görüşünde göze çarpan farklılığa örnek olarak başka bir dünyanın varlığı hakkındaki yaklaşımları verilebilmektedir. Bu konu ile bağlantılı olarak Mevlana, ölümden sonra başlayacak bir hayatın varlığını net bir şekilde açıklarken Konfüçyüs, başka bir dünya hakkında kesin bir yargıda bulunmayarak bu dünyaya odaklanır.

Mevlana evren üzerine iki ayrı dünya fikrine sahiptir. Fakat iki dünyayı birbirinden ayrı düşünmeye bütünüyle karşı çıkar. Onun bakış açısı ile faniliği simgeleyen bu dünya, sonsuzluğa karşılık gelen öbür dünyada başlayacak ahiret hayatına hazırlanma sürecini temsil eder. Böylece dünyevi yaşamı ön planda tutan bir yaklaşımı savunduğu anlaşılan Mevlana, Konfüçyüs ile ortak bir paydada buluşabilmektedir. Bu bakımdan dünya merkezli bir anlayış ile evren görüşlerine yön veren iki düşünür, ilahi gücün iradesine bağlı kalma konusunda da hemfikirdir. Onların görüşlerinde evren, belirli bir tasarım, düzenli bir işleyiş ve dengeseli dönüşüm ile sürekliliğini sağlamaktadır ve bu devamlılık, ilahi gücün sonsuz ve sınırsız iradesi sonucu meydana gelmektedir.

Hem Mevlana hem de Konfüçyüs, gökyüzü ve yeryüzüne ait düzenin korunması adına insanoğlunu sorumlu tutar. Çünkü yaratılan varlıklar arasında insan, onların bakış açısı ile eşsiz ve benzersiz bir konumda bulunur. Ayrıca onlar, ilahi gücün emir ve kaidelerini kapsayan doğa kanunlarına değinirler. Mevlana için Allah; Konfüçyüs için Tian tarafından belirlenen bu kanunların değışmez nitelikleri kader kapsamında açıklanmıştır. Bununla birlikte dünyevi yaşamı yönlendiren bazı durumların değışebilen nitelikleri, insanın bireysel seçimlerine bırakılmıştır. Doğadaki dengeyi zıtların birliğı ile açıklayan Mevlana ve Konfüçyüs, evrendeki düzen ve yasaların korunabilmesi için dünya hayatının merkezine ahlak ilkesini yerleştirirler. Onların fikir ekseninde, yaratan ve yöneten ilahi gücün insanlığa asıl buyruğı ahlaktır. Bu nedenle evrenin düzenli işleyişine bağlı kalmakla yükümlü olan insan, ahlaki sorumluluğı taşıyan tek varlık olarak kabul edilir.

Mevlana ve Konfuçyüs'ün evrendeki mevcut düzen ile ilişkilendirdiği ahlak görüşleri, ideallerinde yer alan topluma ulaşılabilmenin ön koşulu olarak benimsenmiştir. Onların fikirlerinde ahlaki düzenin var olduğu ideal bir toplum, doğanın yasalarına bağlı kalınan bir yoldan ilerleyebilmenin temel yapı taşıdır. Bu hedefe yönelik olarak insan ve ahlak özdeşliğini savunan iki düşünür, manevi değerleri öngören bazı ilkeler ortaya atmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Mevlana, İslamiyet inancı ve tasavvuf anlayışını ön planda tutarken Konfuçyüs, gelenekleri temsil eden Li kurallarına öncelik vermiştir. Buna göre aralarında inanç ve düşünce anlayışından kaynaklanan belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Ancak, gerek Mevlana'nın gerekse Konfuçyüs'ün ahlaki değerler ile bütünleşebilmenin gerekliliği hakkındaki görüşlerini açık bir dille beyan ettiği söylenebilmektedir.

Evrenin düzenine uygun olarak yaşayabilmek amacıyla, ahlaki değerler ile bezenebilmeyi ideal yetkinliğe erişebilmek olarak tanımlayan iki düşünürün temel kaide olarak kabul ettiği ilke ise insan sevgisidir. Mevlana ve Konfuçyüs'e göre ahlaki değerlere ulaşabilen birey, ideal insan olarak tanımlanmıştır. İnsan sevgisini esas alarak aile bağlarına ve bireyler arası ilişkilere önem veren ideal insan, doğru yoldan ayrılmayan, ölçülü hareket edebilen, kibir, hırs ve bencillik duygularından arınan, erdemli, sözünün eri, dürüst, anlayışlı, alçakgönüllü, ağırbaşlı, cömert, yiğit, vefalı ve affedici bir karaktere sahip olmalıdır. Ahlaki düzendeki manevi değerlerin hayata geçirilmesi için akıl, bilgi ve eğitimin gerekliliği konusunda benzer düşüncelere sahip olan Mevlana ve Konfuçyüs için insanoğluna adanan ahlak ilkesi, evrendeki düzenin korunabilmesi ile örtüşmektedir.

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığı takdirde, Mevlana ve Konfüçyüs'ün evren hakkındaki fikirlerinin ahlak görüşlerinin gerçek dayanağı olduğu yargısına ulaşılabilmektedir. İnsanın varlığını tamamlayan ahlak, fazilet duygusuna yansıyan manevi değişimi öngörmektedir. Ayrıca ahlak, siyasal ve sosyal düzen ile toplumsal bütünlüğün sağlanması yolunda başlıca ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda onlar, iyiliğin ve kötülüğün esaslarını belirleyerek ahlaki değerleri ön planda tutarlar. Savaşları anlamsız bulan iki düşünürün asıl amacı, maddiyattan sıyrılarak maneviyat yoluna baş koyan insanların yaşadığı bir topluma barış ve refahın egemen olmasıdır. Nitekim, hem Mevlana'nın hem de Konfüçyüs'ün tüm insanlığı sevgi, hoşgörü ve eşitlik ile kucaklayan bir yaklaşımı benimseyerek fikirlerini bambaşka bir boyuta taşıdığına dair bir yorum yapılabilmektedir.

Gerek Mevlana gerekse Konfüçyüs'ün görüş ve ilkeleri, modern zamanımızda pek çok ülkede ses getirmektedir. İslam dini ve tasavvuf anlayışını benimseyen Mevlana'nın mutlak varlık olan Allah'a bağlılığı ve evrensel niteliğe bürünen insan sevgisi üzerine kurmuş olduğu düşünce dünyası, günümüzde yalnız Türk insanını değil; farklı din ve kültürlerle mensup ulusların da ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Mevlana'nın barış, eşitlik ve hoşgörü temelli görüşlerinin İslamiyet inancının gerçek bir değerlendirmesi olduğu unutulmaması gereken unsurlar arasındadır. Onun tasavvuf anlayışına bambaşka bir anlam kazandıran öğretisi ise, sadece toplum hayatına etki etmekle kalmamıştır. Aynı zamanda eserlerindeki dil ve anlatımıyla edebiyat dünyasına da önemli katkılar sağlamıştır.

Mevlana'nın öncülüğünü yaptığı, oğlu Sultan Veled'in de kuruculuğunu üstlendiği Mevlevilik, Türk düşünce ve sanat hayatına katkı sağlayan bir tasavvuf tarikatı olarak günümüzdeki varlığını sürdürmektedir. İslamiyet inancı ve beraberindeki ibadet şeklinde, din ile musikiyi birleştiren ilk anlayış olarak ortaya çıkan Mevleviliğin merkez noktası Konya kentidir. Allah'a ulaşma yolunda düzenlenen sema törenleri, Müslüman toplumları dışında özellikle de batılı uluslar tarafından merak edilen, anlaşılmak istenen ve ilgi toplayan bir niteliğe sahiptir. Ancak bünyesinde barındırdığı bazı gizemsel özellikler nedeni ile bu anlayış, geniş çevreler tarafından benimsenen bir sistem olma konusunda başarı sağlayamamıştır.

Konfüçyüs'ün temel ilkeleri ve kurucusu olduğu Ru ekolünün değerleri ise Çin toplumuna damgasını vurmakla kalmamış; başta Japonya ve Kore olmak üzere, Tayvan, Tayland ve Singapur gibi diğer uzak doğu ülkelerince de benimsenen bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Tian'in emirlerine uygun olarak ahlak ilkeleri doğrultusunda yaşamak, eğitime önem vermek, tarih, kültür ve geleneklere saygıyla bağlı kalmak gibi değerler, bu ulusların ortak mirası olmuştur. Li kurallarına istinaden törenler ile musikiyi ön plana alan Ru Düşünce Ekolü, toplumsal yaşam için yeniliği temel alan bir akımdır. Ülkeyi tek çatı altında toplama düşüncesi ise, bu ekolünün işlevsel yönünü temsil etmektedir. Bu nedenden dolayı, Çin ulusu tarafından bir bilge olarak anılan Konfüçyüs'ün ilke, öğretisi ve görüşlerinin adı geçen ülkelerdeki kültürel temeller üzerine inşa edildiği yönünde bir değerlendirme yapılabilmektedir.

Gerek Mevlana gerekse Konfuçyüs'ün evrensel bir ilginin odağı haline gelmesinin en temel nedeni, toplum üzerinde yarattıkları kültürel etkidir. Yaşadıkları dönem içerisinde onların fikir ve öğretileri, bazı aydın kesim ve yöneticiler tarafından kabul görmüştür. Ancak ilerleyen zaman ile birlikte onların görüş ve ilkeleri, halkın tüm kesimlerine yayılmaya başlamıştır. Böylece hem Mevlana hem de Konfuçyüs'ün toplum yaşamı üzerindeki etkisi, günümüz dünyasına ulaşabilmiştir. Çünkü onlar, ahlaki düzenin anlam ve önemine değinirken manevi değerler ile örtüşen ilkeler üstünde durur ve dünya yaşamına dair beklenti ile hedeflerini açıklarlar. Onların fikirleri, dünya merkezli bir evren görüşü kapsamında gelişen ve insan sevgisini temel alan bir ahlak anlayışına karşılık gelir. Bu sebeple, Mevlana ve Konfuçyüs'ün sevgi, saygı, barış ve hoşgörüyü içeren ahlaki değerlerinin günümüz insanı ve toplumlarına ışık tutacak nitelikte olduğu sonucuna varılabilmektedir.

İçinde bulunduğumuz zamanı göz önüne aldığımızda, savaşların hüküm sürdüğü ülkeler, menfaat ilişkilerine dayanan siyasi üsluplar ve hoşgörüden uzak toplumlarda varlığını sürdüren insanların sevgiden yoksun yaşamları, dikkat edilecek unsurların başında gelmektedir. Bize göre hem Mevlana'nın hem de Konfuçyüs'ün evren ve insan birlikteliğinden doğan ve ahlak düşüncesine uzanan yaklaşımı, tüm insanlığın aydınlanmasına olanak tanıyacak, toplumsal standartları yükseltebilecek ve yönetim anlayışlarına olumlu anlamda etki edebilecek bazı özellikler taşımaktadır. Nitekim, onların ahlak felsefesi ile bütünleşebilecek uluslar var olduğu müddetçe evrensel barış, güven, huzur ve refahın egemen olduğu bir dünyaya kavuşmanın imkansız olmayacağı kanısındayız.

ÖZET

Dünyevi hayata odaklanarak görüşlerini beyan eden Mevlana ve Konfüçyüs, evreni saran düzen ve dengeye paralel olarak gelişebilen ideal bir toplum yaratma amacı ile düşüncelerine yön veren iki düşünürdür. Onların yaşadığı dönemlerin siyasi, sosyal ve kültürel durumu, hedefledikleri nizami topluma etki eden başlıca unsurları oluşturmaktadır. Bu amaç uğruna iki düşünür, yaratılan en seçkin varlık sıfatıyla tanımladığı insanoğluna sorumluluk yüklemek ile birlikte ahlak kavramını esas kural olarak kabul etmiştir. Böylelikle insan ile ahlak bütünlüğüne ulaşan Mevlana ve Konfüçyüs, ahlaki değerleri baz alarak bazı prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler, insanlığın manevi duygularına ve karakter yapısına yönelik olarak sergilediği tutum ve davranışları teşkil etmektedir. Onların bakış açısında bireylerin yaşamına doğrudan temas eden bir ahlaki düzenin varlığı, toplumsal reformun sağlanabilmesi adına asıl gerekliliği temsil etmektedir. Sonuç olarak, onların somut dünyayı merkeze alan evren fikirleri ile insan sevgisi temelli ahlak görüşleri incelendiğinde birbiri ile bağlantılı olan pek çok ortak noktaya sahip oldukları görülebilmektedir.

ABSTRACT

Mevlana and Confucius who express their opinions focusing on worldly life, are two philosophers guided by the ideas with the aim of creating an ideal society which develops in parallel with the order and balance that surrounds the universe. Political, social, and cultural conditions of the periods they lived, are the major elements which affect the regular society that they aimed at. For the sake of this purpose, both philosophers have conferred the responsibility to human being which they describe as the most privileged living creature. They have also adopted the concept of morality as a basic rule. In this way reaching the integrity of human and morality, Mevlana and Confucius have revealed some principles on the basis of moral values. These principles constitute the attitude and behaviours which act as for spiritual feelings and characteristic qualities of humanity. In their view, the presence of a moral order that directly contact with the life of individuals, represents the actual necessity to achieve the social reform. In conclusion, when their ideas of universe, centered on concrete world, and views of morality based on humanity; it can be seen that they have many common points related with each other.

KAYNAKÇA

ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.

AYDIN, Mehmet, **Hız. Mevlana'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı**, Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik (11-13), Konya, 2002.

BALDOCK, John, **Mevlana Gizli Öğretisi**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2010.

BAO, Peng Shan 鲍鹏山, **说孔子 Shuo Kong Zi (Konfüçyüs Hakkında)**, Shanghai Gaojiao Dianzi Yinxing Chubanshe, Shanghai, 2010.

BEHÇET, Osman, **Mevlana Celaleddin Rumi Hayatı ve Yolu**, Rumi Yayınları, Konya, 2009.

CAI, Xi Qin 蔡希勤, **孔子名言录 Kong Zi Ming Yan Lu (Konfüçyüs'den Seçme Sözler)**, Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing, 2002.

CAN, Şefik, **Divan-ı Kebir'den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

CHEN, Derong, **Di and Tian in Ancient Chinese Thought(Antik Çin Felsefesinde Di ve Tian)**, Springer Science Business Media B.V., Netherlands, 2009.

CHENG, Xiaojun 程小军, **Er Shi Wu Shi (Yirmi Beş Tarih)**,
Zhongguo Xiju Chubanshe, Beijing, 2007.

COLLINSON, Diane, **Otuz Beş Doğu Filozofu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

ÇELEBİ, Asaf Halet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

ÇELİK, Celaleddin, **Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dini Hayatına Etkileri**,
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Kayseri,
2002.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, **İslam Düşünürleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

DİNG, Weixiang, **Destiny and Heavenly Ordinances: Two Perspectives On The
Relationship Between Heaven and Human Beings In Confucianism
(Kader ve Göğün Emirleri: Konfüçyanizm'de Gök ve İnsan İlişkisine
Bakış)**, Higher Education Press and Springer Verlag, Beijing, 2009.

DURAK, Nejdet, **Mevlana'nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları**,
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6,
Isparta, 2007.

EBERHARD, Wolfram, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Mevlana Celaleddin**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.

FUNG, Yu-Lan, **A Short History Of Chinese Philosophy (Çin Felsefesi Tarihi)**, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1966.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlana**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜNAY, Ünver, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009.

HASSAN, Ümit ve diğerleri, **Türkiye Tarihi I: Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

JIA, Zhi Gang 贾志刚, **说春秋 Shuo Chun Qiu (İlkbahar Sonbahar Dönemi Üzerine)**, Guangxi Shifan Daxue Chubanshe, Guangxi, 2011.

KARAMAN, Hüseyin, **Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Mevlana**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, Çorum, 2009.

KÜÇÜK, Osman Nuri, **Şems-i Tebrizi'nin Tasavvufi Meşrebi ve Mevlana'nın Düşüncelerine Tesiri**, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (11-38), İstanbul, 2009.

Lİ, Chang Zhi 李长之, 孔子的故事 **Kong Zi De Gu Shi (Konfuçyüs'ün Öyküsü)**, Beijing Chubanshe, Beijing, 2011.

Lİ, Ling 李零, 去圣乃得真孔子 **Qu Sheng Nai De Zhen Kong Zi (Konfuçyüs'ün Varlığına Ulaşmak)**, San Lian Shu Dian, Beijing, 2008.

Lİ, Mu Sheng 李木生, 布衣孔子 **Bu Yi Kong Zi (Halktan Biri Olarak Konfuçyüs)**, Dong Fang Chubanshe, Beijing, 2007.

LİN, Yu Tang 林语堂, 孔子的智慧 **Kong Zi De Zhi Hui (Konfuçyüs Bilgeliliği)**, Qunyan Chubanshe, Beijing, 2010.

LOEWE, Michael, **History Of Ancient China (Antik Çin Tarihi)**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

论语 **Lun Yü (Konuşmalar)**, Confucius Publishing Co. Ltd., Canada, 1999.

MCNEILL, William H., **Dünya Tarihi**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, **Fih Ma-Fih**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1959.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, **Mektubat (Mektuplar)**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1963.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, **Mecalis-i Seb’a (Yedi Meclis)**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya, 1965.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, **Mecalis-i Seb’a (Yedi Meclis)**, Çeviren Hicabi Kırlangıç, Ney Yayınları, İstanbul, 2007.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi I-VI**, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985.

OKAY, Bülent, **Konfuçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004.

OKAY, Bülent, **Konfuçyanizm’in “Hsiao (Örnek Evlat)” İlkesi ve “Hsiao” İlkesinin Çocuk Edebiyatına Etkisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004.

ÖZDEMİR, İbrahim, **Mevlana ve Konfuçyüs (Yeni Bir Yüzyıla Mesajlar)**, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Mevlana Celaleddin Rumi ve İnsan**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kur’an’ın Temel Kavramları I-II**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011.

QU, Chunli, **The Life of Confucius (Konfuçyüs'ün Hayatı)**, Foreign Language Press, Beijing, 1996.

RAID, T.R, **Confucius Lives Next Door: What Living In The East Teaches Us About Living In The West (Kapı Komşum Konfuçyüs: Doğu Kültürünün Batı Dünyasına Kazandırdıkları)**, Random House Inc., New York, 1999.

RAJU, P.T. ve diğerleri, **Asya Dinleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002.

SAĞ, Mustafa, **Evrensel Çağrı Kur'an Meali**, Koçak Yayınevi, İstanbul, 2009.

SARGUT, Cemalnur, **Ey İnsan**, Nefes Yayınları, İstanbul, 2010.

SCHOMP, Virginia, **The Ancient Chinese (Eski Çin Ulusu)**, Marshall Cavandish, New York, 2010.

SHI, Lei 石磊, **孔子 Kong Zi (Konfuçyüs)**, Changjiang Wenyi Chubanshe, Wuhan, 2010.

SUN, Xiaoyu, **A Chinese History Reader (Çin Tarihinden Seçkiler)**, Cengage Learning Asia Pte. Ltd., Singapore, 2010.

TANYU, Hikmet, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980.

TASLAMAN, Caner, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2003.

TOPÇU, Nurettin, **İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.

TÜRKMEN, Erkan, **Şems ve Mevlana**, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mersin, 2010.

WANG, Su 王肃, **孔子家语 Kong Zi Jia Yü I-II (Üstat Konfüçyüs'ün Sözleri I-II)**, Wan Juan Chuban Gongsi, Shenyang, 2009.

WILSON, Epiphanius A.M, **The Wisdom Of Confucius (Konfüçyüs Bilgeligi)**, Books Inc. Publishers, New York, 1900.

YAHYA, Harun, **Zamansızlık ve Kader Gerçeği**, Araştırma Yayıncılık, İstanbul, 2009.

YU, Dan, **Confucius From The Heart: Ancient Wisdom For Today's World (Kalpten Konfüçyüs: Modern Dünyada Kadim Bilgelik)**, Macmillan Publishers Ltd., New York, 2009.

ZHANG, Jian An 张建安, **中国古代哲学 Zhongguo Gudai Zhexue (Eski Çağ Çin Felsefesi)**, Hunan Kexue Jishu Chubanshe, Changsha, 2009.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Göktürk_Kağanlığı / Temmuz, 2012.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Yesevi / Temmuz, 2012.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tengricilik> / Haziran, 2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/Spring_and_Autumn_Period / Nisan, 2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/Abrahamic_religions / Mayıs, 2012.